

Vigilia

1969
október

Szigeti Endre

A nyelv és az írás

Jurányi György

Gandhi erőszakmentes forradalma

Lanza del Vasto

Gandhi iskolájában

Rónay György

A napkirály rokona

(Harsányi Lajos első győri évei)

Harsányi Lajos

Önarckép (részletek egy önéletrajzból)

Résumé en
langue française

TARTALOM

	Oldal
<i>Szigeti Endre</i> : A nyelv és az írás	649
<i>Bittei Lajos</i> : Strófa, Antistrófa, Telamon (versek)	653
<i>Jurányi György</i> : Gandhi erőszakmentes forradalma	654
<i>Lanza del Vasto</i> : Gandhi iskolájában (fordította <i>Hegyi Béla</i>)	662
<i>Horváth Richárd</i> : A „mindig nagyobb Isten”	668
<i>Szedő Dénes</i> : Magányosság, Opus Pisani Pictoris	670
<i>Rónay György</i> : A napkirály rokona (Harsányi Lajos első győri éve)	671
<i>Harsányi Lajos</i> : Önarckép (Részletek egy önéletrajzból)	678
<i>Papp Gyula</i> : Félelem nélkül, Sóskaszedők (versek)	686
AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN: Egy évvel a Humanae Vitae megjelenése után (<i>Doromby Károly</i>)	637
A KIS ÚT: Magnificat (<i>Szalóczi Pelbárt</i>)	699

NAPLÓ:

Karl Rahner a teológiai kutatás szabadságáról (*Nyíri Tamás*) 700; Goffine Lénárt 1648—1719 (*Fényi Ottó*) 702; Az olvasó naplója — Tiszta kút (*Rónay László*) 704; Színházi krónika — Kalevala (*Pályi András*) 706; Képzőművészet — modern francia festészeti kiállítás a Múcsarnokban, Farkas Zoltán halálára. Rövid művészeti jegyzetek (*D. I.*) 707; Zenei jegyzetek — a szabadtéri hangversenyévről, lemezfigyelő (*Rónay László*) 710; Filmek világából — Ismeri a Szandi-Mandit? (*Ungváry Rudolf*) 712; Rádió mellett — képernyő előtt (*Balássy László*) 713;

700

DOKUMENTUM: Népművelés ma — és holnap (<i>Hegyi Béla</i>)	717
Francia nyelvű kivonatok	718

Felelős szerkesztő:

Rónay György

Felelős kiadó:

Várkonyi Imre

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-093. Postacím: 5. Postafiók 195. Nagybudapesti ügyintézés és előfizetés: Budapest, V., Cukor u. 4. Telefon: 189-306

Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik.

Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft., félévre: 50,— Ft., negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején.

Index-szám: 26.921.

A NYELV ÉS AZ ÍRÁS

Bertrand Russel óta tudjuk, hogy a matematika lényegében — nyelv. Sőt a logika is az. Azóta a nyelv jelentősége egyre fontosabbá válik korunk gondolkodásában. Kezdenek beszélni „pszichológiai nyelv”-ről, majd „fizikai nyelv”-ről, s ezt egyetemes, „tudományos nyelv”-ként tisztelik, amivel minden pontosan leírható. Carnap ugyanakkor „tárgy-nyelv”-nek nevezi azt, amit a mindennapi életben használunk, tehát a köznyelvet s azt vallja, hogy ez az alapja a tudományos nyelvnek is. Mindjobban kialakul a nyelvre vonatkozó kutatás és a jelekre vonatkozó általános elmélet: a szemiotika s ennek három résztudománya. 1. A szintaxis (mondattan) a jelek közti formális viszonyokat vizsgálja; 2. a szemantika a jel és jelentésének összefüggését tanulmányozza, végül 3. a pragmatika a jel, a jelentés és a jelet használó ember viszonyát írja le.

A matematikai (vagy szimbolikus) logika nagy eredményei felvetették azt a kérdést, milyen viszony áll fenn egyrészt a matematikai (jelképes) logika, másrészt a pontatlan köznyelvi formában kifejezésre jutó gondolkodás és a valóság közt. Néhány gondolkodó mindinkább felismerte a nyelv filozófiai és társadalmi jelentőségét az emberek közti érintkezés és megértés szempontjából. A kérdés megközelítése új módszert kíván s ez: a nyelv elemzése. Ez a filozófiai irányzat nem elsősorban a létről fejt ki különféle állításokat, hanem a nyelvvel foglalkozik, amelyben minden tartalmi állítás kifejeződik. A logikai pozitivisták azt kívánják, hogy az elemzés közvetlen tárgya a tudományos nyelv legyen, a logikai analitikusok viszont a köznyelvre fordítják figyelmüket. Az első csoport egy átfogó tudományelmélet módszertanát szeretné kidolgozni, az analitikusok szerint viszont a helyes filozófia feladata éppen az, hogy a kérdéseket nyelvi szempontból elemezze és megcáfolja, vagy éppen megelőzze a köznyelv bizonyos szabályainak félreértéséből keletkezett téves filozófiai vagy tudományos nézeteket. Míg a logikai pozitivisták mesterséges tudományos nyelvet szeretnének létrehozni, az analitikus filozófusok tagadják, hogy ez a törekvés célszerű lenne. „Filozófiailag a nyelv egyik legfontosabb vonását éppen abban látják, hogy nem egzakt s a köznyelvben használatos kifejezések többértelműek.” (V. ö. Márkus-Tordai: Irányzatok a mai polgári filozófiában.)

Ez a felismerés vonatkozik természetesen a vallásos nyelvre is és a természettudós éppen ezért nehezen barátkozik meg vele. Éppen ezért probléma még ma is a természettudomány és a hit közötti megértés. Régebben feltételezték, hogy a vallásban és a természettudományban két különböző és egymással összeegyeztethetetlen tényt sorozat csap össze, ma viszont ébredezni kezd az a felismerés — éppen a modern nyelvtudományi és nyelvfilozófiai megfontolások alapján —, hogy voltaképpen csak két magatartás áll egymással szemben.

A tudományos gondolkodásban a tapasztalhatóság és bizonyos egzakt fogalmak nagyon fontos szerepet játszanak. Ezeket a tudósok egy része abszolút értékűeknek tekinti. Persze az ilyenféle értékelés a kinyilatkoztatás és a hozzá hasonló fogalmak elutasításával jár. Vannak tudósok, akik számára az Istenre vonatkozó mondatoknak egyszerűen nincs „fogható”, evidens és megformálható értelmük. Az olyan mondat, mint például „Isten a legfőbb lény” — nem mond nekik többet, mintha mi azt mondjuk: „az „x” voltaképpen pektábilis”. Az ilyen kijelentésben egy meghatározatlan valamiről („x”) egy meghatározatlan állítást („pektábilis”) jelentünk ki. Ez a mondat csak látszatra mondat, voltaképpen üres forma, amely

se nem igaz, se nem hamis. Eszerint a felfogás szerint az olyan fogalmak, mint amilyen a „menny” vagy a „megdicsőült test” — tulajdonképpen értelmetlenek, „mert amiről egyáltalában kimondható valami, az világosan kimondható, amiről viszont nem tudunk beszélni, arról hallgatnunk kell” — ahogy azt Ludwig Wittgenstein, a modern nyelvfilozófia egyik legnagyobb alakja vallotta, aki azonban azt is tudta, hogy a nyelv bizonyos értelemben „álruhába öltözteti a gondolatot”, sőt tudta azt is, hogy kétségtelenül létezik valami kimondhatatlan. Ez viszont megmutatkozik. S ez a titok. Erre a titokra céloz Karl Rahner a Concilium 1968 márciusi számában, amikor azt írja: „Ahol nem csupán természettudományos és technikai rejtjelekről (Chiffre), hanem a mindenkor adott, de a természettudományosan megragadhatatlan emberi létről van szó, ott még a legegyszerűbb és a legmodernebb szavaknak is megvan az önmagukból adódó, „transzcendentális” mélysége, a titokra való utalása, arra, amit Istennek nevezünk”.

Egy mérnökök és társadalomtudósok részére rendezett előadássorozaton ezekkel a kérdésekkel foglalkozott Rupert Ruhstaller, einsiedelni bencés szerzetes, aki a köznyelv matematikai vizsgálatának módszeréről tartott előadásokat. Az Orientierungban (1969. 5., 31.) Wolf Rohner számolt be róla.

Az a tény, hogy különféle nyelvszokásokból úgyszólván különféle nyelvek (tudományos nyelv, vallásos nyelv stb.) fejlődtek ki, amelyek kölcsönösen nem érthetők egymás számára, arra ösztökélte az előadót is, hogy a helyes beszéd egzakt elméletét kezdje keresni. Kiindulási pontja neki is a szemiotika, az ellentmondás mentes beszélésre vonatkozó tan volt: a nyelvi jelek funkciójának mind tapasztalati, mind pedig nagyon általános adottsága.

A jelzési funkción négy foku vonatkozást kell érteni. Ez minden nyelv alapjául szolgál és négy „érve” van: a jeltest, a megjelölt tartalom, a jeladó és a jelvevő. A belőlük eredő vonatkozások a következők: a tárgy-tartomány vagy a szemantikus kiterjedés (a jeltest és a megjelölt tárgy közt), a kapcsolat-tartomány vagy a mondattani kiterjedés (ugyanannak a rendszernek különböző jelei közt) és a részvételi-tartomány vagy a pragmatikus kiterjedés (egyrészt a jeltest, másrészt a beszélő és a hallgató közt).

A matematikában a kapcsolat-tartomány és a tárgy-tartomány annyira egymásra van hangolva, hogy csak a mondattani szabályokat kell betartani s máris megóvjuk magunkat a tárgyi hibáktól. Ez azonban nem áll a köznyelvre, ahol minden nyelvtani szabály korrekt betartása esetén is ellentmondások és értelmetlenségek adódnak. Ebből akarták egyesek levonni azt a következtetést, hogy a közbeszéd nem alkalmas a tudomány számára — persze nem anélkül, hogy megállapításukat ne akarták volna éppen az elvetett köznyelven kifejezésre juttatni. A feszültség tényezője abban rejlik, hogy a köznyelv, ellentétben a logisztikában alkalmazott műnyelvvél, tévedésektől nem károsítottan meg tudja „erősíteni” a kimondandó igazságot és alkalmas arra, hogy nagystílusú és értelmesen alkalmazzon ellentmondásokat és így ki tud mondani valamely meghatározott kijelentési szándékot. Ez világosabbá válik, ha megkülönböztetjük a különböző nyelvi fokokat, mint amilyen a kifejezhetőségi és az önállósági fok.

Abban a pillanatban, amint nem maga a valóság a nyelv tárgya (tárgy-nyelv), rögtön fokozati emelkedés következik be. Ruhstaller szerint a megjelölt valóság a nulladik nyelvi fokozat, a valóság nyelvi ábrázolása az első fok, a beszéd erről a nyelvi ábrázolásról a második fok és így tovább. Ilyen felfelé fokozódó beszéd a köznyelv mindennapi gyakorlatához tartozik: mindenekeelőtt a kérdő, az óhajtó és az érzelmeiket kifejező (felkiáltó) mondatokban, de ugyanúgy igazságok kijelentése esetén is. Így ez a tárgyi kérdés: „Hol volt ön tegnap?” — a harmadik fokba tartozik, mert elemezve így hangzanék: „Megállapítom, az a kívánságom, hogy mondja meg, hol volt tegnap.” Látható, hogy az elemzés folytán a kérdő mondatból megállapítás lett. Valóban, minden mondatfaj egy megállapításra vezethető vissza, amint az az egyes

mondatfajoknál meg is mutatkozik. Ez az állítmány: „igaz” (vagy „téves”), mindig két szomszédos nyelvi fokra vonatkozik. Valamely megállapítás az így gondolt értelemben igaz, ha a tárgy valóban megfelel neki; egy kívánságot kifejező mondat igaz, ha a beszélőben valóban megvan a kifejezett kívánság; egy kérdés igaz, ha a beszélő valóban felvilágosítást vár; egy érzelmi kijelentés igaz, ha a kifejezésre juttatott érzelm valóban megvan; általában egy kijelentés az „n”-edik nyelvi fokon igaz, ha az ábrázolt tárgyi tartalom az (n-1)-dik foknak felel meg. Ezzel beigazolódik, hogy az „igaz” voltaképpen analóg fogalom, amely a tárggyal együtt arányosan változik.

A következő ismert gondolati kísérlet megmutatja, milyen fontos ez a korlátozódás a közvetlenül szomszédos fokokra. Utelágazáshoz érkezem és szeretném tudni, melyik út visz Y felé. A felvilágosítást csak két testvértől várhatom. Közülük az egyik csak igazat mond, a másik mindig hazudik. Hogyan keli hát kérdezni, ha csak egy kérdést tehetek fel és nem is tudom, a két testvér közül melyikkel állok szemben? Magasabb fokú a beszédre kell tehát beszélnem, úgy, hogy a különböző fokon kijelentett hazugságok a számomra fontos alacsonyabb tárgyterületen semmit se számítsanak. Azt kell kérdezni: „Mit mondana a testvéred, ha én azt kérdezném, vajon jobb felé kell-e Y-ba mennem?” Ha azzal a testvérral találkoztam, aki mindig az igazat mondja, akkor a hamis felvilágosítás változatlan marad számomra, vagyis helyesen továbbadva, tehát az ellenkezőjét kell tennem; ha ellenben azzal a testvérral találkoztam volna, amelyik mindig hazudik, akkor a helyes tájékoztatást megváltoztatva kapom meg, vagyis hamisan továbbadva. Megint csak az ellenkezőjét kell tehát tennem. Így mindkét esetben az ellenkezőjét kell cselekednem, hogy biztosan a helyes útra térjek.

Az igazságértéknek két szomszédos nyelvi fokra vonatkozó korlátozódása a Szentírás és általában a vallásos nyelv helyes megértése szempontjából a legnagyobb jelentőségű. De előzőleg még valami mást is figyelembe kell venni.

Ebben a mondatban: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet” — nincs kifejezetten kimondva, hogy megállapításról van szó. Valamely mondat kijelentő jellegét megállapító jelek a köznyelvben nem önálló jelek, nem az tudniillik a szavak helye vagy hangsúlya. Valamely köznyelv jeleit a következő önállósági vagy kifejezési szabályok szerint lehet megkülönböztetni.

1. Azokat a jeleket, amelyek tartalmukat a maguk határain belül jelölni tudják. Ilyen például egy főnév: „kenyér”. (Sajátos mező.)

2. Olyan jeleket, amelyek tényleges összefüggéseikre utalnak, hogy azt jelentsék, amit valamely nyelvrendszeren belül ténylegesen jelenthetnek; ráadásul még nyelvenkívüli összefüggések is belejátszhatnak jelentésükbe. Ez a kijelentés: „Basel retour!” — csak meghatározott svájci kantonokban értelmes. (Közép mező.)

3. Végül megkülönböztetünk olyan jeleket, amelyek csak az egész nyelvrendszeren belül érthetők. Ahhoz, hogy valamely szó helyének vagy hangsúlyának az értelmét megragadhatassuk, a többieket is ismernünk kell. (Ellen mező.)

Ruhstaller megállapítja, hogy a köznyelv — bármely mondatfajtról legyen is szó — a tárgyat a legterjedelmesebben, a struktúrákat sokkal korlátozottabban, a szándékot pedig a legrejtettebben ábrázolja. Ez már abban is kifejezésre jut, hogy a tárgy-tartomány valamely vastag szótárban csapódik le, a kapcsolat-tartomány azonban már csak a lényegesen szerényebb nyelvtanban, míg a részvételi-tartomány éppen csak nagyon kifejezetlenül — mint a nyelvtani felosztásban — kijelentő, kérdő és óhajtó mondatok formájában jut kifejezésre. A köznyelvben és különösen a vallásos nyelvben a beszélő szándéka a legkevésbé önálló és legkifejezhetlenebb jelekben jut kifejezésre. Ez persze nem akadályozza meg azt, hogy a szándék mégis a legnagyobb mértékben hatásos legyen. „Az úgynevezett szemléletes nyelv általában nem

mond többet, mint amennyit mondani akar, de arra kényszeríti a hallgatót, hogy képzeletileg maga foglalkozzék a tárggyal." Valójában kitűnően tudjuk értelmezni a ki nem mondott szándékokat. Amikor a professzor a vizsgán azt kérdezi: „Hogyan hangzik ez a szabály?” — erre a hallgató nem azzal válaszol: „Hát ezt ön, mint professzor, nem tudja?” — hanem a kérdést rögtön egy fokkal feljebb fogja fel: „Tudja ön, hogyan hangzik ez a szabály?” A látszólag tárgyilagos megállapítást: „Pál is eljön a családi sétára!” — az érintett rögtön magasabb fokon, parancsként fogja fel.

A figyelmes olvasó hasonló módon, tudattalanul a szükséges fokváltást hajtja végre. Ha például „A három ifjú dicsőítő éneke a kemencében” (Dániel 3, 51, 90) című költeményben felszólítják a természetet Isten dicsőítésére, az olvasó észreveszi, hogy ő maga is felhívást kap a teremtmények szemléletékor, hogy dicséretet mondjon a Teremtőnek. Ha az ember figyelembe veszi a kimondhatatlanul is velejáró adottságokat, akkor világossá válik, hogy a köznyelv milyen kifinomult módon használja az ellentmondásokat, hogy ne csupán értelmes, de nagyon is árnyalt kijelentéseket tegyen. Ennek a vallásos nyelv szempontjából igen nagy jelentősége van. Lehetséges, hogy a „vallásos közlésben profán elemek találhatók, amelyeket a szerző tudatosan igazakként állít elénk, jöllehet a későbbi kutatások fényében legalábbis viszonylagosítani kell őket. Mivel azonban a szerző célja az, hogy számunkra profán dolgokat közöljön, vagy mert ezek a tartalmak Istennek csak célravezető eszközei, a szerzőnek pusztán az az igazságra irányuló akarata a mértékadó, amely a vallásos oldalra vonatkozik.”

Ha valamely öszövevetségi családja van előttünk, amely különböző okok folytán nem lehet helyes, „attól a szerző még nyugodtan gondolhatta, hogy helyes”. Vallásos síkon ugyanis azt akarta vele mondani, hogy Isten az ember történetét üdvöztető akaratával kíséri. „Ezt érvényesen jelentheti ki, akkor is, ha valamely pusztán esetleges családfát használ fel hozzá. Így például a Genézisben Káin és Set családfája alapvonásaiban nyilvánvalóan ugyanaz. A kijelentés szándéka azonban teljesen szétvált. A vallásos nyelvben állandóan két összetevőt kell megkülönböztetnünk. Az egyik tisztára profán és alá van vetve az emberek ideiglenes felfogóképességének. A második összetevőnek, a vallásinak az előzővel kell megelégednie, amikor is annak az igazságértéke alapján véve mellékes.”

Vallásos kijelentések esetén tehát a következő jel-mechanizmusba ütközünk: A beszélő (a szerző) valamelyik alapvető tárgy-tartománynak megfelelő, tetszés szerinti nyelvfokot használ, amit ő maga ismertnek vagy igaznak, vagy legalábbis értelmezhetőnek tart, hogy egy másik tárgy-tartományt juttasson kifejezésre, amely a túlvilágiba, a transzcendensbe próbál benyomulni. Emellett az előnyomulás iránya az alapvető tárgy-tartománnyal megadottnak tekinthető.

„Mindaddig, amíg az ismert összetevő tisztán profán, ma már senki sem érez különös nehézséget. Előfordulhat azonban, hogy a beszélő egy magától értetődőnek tekintett vallásos tartalmat kijelentési alapként használ fel. Ez az eset áll fenn például azon a helyen, ahol Krisztus Jónás könyvét használja, hogy az utolsó ítéletről, vagy saját feltámadásáról kijelentéseket tegyen. Ez lehet azonban az eset akkor is, amikor Pál Krisztus halálát az emberiség összes bűnének kiengeszteléseként akarja elénk állítani s teszi ezt a Teremtéstörténet bűnbeesési históriájának az alapján. Mindegyik kijelentésben tehát az a vallásos tárgy-tartomány a döntő, amelyet a szerző szubjektíve magasabb fokúnak tekint. Ez lehetővé teszi, hogy transzcendens tartalmakat legalábbis utalásszerűen és éppen ezért nagyon intenzíven jelentsen ki, amikor is a kijelentés alapjának igazsága a magasabb tárgy-tartomány igazsága szempontjából közömbös. Ezzel a felfogással persze állást foglalunk mind magának a kinyilatkoztatásnak valódi fejlődése mellett, mind pedig a kinyilatkoztatás megértésének fejlődése mellett.”

A sokféle tévedés ellenére tehát a különböző fokokon szóhoz jut az az igazság, ami a beszélő szempontjából fontos és azt meg is fogják érteni. Ez azért lehetséges, mert az igaz kijelentések mindig két szomszédos nyelvi fokra korlátozódnak és mert a beszélő viszonylag kifejezhetetlen szándéka a nyelvi fokozatokkal való játékhoz vezet, „amit minden köznyelv virtuóz módon használ és amin uralkodik. A köznyelvek tehát többfokú jelrendszerek, amelyek az alsóbb fokon jelentkező bármely ellentmondást a magasabb fok álláspontjáról értelmeseen, jelként használnak ki.”

A természettudomány és a hit közötti megértés feltételezi annak az elismerését, hogy különösen a „pontatlan”, az analóg fogalmakkal dolgozó köznyelv és mindenekelőtt a vallásos nyelv ért hozzá, hogy értelmes és nagyon is jelentős kijelentéseket tegyen.

BITTEI LAJOS VERSEI

STRÓFA

Már nem tudom
előre lépek
vagy csak elém
jönnek a léptek

s az utamon
míg végig érek
mi az enyém
ha visszanézek

vagy átfogóbb
elgondolásért
élek vagyok

szándék-e játék
hogy elbukom
már nem tudom

ANTISTRÓFA

Jól tudja majd
a hant virága
visszafelé
nől a világba

s míg szél alatt
hajlong a szára
zárjel közé
nevem bezárja

így módosul
sok hiú álom
s azt ami túl

a vont határon
igaz marad
jól tudja majd

TELAMON

Fürtösödő
kinok súlya alatt
rogy az idő
és én is magamat

rizsem nyomom
míg terhem egyre nő
a hátamon
kipikkelyesedő

piliánatoi
a múltam a jövőm
mit rám rakott
önelbíró erőm

GANDHI ERŐSZAKMENTES FORRADALMA

Mohandas Karamchand Gandhi 1869. október 2-án született Kathiawar-félsziget Porbandar nevű tengerparti városkájában, a félsziget abban az időben még városállamokra tagozódott, amelyeket bennszülött fejedelmek kormányoztak, az angolok ízlése szerint. Gandhi atyja ezekben a kis városállamokban volt miniszter; fia később azt írta róla, hogy nem volt nagy képzettsége, de híres volt korrektségéről, nem lehetett megvesztegetni. Anyja analfabéta, de mélyen vallásos nő volt, Putlibai, aki naponként résztvett az istentiszteleten és nem ült asztalhoz imádság nélkül. A gyermek Gandhinak sok baja volt a tanulással, maga ír erről emlékeiben: „Értelmem lomha, emlékezetem tökéletlen volt”. Azonban szorgalom és kitartás nagy volt benne.

A tizenhárom éves Gandhit összeházasították Karturbaival, egy ugyancsak tizenhárom éves lánnyal. A szülők készítették elő a házasságot a fiatalok tudta nélkül. Gandhi később ellenezte a gyermekházasságot, az angol hatóságok be is szüntették. A serdülő Gandhi élénken figyelte a hindu vallást, szembe is fordult vele. Sehogy se tetszett neki a hindu templomok csecsebecsés pompája. Élénk eszével sokat töprengett azon, ki teremtette a világot, ki kormányozza; kielégítő választ a hindu papoktól sem kapott, akikhez kételveivel fordult. Kezdett az atheizmus felé hajlani, bár élvezettel hallgatta azokat a vallási vitákat, amelyeket apja a muzlim dsainákkal és parsi-követőkkel folytatott.

Szellemi — lelki eredete

Külön kérdés, hogy Gandhi erőszakmentes mozgalma milyen szellemi-lelki talaiból nőtt ki.

Gandhi mozaikához indiai léggör kellett. India népe még megértette, legalábbis megbecsülte a vallás-prófétai embertípust, mert India mitológiája igen sok feljegyzést tartalmaz nagy aszkétákról, akik áldozatukkal, erejükkel sok érdemet szereztek és már jóval Gandhi előtt megingatták az istenek megdönthetetlennek hitt uralmát.

Londoni egyetemi évei döntően hatottak rá. Hogyan került Londonba? Ősv. hogy atyja hosszas betegség után elszegényedve 1885-ben meghalt. Ekkor felmerült Gandhi övendőiének kérdése. A családnak egy jó barátja javasolta, hogy végezzen Londonban jogot, ez biztos út a politikai siker felé. Bár feleségének erős kételyei voltak az angol erkölcsökben, egy dsaini szerzetes megoldotta a nehézségeket, amennyiben esküt vett ki Gandhitól, hogy húst nem eszik, bort nem iszik, és nőt nem érint.

Londonba való megérkezése után Gandhi — mint önéletrajzában írta — igyekezett idomulni az új világhoz. Cilindert vett, kamáslit, vasalt nadrágot, selvéminget, ezüstnyelű botot, bőrkesztyűt. Mindamellet igyekezett hazája szokásait is megtartani, vegetáriánus módon élt, még tojást sem evett. Londonban vallási kételyei is részben megoldódtak, sőt vallási szomiúság jelentkezett nála. H. P. Blavatsky és Annie Besant íásaiban megismerkedett a teozófiával. A hindu vallást azonban felsőbbrendűnek tartotta. Egy bibliakereskedő rábeszélte, hogy olvassa a Bibliát. De Mózes III. és IV. könyvét unalmasnak találta, és csak jóval később kezdte becsülni a prófétákat, a zsoltárokat. Jézus Sirák Fia könyvét, és megszeretni az újszövetségi szentiratokat. Főként Jézus hegyi beszéde nyűgözte le.

Londonban ismerte meg az indusok szent könyvét, a Bhagavad-Gítá-t, amelyet addig nem is olvasott. Eztán, ha bánata, kétsége volt, a szent könyvben olvasott néhány rész visszaadta lelkierejét.

Megismerkedett a keresztény kultúrával és irodalommal, nagy hatást gyakorolt rá John Ruskin (1819—1900): felébresztette Gandhiban az alkotó munka nagyra becsülését, és eszméi nagyban segítettek a szociális igazságtalanság ellen, amelyeket a kasztrendszer szinte vallásilag szentesített.

Gandhi lelki forrásai között nem utolsó helyet foglal el a hegyi beszéd, amelyről sokat elmélkedett. Erőszakmentességének gyökerei tehát visszanyúlnak a Bibliába, ahol Jézus Krisztus az erőszakmentesség őspéldája. „Hallottátok, hogy mondatott: szemet szemért és fogat fogért. En pedig mondom nektek, ne álljatok ellen a gonosznak, hanem aki megüti jobb orcádat, fordítsd oda neki a másikat is. És annak, aki pörölni akar veled és köntösödöt elvenni, engedd át a palástot is. És ha valaki ezer lépésnyire kényszerít, menj el vele kétannyira.” (Máté 5, 38—41.)

Világnezetét jelentősen befolyásolta a filozófia és a vallás néhány hagyományos tétele, valamint a hinduizmus vallási gyakorlata. A vallás lényegének kérdésében eklektikus volt. Vallási meggyőződéséből és lelki világából sok olyan tétel származik, amelyet ő fogalmazott meg és valósított meg India hosszú függetlenségi harcában.

Egyik ilyen tétele volt az igazság iránti feltétlen odaadása és mély szeretete. A maga nyelvén így mondta: Satyameva Javate: az igazság mindig győz. Szenvedélyesen kell tehát az igazságra törekedni. Önéletrajzát is így írta át: az igazság utáni kutatásom története. A Mahatma egész életén át nagy igazságkereső volt. Erősen hitte, hogy az igazság megfoghatatlan és sérthetetlen valami, az emberi cselekvés fölött korlátlan hatalma van. Ha egyszer teljes világosságában ragyog, semmi sem állhat már megvalósulásának útjában.

Ezen az alapon tudott Gandhi olyan makacsul elhatározása mellett kitartani. Abban a pillanatban, mikor egy igazság felcsillant előtte, meg volt győződve, hogy követnie kell. Semmi sem tudta már ettől eltéríteni.

Saját filozófiát alkotott magának, amely cselekvését irányította. Szociális szisztémájába, a „Sarvodaja”-ba, több olyan alaptételt olvasztott bele, amelyet magától értetődőnek tartott. Az volt a meggyőződése, hogy az egyén javát a közösség java garantálja, egy ügyvéd munkája egyenértékű egy borbély munkájával, a munka és fáradkozás az élet igazi értéke. A Sarvodaja által a békés és erőszak nélküli társadalom olyan rendjét akarta elérni, amelybe mindenki beletartozik és mindenki közösen a javak teljes értékére törekszik.

Gandhi nem egyoldalúan hangsúlyozta a lelki értékeket az anyagiak rovására. Megkérdezte önmagától: „Hogyan tudok Istenről beszélni olyan milióknak, akik napi kétszeri étkezést sem tudnak megengedni maguknak? Az ilyen embereknek az Isten kenyeret és vaját jelent.” Sokat adott a cél elérését szolgáló eszközökre. Mindkettő, az eszköz és a cél, kell, hogy jó és tiszta legyen.

India függetlenségét tűzte ki célul. Annnyira világos volt előtte az indiai és afrikai nép függetlenségének ténye, hogy elviselhetetlennek tűnt az idegen uralom elviselése. A függetlenség céljához kiválogatta a sajátos eszközöket. Ahimsa = erőszakmentesség: ez a fogalom nem Gandhi saját találmánya. Egyidős az indiai filozófiával, gyökerei a hindu szekták tanáiban erednek. A Jainszekták szerzetesei és szerzetesnői sokszor bekötötték szájukat, hogy a röpködő bogarak életét ki ne oltásák, ha lélegzésnél szájukba repülnének. Így tettek a dsaini szerzetesek is, akik este nem mentek ki a sötétbe, mert lábukkal bogarakat taposnak el. Gandhi az ősköztől örökölte az életnek ezt a nagy tiszteletét. Irataiban többször kitér az erőszakmentességre, és azt mondja róla: annyira az emberi nem törvénye, mint az állatvilágnak az erőszak. Az erőszakmentességről szinte szentpáli szellemben beszél. Ahimsa az egész teremtetést átlengi, nemcsak az embereket. Az ahimsa lényegében merész jótságot fejez ki, de Gandhi mindjobban tágitotta körét; mozgalmában hozzákapcsolódott a passzív ellenállás, ami a hatalom hősies elviselését akarja je-

lenten kitaró bátorsággal, türelemmel, és egykedvűséggel — mégpedig az igazság kedvéért.

Az ahimsa-fogalomhoz, mint eszközhöz Gandhi hozzátartozta a Satyagraha-fogalmat is, mint másik eszközt. Szatya igazságot jelent, agra ha erőt. A satyagraha lelki szilárdságot akar kifejezni, amelyet minden követőjének is lelkére kötött. Arra irányul, hogy az ellenféllel mindig közös alapot kell keresni, ahol az ellenfélnek már nem fáj az igazság. Az ellenfelet tévedéséből türelemmel kell kijózanítani.

Gandhi sohase kísérelte meg, hogy a fehéreket Dél-Afrikában, vagy az angolokat Indiában legyőzze és megalázza. Megtéríteni igyekezett őket. Az volt a nézete, hogy ha egy maroknyi ember hű marad elhatározásához, a harcnak csak győzelem lehet a vége. Törekvése volt, hogy tanítása és tettei összhangban legyenek. Ő mondotta, hogy a modern civilizáció sok bajának gyökere éppen az az úr, amely a szavak és cselekedetek között van. Ez az emberekben személyi hasadást idéz elő. Az igazság — mondja — szabaddá teszi az embert.

A Satyagraha követője nagy erőt nyer, ha elmélkedik az igazságról. Ez arra képesíti, hogy egészen átadja magát az igazság tűzön-vízen való érvényesítésére. „Az igazság az Isten, és út hozzá az erőszakmentesség. Haragot, aggodalmat, hamisságot száműzni kell. A hatalom tiszta legyen, mert az nem a sajátod, hanem Istené,” — vallotta. A Satyagraha arra tanít, hogy szenvedés árán kell győzni; arra, hogy a vértanúság nem annyira az ellenfél vereségét, hanem inkább felfogásának megváltozását, szívének megtérését eredményezi. Mindig ellenezte az anarchiát.

Harca Afrikában

Tanulmányainak befejezése után Gandhi 1891. június 12-én hirtelen elhagyta Londont és visszatért hazájába, Indiába, ahol ügyvédeskedett. Mint ügyvéd nem sokra vitte se Rajkotban, se Bombayban. Minden áron menekülni akart Indiából, két éve hagyta el Londont, azóta csupa sikertelenség érte. Szerencsét próbált Dél-Afrikában. Kapóra jött egy muzlim cég ajánlata, amely mint jogi képviselőjét Dél-Afrikába akarta küldeni. Egy faji természetű esemény változást hozott életében. Egy jogi ügy elintézésére Transvaal fővárosába, Pretoriába kellett utaznia. Elsőosztályú jegyet váltott hálókocsiba. Maritzburgban egy fehér utas szállt be a kupéba, aki meglátva a barna Gandhit, visszahúzódott. Kis idő múlva visszatért két vasutassal, akik áttésékelték a 3. osztályba. Ő tiltakozva mutatta a jegyét, de azok sürgették, hogy tűnjön el. Ő mégis maradt, mire rendőrt hoztak és csomagostól kitették a peronra. Gandhi nem ment át a 3. osztályba, hanem leszállt, dideregve az állomáson töltötte az éjszakát és elgondolkozott az eseten. Később egy amerikai misszionárius megkérdezte tőle, mi volt életének legmegragadóbb eseménye; ő ezt a maritzburgi esetet említette.

Egy másik hasonló eset is elgondolkoztatta. Bátyja, Laxmidas érdekében közbe akart járni egy angol tisztviselőnél, akit még Londonból ismert. Ez azonban ingerülten fogadta a követelőző Gandhit és inasával kidobatta.

Ez a két eset érlelte meg benne az elhatározást, hogy élete fő céljának tekintse a faji elfogultság elleni küzdelmet. Egy év helyett 1893—1914-ig maradt Afrikában. Ezalatt intellektuális és erkölcsi egvénsége teljesen kifejlődött. Híres ügyvéd lett és kiváló vezető egyéniség; Dávidként vette fel a küzdelmet a faj-elfogultság Góliátiái ellen. A maritzburgi eset után egy hétre Pretoriában, egy nyilvános gyűlésen, már szónokolt ellene. Az indusok 1860-tól kezdve seregestől vándoroltak Afrikába a cukor-, kávé-, teaültetvényekre, ahol kezdetben rabszolgákként dolgoztak, és ha öt év után szabaddá váltak is, csak mint megvetett tömegre néztek rájuk, és az 1899—1902 közötti búr-háború után ki

akarták üzni őket Afrikából. Gandhinak kb. 100 000 hindu veszélyeztetett életét kellett megvédenie.

Tudta, hogy a harc még hosszú lesz, azért 1896-ban elment Indiába családjáért. Indiában tájékoztatta honfitársait a kivándoroltak sorsáról, amit Afrikában rossz néven vettek tőle. Mikor visszatért Afrikába, dühös tömegek várták. Pofozták, ütötték-verték. Családja csak nagy nehezen tudott egy házba menekülni. Ő egy vaskerítésbe kapaszkodva állta az ütéseket, míg a rendőrfőnök felesége közé és a tömeg közé állva, védelmére nem kelt. Félig agyonverve vitték egy hindu házába, honnan csak áruházban tudott menekülni. Most jött segítségére az elv, hogy győzelmet csak szenvedés árán lehet megszerezni. Chamberlein, akkori államtitkár, a tettesek megbüntetését kívánta. Gandhi eltekintett tőle, mondván, a dolog nála nem politikai, hanem vallási ügy.

Harca önmagával

A Satyagrahát és Ahimsát Gandhi elsősorban önmagán akarta megvalósítani, az önmagával vívott harcban, amelyben elméleti felfogásának megfelelően nagy lemondásokat gyakorolt külsőleg-belsőleg. Belsőleg arra törekedett, hogy Istennel teljes bizalomra tegyen szert. Ingerlékeny természetű volt. Későbbi, jellemző lelki nyugalma hosszas önnevelés eredménye volt. Lelki erejének fokozásáért az önsanyargatástól se riadt vissza. Anyjára gondolt, aki sokat bőjtölt, és ő is bőjtölni kezdett.

Lelkiségének tiszteletreéltó megnyilvánulása volt az az elhatározása, hogy lemond a házasságról és tisztasági fogadalmat tesz, indiai nyelven: Brahmatsáritól fogad. 1906-ban harminchét éves korában végleg lemondott a házasságról és élete végéig nem élt szexuális életet. Ezt azzal magyarázta, hogy a házasságtól való tartózkodás az egyetemesség iránti kötelesség betetőzése. Felesége, Karturbai, ezt jóváhagyólag tudomásul vette, annál inkább, mert beteges volt, egy belső vérzésbe egyszer majdnem belehalt. Gandhi úgy gondolta, azért is lehet már brahmatsári, tisztaságfogadalmas, mert négy fiával eleget tett szaporodási kötelezettségének. A hindu vallás is ismerte a tisztaságra való áttérést. Ha egy hindu családjával, kasztjával, hazájával szemben eleget tett a szaporodásnak, negyven-, ötvenéves korában áttérhetett a szerelmi élettől való teljes lemondásra. Sokan meg is tették ezt.

Gandhi a lemondásokkal, a lelki elmélyüléssel azt akarta elérni, hogy az emberek jobban bízzanak benne. Az indusokat évszázadokon át kihasználták, mellőzték, ezért minden ígérettel szemben bizalmatlanok voltak. A vezetőket önzőnek tartották. Nehezen tudták elhinni, hogy valaki önzetlenül és ingyen tesz nekik valamit. De ha látták valakiben az önzetlenséget, vak engedelmességgel követték. Ez volt Gandhi jutalma és öröme. Őt vallása politikussá tette és politikája vallási szellemmel volt átszőve.

Harca környezetével, Civil Disobedience

Függetlenségi harcában Gandhi sajátos eszközt használt, amelynek neve: polgári engedetlenség, civil disobedience. Ez a kifejezés David Thoreautól származik, akivel Gandhi együtt volt börtönben. Ez a fogalom állampolgári engedetlenséget, engedelmesség-megtagadást akar kifejezni. Nem forradalmi jellegű, hanem a Thoreau-tól megfogalmazott tételből indul ki, hogy az embernek joga van azt tenni, amit igaznak tart. Gandhi hitt abban, hogy egy szilárd erkölcsű kisebbség képes az emberiség által elkövetett rosszat korrigálni. Azt vallotta, ha ezer vagy száz, vagy tíz vagy akárcsak egy rendes ember is elhatározná, hogy nem tart rabszolgát, már az is a rabszolgaság végét jelentené. Nem számít, hogy egy kezdet akármilyen kicsi.

1909—1910-ben sűrűn levelezett Tolsztojjal, akitől sokat tanult. Tolsztoj egyik művében jellemzi a keresztény embert és azt írja róla: nem támad, nem használ erőszakot, hanem türelmesen szenved, mert a gonoszság elleni lelkiüle-

tével meg tudja szabadítani önmagát és a világot a külső törvényerőszaktól. Gandhi ezzel az evangéliumi lelkülettel érte el minden sikerét. Azt is, hogy a dél-afrikai hindu népnek békessége lett és sorsa elviselhetővé vált.

Harca Indiában

Mikor látta, hogy Dél-Afrikában befejezte küldetését, 1915 januárjában visszatért Indiába, ahol a tömegek hamar felfedezték kivételes egyéniségét és gyűléseken ezzel a szóval üdvözölték: Mahatmaji, Mahatmaji. A szó jelentése: a lelkiismeret szócsöve. Nemsokára az 1913-ban Nobel-díjat nyert Rabindranath Tagore a megtisztelő „Mahatma” címet adta Gandhinak. Indiában kivetkőzött eddigi európai külsejéből. Ágyéklepedőben járta India poros útjait, amiért az angolok eleinte meztelen fakírnak csúfolták. A parasztság felé fordult. Erre a nagy tömegre épített India függetlenségének kivívásában. India népességének 80 százaléka falvakban élt. Szegény, tudatlan és bátortalan volt. Gandhi a parasztság politikai átalítására törekedett. Ha az emberek egyszer ráébrednek egyéni méltóságukra, akkor igényelni fogják a jobb életkörülményeket, és már nem lehet őket erőszak alatt tartani. Indiában óriási távolságok vannak, a közlekedés rossz, nagy az analfabétizmus, keveseknek van rádiójuk. De India népe 1916-tól kezdve tudomásul vette egy addig ismeretlen embernek a jelenlétét, aki a nép atyja lett és kivívta India függetlenségét.

Az ahsramok India szerzeteseinek vallási visszavonultsági helyei voltak, ahol a szerzetesek lemondtak a világról, befelé néztek és várták a halált. Néhány börtönévet leszámítva, Gandhi maga is tizenhat évig élt ilyen ashramtelepen egy cellaszerű kis szobában; elüldögélt a telep fái alatt, sokat imádkozott, elmélkedett. De az ashramban is érintkezett a világgal, és az ashramokat csakhamar India szellemi-lelki központjaivá tette.

Személye az angoloknak is rejtély volt. Ő ugyan azt vallotta, hogy az angol uralomnak vannak olyan eszméi, amelyeket szeretni lehet; de ha kellett, a nép érdekében össze is különbözött az angolokkal. Éles összetűzése volt például 1916-ban egy Himalája alatti tartományban, ahová egy paraszt hívta el, hogy megvédje a hindu bérlőket a kiuzsorázó angol földbirtokosoktól. A parasztok Gandhi támogatásával győzelemre vitték jogaikat, és emberséges feltételekkel lehettek tovább bérlők.

Vérontások. Non Cooperáció-elv

Békés törekvése ellenére — sajnos — a vérontás sem volt elkerülhető. Titkos bíróságok a nemzeti felkelők százait, ezreit vetették börtönbe. Az 1918-as háború után a hinduk várták a régebbi brit uralom alatt élvezett jogaik visszaállítását, de az 1919-ben New Delhiben rájuk kényszerített Rowlatt Acts csak fokozta a keménységet. Gandhi ebben a szabadság újabb megsértését látta és harcot indított az egyezmény ellen. A nemzetet tüntetésre szólította fel, és a Satyagraha-kampányt is megindította. Célja volt, hogy az élet és a munka minden téren álljon meg. Bombayban hatszáz férfi és nő írta alá a Satyagrahát. A hinduk maguk is nevettek a kis létszámon, de Gandhi azt mondta, a pudding ízét evés közben kell megállapítani. Dél-Afrikában kevesebb emberrel is győzött. A tüntetésnek volt némi sikere, de Gandhi mégse ismerte még egészen népét, hajlamát az erőszakosságra és kilengésekre. Így történt, hogy nagyobb városokban a tüntetők gyűjtogattak, fosztogattak, pusztítottak, vérontást követtek el. Gandhi ezekről hallva három napig böjtölt és követőitől is legalább huszonnégy órás engesztelő böjtöt kért. A Satyagrahát leállította, és restellte bevallotta, hogy terve nem elgondolása szerint sikerült. Komoly vérontás történt Pandschab tartomány Amritsar városában, ahol 379 ember meghalt, ezernél több megsebesült, mert felrobbant és tüzet fogott a kölcsönösen elfojtott angol—hindu gyűlölet.

A vérontás után több engedmény született, kongresszusi engedélyt kaptak, kisebb nemzeti felkelők szabadultak a börtönből, új légkör volt kialakuló-

ban. Gandhi eleinte együttműködésre szólította a népet, mondva, hogy a bizalom erény, és csak a gyengeség szül bizalmatlanságot. Minthogy több nemzeti felkelő nem volt megelégedve a kapott engedményekkel, és az ifjabb nemzedéknek egyáltalában nem volt bizalma az angolokhoz, Gandhi a harcnak új fordulatot adott. Jónak látta egy új eszköz bevetését, a Nem-együttműködés, a Non Cooperáció-elv követését. Ezt az 1920-as kongresszuson ki is fejtette. Héthónapos körútra indult, amelyen százezres tömegek lelkesedtek érte. Utazása alatt aszkéta módon élt, inkább vallási jelleget akart adni a mozgalomnak. Rávette a népet, hogy ne viseljen idegen divatot, saját szőttes ruhában járjon, ő maga is naponként félórát ült fonószéknél. A nép halomba hordta a külföldi ruhadarabokat és máglyán elégette. Hamarosan minden hindu saját szőttes ruhában járt. Az angolok százakat letartóztattak, a parasztok vidéken sztrájkba kezdtek.

A Bombay melletti Bardolim tartományban bejelentette Readin lord alkirálynak, hogy megindítja a polgári engedetlenséget. Sajnos, ez ismét vérengzésbe fulladt. A tömeg egy engedélyezett körmenetet feltartó és a vezetőket bántalmazó, a népre lövöldöző rendőrszoport huszonkét tagját kiráncigálta parlamenti búvóhelyéről és megölte őket. Gandhi ismét mindent leállított, nem akarta a függetlenséget vérontással megvásárolni. Az alkirály Gandhit elfogatta, a bíróság hatévi börtönre ítélte. A bírósági ítélet elismerte, hogy Gandhi naggya hazafi és népének kiváló vezére, de személyi kiválósága ellenére se tekinthet el elítéltetésétől.

A hindu—muzulmán barátság

Gandhin 1924. január 13-án, a börtönkórházban, egy angol sebészorvos sikeres vakbélműtétet hajtott végre. 1924. február 5-én szabadon engedték. Egy hét múlva újra kiadta angol nyelvű lapját, hazai nyelven is. Huszonkét hónapi fogsága alatt sok híve hűtlen lett hozzá, visszatértek az angolokhoz, mert nem mertek áldozatokra vállalkozni. Gandhi most belső politikára tért át, a hindu—muzulmán barátság létrehozásán fáradozott. Ha sikerül az egységet létrehozni, India önmagát fogja kormányozni. Bőitölni kezdett az ösztőlét érdekében, amivel bőitíének magasabb erkölcsi értéket adott. A nép ezt észrevette és mélyen megindult. A huszonegy napos hindu—muzulmán bőit alatt Mohammed Ali házában lakott, két orvos figyelte egészségét. Dokumentálni akarta ezzel, hogy Mohandas és Mohammed barátok voltak. A bőit alatt iratokat szerkesztett, a huszadik napon imát diktált és arra intette környezetét, ne restelljék életüket adni felebaráti szeretetből.

Nemes szándéka azonban nem tudta megtörni a hinduk és muzulmánok közötti gránitkemény ellentétet, amely főként a két vallás tanításának félreértéséből származott. A muzulmánok a népesség negyedrészt tették ki, a hinduk a háromnegyedét. A legtöbb muzulmán hindu eredetű, a VIII. században a bevándorló arabok, afőánok, perzsák vitték őket muzulmán hitre. A hindu vallás a tehenet szent állatnak tartia, a muzulmán levágta és ette. Gandhi azt mondta: nem ellenezzük a tehenek levágását, ha angolok teszik, de harag dűl bennűnk, ha muzulmán teszi. Sehöl a világon nem tartják az állatokat olyan rosszul, mint Indiában. Az éhségtől meggyőtört állatsereg India szégyene. Gandhit a bőit sikertelensége kissé elkésérítette, de nem törte le. Folytatta nemzete megnemesítésére irányuló erőfeszítéseit a Satyagraha és Ahimsa szellemében. 1928-ban meőkérdezték tőle, mi a véleménye egy esetleges politikai harcról. Azt felelte, ellene lenne minden erőszaknak.

A sómenet

Az angolok egyre elviselhetelenebb terheket róttak a népre. Még a legegyszerűbb néptáplálékot, a sőt is megadóztatták évi három napi keresettel. Gandhi ismét hangoztatta, hogy szervezett erőszakkal csak szervezett erőszakmentesség tud győzelmesen szembeállni. Tárgyalásokat kívánt az angolokkal,

hogy lássák be, hibaikkal hová juttatták Indiát. Ha ez nem sikerülne, kijelentette, hogy az ashramban összegyűlt társaival bojkottot szervez a sótörvény ellen.

Egész India felfigyelt. Gandhi hetvennyolc társával megindította a sómenetet a tenger felé. Huszonnégy napig tartott. A hatvanegy éves Gandhi vaszszegvégű bambuszbottal menetelt, nem vette igénybe a felajánlott hátsólovat. Hősiesen bírta a gyaloglást, társai kifulladás mellett. A parasztok az utat levelekkel szórták fel, kérték, hogy szóljon hozzájuk. Ő mint próféta intette őket, készítsenek saját szőttes ruhát, tartózkodjanak az alkoholtól, éljenek tiszta életet. A nép egyik falutól a másikig kísérte a menetet. Mire április 5-én a tengerhez értek, már több ezres tömeg volt együtt. Éjjel imádkoztak, reggel elkísérték Gandhit a tengerhez, ő alámerült, felvett egy maroknyit a hullámok által kivetett sóból. A tömeg azt kiáltotta: éljen a szabadító. Gandhi ezzel megsértette az angol monopólium-sótörvényt. Utána május 4-én elfogták, mikor éjjel sátrában aludt. Később mondta, hogy részben örült, mert sok elmulasztott alvást tudott pótolni. A nép a tengerparton tömegével merte a vizet és gyűjtötte a sót, az élelmesebbek még kereskedtek is vele, csak hogy bojkottálják a sótörvényt. A börtönök megint megteltek foglyokkal. A hatóságoknak kínos volt Gandhi újabb fogsága; táviratok özöne követelte szabadonbocsátását, ami 1931 augusztusában meg is történt, úgy hogy Gandhi legifjabb fiával Londonban részt vehetett a másodszer összehívott kongresszuson, mert az első, 1930 novemberében még börtönben volt.

Egy ismerősénél lakott, reggelenként sétákat tett a szomszédos nyomórnegyedekben, ahol munkába siető férfiak és nők mosolyogva köszöntötték. Beszélt sok nyilvános gyűlésen, Oxfordban is két nevezetes hétvéget töltött. Mindenütt kifejtette, mit ért az indiai függetlenségen. Elgondolása szerint Indiát el kell szakítani az angol imperializmustól, de nem az angol nemzettől. A konferencia nem végződött konkrét eredménnyel. Az angol tétel szerint ugyanis Anglia maradjon Indiában, állásait nem szabad és nem lehet feladni. Gandhit Londonban két külön detektív figyelte, de ezek megfigyelők helyett barátai lettek, akiknek emlékül órát küldött.

A függetlenség kivívása

A brit kabinet 1946. május 16-án hirtelen megváltoztatta álláspontját és úgy döntött, a brit uralom minél előbb szűnjön meg Indiában. Sok nézeteltérés merült fel a függetlenség mikéntiéről, módjáról, India területi felosztásáról. Gandhi sok tervezetet nem fogadott el. Nehézséget jelentett Pakisztán és a hindu—muzulmán megosztottság. Kalkuttában ismét erős villongások támadtak ötezer halottal és tizenötezer sebesüléssel.

Gandhi hosszú harca győzelemmel végződött, India 1947. augusztus 15-én elnyerte függetlenségét és megkezdte saját sorsának intézését, ami még sok küzdelembe került. Pakisztán inkább vallási közösséget alkotott, az indiai köztársaság inkább nemzeti közösséget. A függetlenség nem volt Gandhi elgondolása szerint való, azért nem is vett részt a függetlenségi ünnepségeken; igaz, akkor Kalkuttában éppen vallási zavargásokat kellett lecsillapítania.

Utolsó börtjét 1948. január 13-án kezdte meg; totális börtnek nevezte a hinduk és muzulmánok érdekében. Szerette volna elérni, hogy a különböző vallások között egyetértés jöjjön létre. Börtje alatt a belföldi és külföldi zarándokok tömege kereste fel, látni-hallani akarták. Ő szinte törpévé zsugorodva félszéméletlenül szólt: Tisztuljatok meg szívetekben. A bört alatt egyik békéltető konferencia a másikat érte. Január 18-án száztagú küldöttség jelent meg sátra előtt különböző rétegekből és garantálta, hogy megvédi a muzulmánok jogát, életét, ne a hatalom szóljon bele a nép ügyébe, hanem a nép egymás között intézze el ügyes-bajos dolgait. Megható kibékülési jelenetek játszódtak le hinduk és muzulmánok között, amitől szinte visszatért Gandhi életkedve.

Vallási felfogása

Gandhi írásba foglalta Istenről és az ideális emberi életéről vallott felfogását. Ezek az írások könyvben is megjelentek. Vallotta, hogy Isten az Igazság, a Lét, és az ember értelmével képes eljutni Isten létezésére. Látom, mondta, hogy magam körül minden változik, minden folyton elhal; e változás fölött egy változatlan hatalom van, amely mindent összefog, felold, újjáteremt. Ez az élő hatalom az Isten. A hit az ész fölött van.

Szerette Jézust. Azt mondták róla, titokban keresztény. Ezt ő részint bóknak, részint rágalomnak vette. Bóknak annyiban, mert ezzel elismerték róla, hogy felismerte, érzékelte a kereszténység értékeit, kincseit. Rágalomnak annyiban, mert ezzel feltételezték róla, hogy titokban tesz valamit.

Kétségsbe vonta, hogy a védák könyve Isten egyetlen kinyilatkoztatása. Miért nem a Biblia és a Korán is? Sátorának falán Krisztus-kép függött ezzel az írással: Ő a mi békénk. India keresztényei számára valóságos rejtély volt. A hosszú ideig Indiában élt amerikai hithirdető Stanley sokat volt Gandhi társaságában; úgy nyilatkozott, hogy az az ember, aki a történelemben legjobban hasonlított Krisztushoz, mégse volt keresztény. Egy szír keresztény főpap mondta, hogy Gandhi életéből látta annak igazolását, hogy a kereszténység a huszadik században is életképes és megvalósítható.

Gandhi sátra közelében sokszor tartózkodtak hithirdetők azzal a szándékkal, hogy keresztény hitre térítsék. Szelid mosollyal viszont ő akarta a hindu hitre téríteni őket. Arra kérte őket, inkább tegyék a hindukat jobb hindukká. Látta a keresztények hibáit is, főként a tizenkilencedik század végének és a huszadik elejének keresztényeiben Nyugaton. 1927-ben mondta: ha a hegyi beszédet olvasom, nem vonakodom kereszténynek vallani magamat, de sok minden, ami keresztény céger alatt történik, sokszor egyenes megtagadása a hegyi beszédnek.

A gyilkos golyó

Utolsó böjtje után az első napon széken vitték az esti imahelyre. Mikrofonon keresztül is alig hallották a hangját. Keze már reszketett, mozgása lassú volt, hangja szintelen, gyenge. Második este az imahelyen hirtelen bomba robbant. Ő csitította a tömeget, ne törődjenek vele. Január 25-én este különösen sok ember gyűlt össze. Gandhi előzetesen azt kérte, a barátság jeleként minden hindu hozzon magával egy muzulmán. A tömegben bujkált a merénylő, táskájában volt a pisztoly. A pillanatot a merényletre az adta meg, hogy Nehru miniszterelnök és helyettese, Sardar Patel, mint ellenfelek, Gandhira bízták, melyiküket kívánja eltávolítani a kormányból. Ő egyiküket se kívánta nélkülözni, ezt Nehruval írásban közölte. Patel a döntésre személyesen ment Gandhihoz január 30-án délután négy órakor. A hosszúra nyúlt beszélgetés után Gandhi elvált Pateltől, mert ötkor ötszáz férfi és nő várta az imahelyen. Megkésve lépett fel az imahelyre vezető öt lépcsőn. A tolakodó emberek között Godse az első sorba lépett és két lépésre Gandhitól három lövést adott rá, Ő „Istenem” kiáltással összeesett. A merénylőt kötél általi halálra ítélték. A bíróságon azt vallotta, hogy személyesen nem haragudott Gandhira; mielőtt lőtt, mély tisztelettel meghajtott a magát előtte.

A modern ember eszmévilágában szerepel a testvériség, szabadság, egyenlőség, a távolságok megszüntetése, a világon az emberiségnek egy testvéri közösségbe való tömörítése. Erre adott példát Mahatma Gandhi, majd Martin Luther King az erőszakmentesség evangéliumi fegyverével.

Természetemből folyik, hogy szeressek.

A r a g o n

GANDHI ISKOLÁJÁBAN

Irta LANZA DEL VASTO*

Megérkezés Gandhihoz

Virradatkor találunk rá a kis telepre. Szikkadt mező közepén alacsony sárkunyhó áll, jól illeszkedve a tájba. Bejárata nyitva.

A küszöbön apró, félmeztelen öregember ül a szalmatető eresze alatt: Gandhi. Int nekem — igen, nekem! — maga mellé ültet és rám mosolyog. Beszél — nem másról: rólam — és kérdezősködik, ki vagyok, mit csinálok, mit óhajtok. És én nyomban ráeszmélek, hogy nem vagyok senki, nem csináltam soha semmit, és nem vágyom másra, csak arra, hogy itt maradhassak az árnyékában.

Előttem van az egyetlen ember, aki korunk sivatagában némi lombot mutatott. Aki ismeri a szeretet kemény, gyémántfényű törvényét. A fegyvertelenek kapitánya, a páriák atyja, aki a szentség isteni jogán uralkodik. Azért jött, hogy megmutassa nekünk a tökéletes Ártatlanság erejét a földön. Hogy bebizonyítsa: az ártatlanság megállíthatja a gépeket, szembeszegülhet az ágyúkkal, megingathat egy birodalmat. Azért jött, hogy elhozza a változtathatatlan túlvilágnak ezt a híret.

Mi keresztények mindig is ismertük ezt az igazságot. De olyan tehetetlen maradt köztünk, olyan sajátosan ellentétes mindazzal, amit a világ és az emberek tanítottak, hogy nem tudtunk mit kezdeni vele. A templom falai közt és a szívünk mélyén őriztük. Neki, a hindunak kellett eljőnnie, hogy megtanítsa arra, amit mindig is tudtunk.

És míg az öregember faggat és mosolyog, én hallgatok és igyekszem visszanyelni a könnyeimet.

Reggel hét óra, az első séta ideje. Ha akarom, elkísérhetem; de ne vegyem zokon, ha egyedül azzal a fiatalemberrel foglalkozik majd, aki azért jött hozzá egyenest Travancoreból, hogy beszámoljon neki a falu eseményeiről és utasításokat kérjen tőle. Hármasan indulunk útnak. Jobbjára enged, de a jövevény felé fordul.

Fürgén lépked a homokos ösvényen. Kezében hosszú bambusz. Kopaszra beretvált feje födetlen, felsőteste csupasz, övet nem hord, ruháját lába közt veti át. Ilyen, vagy majdnem ilyen öltözkémben jelent meg a Buckingham-palotában is, hogy kezefogjon a megboldogult angol királlyal.

Nem csupacsont soványság, inkább apró és hajlékony, fiatalos finomságú alkat. Bőrének színe antik elefántcsontra emlékeztet. Egyáltalán nem szép: tar koponyája mellett elállnak nagy fülei, fogatlan szája fölött bezúzott orr, mely, ha töpreng, rövid állára görbed; de csúnaságában van valami megkapó, akár egy újszülöttében, amikor fülig érő száját gögicselésre nyitja.

Sötét, enyhén ferde vágású szemét kis, fémkeretes szemtíveg mögé rejti; ha összehúzza, alig észrevehető, gunyoros ráncot vet az arca.

Mindig derűs és nyájas. Formaságok nem feszélyezik, nincs merevség se a tanácsaiban, se a szemrehányásaiban (Isten mentsen tőle, hogy ezekre rászolgáljunk).

Gyorsan, tagoltan beszél, inkább szürkén, ismétlések, ugrálások nélkül, folyamatosan, egy-egy „ezért”-tel, „tehát”-tal hidalva át a mondatokat. Kerüli az elliptikus fordulatokat, melyek erőszakot tesznek a logikán, és kedvére vannak a hiúságnak. Mondandóját minden oldalról megvilágítja, hogy a legegyszerűbb értelem is fölfoghassa, de a legélénkebbet is lekösse. Figyelmét semmi részlet sem kerüli el; ahogy nincs számára értéktelen ember, úgy nincs elhanyagolható részlet sem.

Hazamegyünk: a nap égetni kezd. Megkerüljük a házat.

Ba, a Mahatma felesége egy réz fazekat síkál homokkal és nedves fűvel. Mira-Behn, Slaid admirális lánya, aki valaha régen jött Gandhihoz és aztán el se hagyta többé, kopaszra nyírt fején durva kendővel, fehérneműjét mossa a kútnál. Egy fehér szakállas hajdani miniszter a konyha mögött kuporogva nagy méltósággal

* Lanza del Vasto-ról és „Zárandóklás a forrásokhoz” című művéről, amelyből az itt közölt részlet való. ld. Vigilia 1967. 247. 1.

zöltséget tisztít. A kaputalrai uralkodóház egyik hercegnője az egyetlen szoba szőnyegét rázza ki. Egy magas termetű, merész arcú férfi rámköszön: Abdul-Gaffar kán, a híres északnyugati törzsek egyik, harci erényeiről híres muzulmán vezetője. Híveivel együtt az erőszakmentesség ügyének szolgálatába állt, a harcosok becsületességével és következetességével. Szeretettel beszél Bapu-Dzsiról: így hívják a Mahatmát itthon és mindenütt hívei és barátai; s ez valami közbülső fogalmat jelent a *papa* meg a *nagyúr* közt. Egy darab cukornádat kínál rágcsalni.

Az asztalnál, vagy inkább a földön, mert nincs is asztal, együtt imádkozunk. En Bapu-Dzsi mellett ülök; keserű füveket, rizst, egy darab barna cukrot, kétszersültet és friss vajat rak a tálkámba. Minden vendég sorra elébe nyújtja a tálját, mert a Mester mindenkit maga akar kiszolgálni. Az étel könnyű, fűszertelen és friss. A Mester kenyerét és zöltségét a kecsketejes csuporba mártogatja. Más ételhez nem nyúl, vendégeit is csak azzal kínálja, amit az indiai parasztok esznek, a legszegényebbek és a legrosszabbul tápláltak az egész földkerekségen. De ő igyekszik okos adagolásban ugyanezekből az ételekből és ugyanolyan mennyiségekből tartalmas táplálékot készíteni, amit először a közvetlen környezetén próbál ki, hogy aztán bevezesse iskoláiban, majd elterjessze a sok ezer faluban, melynek élén tanítványai állnak. Ez a büjtöléseiről híres aszkéta mindazok közül, akiket ismertem, a legtöbbet törődött a mások egészségével és jólétével.

A hőség órái véget érnek. Az emberek ki-be járkálnak az ajtószárny nélküli bejáratokon. A Mester a papírjait nézegeti, leveleket diktál, tanácskérőket oktat. Néha madár repül be a bal oldali ajtón, ugrál a szoba közepén, bólogat, aztán kirepül a jobb oldalán. S a vakító ajtónyílás mögött az egész táj beleszáll a napba, forogva a porban, amit föl-fölkavar a szél.

A távolban olykor fehérbe öltözött nők vonulnak el; egy fehér ökör is legel ott, és árnyékot keres a fák alatt. A fonóasszonyok rokkája halkan zümmög.

Miután elkészült a munkájával, a Mahatma jelt ad: erre odaviszik neki lapos, hegedűforma rokkáját, s ő napszálltaig szorgalmasan fonja az egyenletes, erős szálát, gondolatringató muzsikával.

A vardai iskolában

Varda poros kisváros. Hosszan nyúlik el, mert üres földek, kiégett mezők szelik keresztül-kasul. Se iránya, se formája. Környéke mint nagy gyékényszőnyeg. Kifakult a téli nap dühétől.

Az iskola neve: Maganvadi. A város szélén van, egy narancsligetben. Kis épületek a lombok alatt, elszórva az út két oldalán: hálótermek, konyhák, ebédlők, irodák, istállók, műhelyek, prэшázak, meg a mély és széles medence; ebbe vetik bele magukat az iskola neveltjei nagy csattanással, mikor a legtűrhetetlenebb a hőség; aztán magányosan, hanyatt fekvé nézik a parton a kék eget, ahogy belemerülnek a fecskék.

Társaim tizenhét és huszonöt év közt vannak, különféle kasztokból és tartományokból. Többségükben tiszta, keresetlen, mosolygó, szívélyes, és a jó ügyhöz szívvel-lélekkel ragaszkodó fiatal emberek. Az elméleti oktatás a kétkezi munkával párhuzamosan folyik. Mindenkinek meg kell tanulnia gyapjút kártolni és megszöni legalább a saját ruháját. Más mesterséget is elsajátíthatnak: fa-, papír-, és bőrművészet. Együtt kell étkezniük, ami másutt munkatársak közt természetes, de egy brahman fiú szemében a legszörnyűbb kényszer. Sorjában el kell végezniük a takarítást és a szemét kihordását; márpedig egy brahman fiú naponta háromszor fürdik ugyan, de inkább nyakig ül a mocskokban, semhogy „beszenyezze magát” a padló tisztogatásával, ami születésüknél fogva az érinthetetlenek dolga.

Akik itt élnek, azoknak kölcsönösen támogatniuk, oktatniuk és buzdítaniuk kell egymást, és gyakorolniuk kell a Szabályzat alapját képező tizenegy erényt.

Ha elvégezték az iskolát, egyszer majd magukra veszik egy nyomorult falucska terhét. Szóval és tettel tanítaniuk kell a falut, és életmódjuk, munkájuk és eredményeik által a közös ügyhöz kell kapcsolniuk. Főadatuk lesz, hogy fölvirágoztassák az ősi falusi iparágakat, és újakat teremtsenek. Gyapjúfonódákat létesítenek majd

mindenütt, ahol van elég nyersanyag és olcsók a szerszámok. Fölügyelnek majd a víz és a szemételepek egészséges tisztaságára. Megelőzik a járványokat, szétosztják az egyszerűbb gyógyszereket. Ügyelnek az élelmiszerellátásra. Gondoskodnak a gyermekek védelméről, és vigyáznak az állatokra, de nemcsak a tehenekre és a kigyókra. Összhangba hozzák az ipart és a földművelést, hogy a falu megálljon a lábán. A fölös termékeket elirányítják az általános szövetkezetekbe; onnét kerül az áru a városi elárúsító helyekre, ahol szabott áron adják el. A gazdasági függetlenséggel előkészítik a nemzetit. Mindenkit fölvilágosítanak az erőszakmentesség földadatairól, erejéről, céljairól, hatalmáról.

Az ember mindig legyen nagyobb annál, amit csinál, és értékesebb annál, amit birtokol.

Szüntessük meg a nyomort, és gyakoroljuk a szegénységet.

Munka és haladás

Az embernek még a munkabérnél is nagyobb szüksége van a munkára.

Azoknak, akik a munkások javát akarják, még a magasabb bér, több szabadság és jobb nyugdíj kivívásánál is jobban kell törődniük a jó munkával. A munka célja legelsősorban nem valamely tárgy előállítása, hanem az ember alkotása. Az ember önmagát alkotja, miközben előállít valamit. A munka megalapozza kapcsolatát az anyaggal és mindennapi együttműködését a többi emberrel. Emberi formát ad az anyagnak, módot ad az embernek önmaga kifejezésére, folyamatosan egyetlen pontra, vagy legalább vonalra összpontosítja a figyelmet, féken tartja a vágyakat és edzi az akaratot. A munka, a testi munka az emberiség kilenc tizedének egyetlen lehetősége arra, hogy kinyilvánítsa értékét a földön.

De hogy az embernek ne csak a fizetés legyen hasznára, hanem maga a munka is, ahhoz az kell, hogy munkája emberi legyen, olyan, amit teljes emberségével, testével-lelkével, értelmével, izlésével vállal. A munkás, aki elkészít egy tárgyat, csiszolja, díszíti, eladja, hozzáformálja annak az igényeihez, akinek szánja, mindezzel emberi munkát végez. A paraszt, aki életet ad a földnek, jószágot nevel az évszakok rendje szerint, szabad emberi feladatot teljesít. Az a munkás viszont, aki oda van láncolva a munkájához, másodpercenként ugyanazt a mozdulatot ismétli a gép diktálta ütemben, céltalanul felőrliődik a munkában. Az idő, amit így a munkára fordít, elveszett idő: nem a művét adja el, hanem a saját életének idejét. Eladja azt, amit szabad ember nem adhat el: az életét. Rabszolga.

A proletáriátus sorsát nem javítani kell, hogy ebben a javított formában elfogadtassuk vele, hanem meg kell szüntetni a proletár-állapotot, ahogyan régen a rabszolgaságot szüntették meg, minthogy proletárnak lenni a rabszolgaság egyik formája.

Ami pedig azt illeti, hogy idővel egész néptömegeknek juthat majd osztályrészlél a semmittevés: ezekkel mit fogunk kezdeni? mit kezdenek ezek saját magukkal? — Majd az Állam! — mondhatják erre (de ha nem tudnák, az állam ebben a fölfogásban nem más, mint gépesített Gondviselés) —, miután az Állam megoldotta a tökéletes iparosítással a munka problémáit, megoldja majd a szabadidő problémáját is, azzal, hogy játékokat, látványosságokat rendez és mindenkinek tudást osztogat. Csakhogy a dologtalan emberek öröme mindig is az iszákosság és a dorbézolás volt; s az állam hiába ajánlja majd nekik a pallérozó örömeiket: ők akkor is az iszákosságot és a dorbézolást fogják választani. A játéknak ilyesformán kötelező jelleget kell majd adni, és ezzel megszűnik játék lenni: robot és kényszer lesz — álmunka, amiből nem származhat semmi jó.

De van a léhűtőknek egy ivásnál-dorbézolásnál kedvesebb kedvtelésük is: a „le vele!” és a fölforgatás. Ez a játék aztán könnyen kiszoríthat minden mást egy mechanizált Paradicsomban.

Ha a bajok, melyek napjainkban a civilizált világra nehezdednek, *ad absurdum* vitélükkel végül is ráeszméltetik az embereket arra, hogy reményükkel másfelé kell

fordulniuk, akkor elmondhatjuk, hogy ezek a bajok azért mégiscsak jók voltak valamire.

Gandhi azonban nem akar „visszafordulni”; ez senkitől sem áll távolabb, mint tőle. Nem akarja visszaforgatni a történelem kerekét, és nem sírja vissza „a régi szép időket”. Nem él benne gyűlölet a Nyugat iránt, sem irtózat a civilizációtól, sem megvetés a közgazdaság iránt. Ellenkezőleg: az ő forradalma a jövőbe néz, szigorú reménységgel. Ő az első keleti bölcs, aki mint általános kötelességet, és mint az üdvösség útját, előírja a munkát. Új alkotmány alapjait vetette meg, új gazdasági fejlődését és új kultúráét.

Az ő szemében a gazdasági életnek egyetlen igazi értelme van (amit a nagy közgazdászok nem mindig hangsúlyoztak eléggé, nem, még Marx sem): nem maga a gazdálkodás fejlődése, hanem az emberi személy békéje, fölemelkedése és fölszabadulása.

Az erőszakmentesség

Az Ahimsa az erőszakmentesség tana és gyakorlata. Szó szerinti értelmében: tartózkodás a károkozástól. Ebben a negatív értelmében olyan erény, amit a bölcsek és a nép Indiában mindenütt a legrégibb idők óta gyakorolnak.

Indiában az öléstől való irtózás épp oly elterjedt, amilyen ritka másutt. Nemcsak embert vagy tehenet nem ölnek, hanem egeret, szúnyogot, legyet vagy tetvet sem. Az ősi törvények bűnbánatot és különleges vezekléseket írnak elő kis állatok, rovarok *véletlen* elpusztítása miatt is, például ha agyontaposunk, szétsöpörjük vagy valami edénnyel lapítunk széjjel egy hangyát vagy egy pincebogarat. Brahman számára szigorúan tilos a hús, nem ismeri sem ízt, sem szagát; azt, hogy hullákkal táplálkozzék, minden jóérzésű hindu ízléstelennek és istentelennek tartja, akár magas, akár alacsony kaszt tagja.

A hagyományos Ahimsa azonban negatív erény: önmegtartóztatás és fegyelmezettség. A valódi számalom, az a nagylelkűség, amely minden teremtménynek segítségét nyújt, itt talán még fogyatékosabb, mint a mi vérengző és húsevő Nyugatunkon: a közömbösség, a gyilkolástól való félelem ugyanis kegyetlenebbé teheti az embert, mint a nyereségvágy vagy a természetéből folyó vadság. India egyik szegénye, a kóbor kutyák hosszú agóniája is ezt bizonyítja. „Öljék meg! — kiáltottam néha a megdöbbszent parasztoknak — az Isten szerelmére, öljék meg már!”

A pozitív értelmű Ahimsa, úgy, ahogyan Gandhi meghatározza és gyakorolja, keresztény erény, és nem más, mint a szeretet. Mindenekelőtt ámuló és irgalmas jóakat minden élőlény iránt. Az első parancs, melyben mind a többi benne foglaltatik. A szellem szüntelen ébersége, a szív fáradhatatlan munkája, kiapadhatatlanul buzgó cselekvés. A szabadság rendje: mert aki szeret, tehet, amit akar: mindenképp a törvényt teljesíti. Elfeledkezés az olyan vágyakról és ragaszkodásokról, melyek sötétben tartják a lelket; tudatlanságunknak és a mások tudatlanságának fölszámolása, igazságtalanságaink helyrehozása és a másokat értek jóvátétele. A határok és korlátok megszüntetése, vesztesség nélküli folytonos ajándékozás, teljes és fájdalomtól mentes áldozat, mely átfényesíti természetünket. Ez az egyetlen kapu Isten Országába, mert Isten az Igazság, és a cél az Igazság, de az út a Szeretet. Ezért az olyan istenszeretet, amely nem nyilvánul meg az emberek szolgálatában, csalás.

Mint forradalmi módszer és harci eszköz, az Ahimsa előzmények nélküli reveláció, a legkülönösebb jelenség, amit zaklatott és hallatlan kalandokkal zsúfolt korunk egyáltalán ismer.

Passzív rezisztencia: általában így jellemzik Gandhi politikáját. Ez azonban arra vall, hogy félreértik. A *passzív* szó tétlenséget is jelenthet, és ennek alapján azt képzelhetik, hogy itt valami „tehetetlenségi nyomatékrol” van szó, a híres „keleti lustaság” új formájáról, vagy a közismert „keleti fatalizmusról”, ami lényegében beletörődés az igazságtalanságba, mint Isten küldötte bajba.

Az erőszakmentes ellenállás, ahogyan Gandhi vezeti, sokkal aktívabb, mint az erőszakos ellenállás. Több elszántságot kíván, áldozatosabb lelkületet, több fegyelmet, több reményt. A kézzelfogható valóság és a lelkiismeret síkján folyik. Híveit mélyen átforgatja, és nemegyszer meglepően megtéríti azokat, akik ellen irányul.

„Már az is nemes dolog — mondja Gandhi — ha fegyverrel védjük meg javainkat, becsületünket, vallásunkat. Még nemesebb mindezt anélkül védeni meg, hogy a kártevőnek kárt okoznánk. De hitvány, természetellenes és szegyeteljes dolog, ha az ember földadja a helyét, csak hogy a bőrét mentse, és prédául dobja javait, becsületét, vallását az ellenségnek.

Azt már tudom, hogyan hirdetem az erőszakmentességet azoknak, akik vállalják a halált; csak azt nem tudom, hogyan hirdessem azoknak, akik félnek a haláltól.”

„Az erőszakmentesség előfeltétele — mondja — hogy tudjunk helyesen visszavágni. Az erőről való lemondáshoz erő kell. Az erőszakról való lemondáshoz bátorság kell. Azzal kell megmutatnunk a bátorságunkat, hogy lemondunk az erőszakról.

A harcós ékessége a megbocsátás.

Az erőszakmentesség biztos lehet győzelmében, ha legyőzi magában a félelmet.”

„Nem arról van szó, hogy harcban győzzük le ellenségünket, hanem arról, hogy megszüntessük a gyűlölködést és kivívjuk a békét. Nem arról van szó, hogy az erőszakmentesség megszabaduljon az erőszak következményeitől, hanem arról, hogy erőszak nélkül álljon ellent az erőszaknak és úgy győzze le. Problémánk tehát a következő: hogyan harcolhatunk az erőszak ellen anélkül, hogy kárt okoznánk az erőszakoskodónak.”

„Az ellenségnek nem a személye ellen kell harcolni, hanem a hibái ellen. A hibák ellen, melyeket akkor követ el felebarátunk, amikor azt hiszi magáról, hogy az ellenségünk. Szövetkezzünk ellenségünkkel a hibái ellen.”

„A gyűlölködés tudatlanságból fakad. Minden embert testvéri kapcsolat fűz az összes többi emberhez, de aki gyűlölködik, az elfeledkezik erről. Az erőszakmentesség figyelmezteti rá. A másik azért feledkezik meg erről a kötelekről, mert csak magával törődött. Nem juttathatjuk eszébe másként, csak úgy, ha mi viszont önmagunkról feledkezünk el.”

„Minden harchoz két fél kell. Minden harchoz hallgatólagos megállapodás kell: a támadónak szüksége van a megtámadott ellenállására, hiszen ezt az ellenállást támadja. Tehát a harcolók bármelyike bármikor abbahagyhatja a harcot. Nem kell más tenni, mint elutasítani az ellenállás támasztékát. Azt mondani: — Ki játszom a zsarnok várakozását, fegyvere a semmibe vág, és ez megzavarja. Még inkább elcsodálkozik, ha lelki ellenállásra talál bennem, mert azzal szemben tehetetlen a fegyvere. Ez az ellenállás először még jobban földühíti, de aztán végül is kénytelen meghátrálni.

Meghátrálása azonban nem megalázza, hanem inkább fölemeli.”

„Ha megütöm a jobb arcodat, és te pofonnal válaszolsz: ezzel már kész is az egyezés a harcra; mehetünk előre. De ha odanyújtod a bal arcodat is és azt mondd: — Tessék, barátom, üsd meg ezt is, szívesen vállalom ezt a fájdalmat, csak hogy ráeszméltesselek a tévedésedre — akkor karom lehull, haragomat föl váltja a megdöbbenés, majd megdöbbenésemet a megfontolás.”

„A legszívósabb rostnak is el kell égnie a szeretet tüzeiben. Ha mégsem ég el: nem elég forró a tűz.”

A politikus

Gandhi nagy politikus: mindenki bámulta ügyességét akinek valaha dolga volt vele.

Ahogy az erőszakkal szelídséget kell szembeszegezni, ha tévedését ki akarjuk igazítani, úgy a rosszhiszeműséggel fáradhatatlanul az egyenességet kell szembeállítani.

Mindig az egyszerű igazság a legbiztosabb védekezés, a legélesebb penge, a legegyszerűbb út a célhoz.

Ennyi az egész titok.

„Ami engem illet — mondja Gandhi — én mindig hittem az ellenfél becsületességében. Az ellenfél ezt arra használta, hogy becsapjon. Tizenegyszer egymás után. De én ostoba makacssággal tovább hittem a becsületességében. Erre tizenkettedszer már nem tudta megállni, hogy ne legyen becsületes. És kellemes volt számára fölfedeznie a saját becsületességét. Számomra is az volt. Ezért aztán mindig elégedetten váltunk el egymástól, ellenfelem meg én.”

„Az élet a bomlásból táplálkozik. De mindig az élet az erősebb. Végső soron a szeretet erősebb a gyűlöletnél. Hála Istennek, ez a világ rendje. Ezt a törvényt hathatósan beépítettem az életembe. Nem állítom, hogy ezzel minden probléma megoldódott; de ezt a módszert mégis hatékonyabbnak találtam, mint azt, ha úgy szegülünk szembe a rosszal, hogy megduplázzuk a rosszat.”

Gandhiban keresztény sugallat ébresztette föl a hindu erényeket. Tolsztojev evangéliumi elképzelései adták neki az első lökést és készítették szociális tanai megfogalmazására. Az evangélium tanulmányozása győzte meg róla, hogy jó úton jár. Arra is gondolt, hogy megkeresztelkedik. De a keresztényekkel való érintkezés nem keltett benne vágyat arra, hogy közéjük tartozzék. A sok kényelmes meg egyezés, amit az éggel kötöttek, nem elégítette ki vágyát az abszolútumra és megvalósításra. Néhány keresztény alapigazság azonban mélyen megragadta és nagy hatást tett rá. Másfelől tettrekészsége, érzéke a történelmi szükségszerűségek iránt, és hatalmas szervező képessége jellegzetesen nyugati tulajdonságok. Mindez együtt szuverénül egyetemes személyiséggé teszi. Tanítása az egész világnak szól és sikere mindnyájunk érdeke, politikai megfontolások fölötti szempontokból.

A jövőről nem lehet előre ítélni: a siker sohasem lehet célja olyan tevékenységnek, amely felülhaladja az embert. Legfőlőbb következménye lesz, ha Isten is úgy akarja. Az ember tiszta eszközökkel tegyen meg minden tőle telhetőt, aztán reméljen Istenben. A földműves fölszántja földjét és elveti a magot. De a gabonát nem ő növeszti. Az aratás tehát nem az ő érdeme. Ha vetett, imádkozzék utána, és ha arat, adjon érte hálát.

Lehet, hogy a mozgalom félresiklik majd Indiában. Senkit sem látok Gandhi munkatársai között, aki méltó lenne rá, hogy a nyomába lépjen. Műve máról holnapra erőszakos megmozdulássá, vagy pusztá nacionalizmussá válhat. De a gabonát elvetette. Új igazság lépett az emberiség köztudatába. A termés azonban talán másutt fog beérni.

(1936—1943)

Fordította: Hegyi Béla

Minden betegségnek egy az eredete, hogy nem követjük az egészség törvényeit. A betegség már kora gyermekkorban nemcsak cselekedeteink, de gondolataink eredménye is lehet.

G a n d h i

A „MINDIG NAGYOBB ISTEN”

Az Írás az Istent felénk fordulva mutatja be.

Az a jó, ha amit mondunk róla, nyugtalanítani kezdi az embereket. A baj az lenne, ha szavaink nyugodtan, érdektelenül hagynák őket.

A teológia hiába bújik bele egy vallástalan kereszténység civil ruhájába (Joseph Ratzinger), vagy világias nyelvbe, ha Róla szól. Ez kevésnek bizonyul ehhez a nyugtalanításhoz.

A hitetlenség nyomaszó szúlyal húz le magához. Még olyan kedves, derűs, a mindennap minden percében az Isten szeretetében és akaratában élő szent is, mint Lisieuxi Szent Teréz, halála előtt olyasmiket is leírt, amiket nagyon megfésültek először társai, s amik egész eredetiségükben csak jóval később tárultak fel előttünk. Mint pl.: „Az ateizmus legszörnyűbb kísértései gyötörnek; minden kérdésessé vált, minden sötét” (Vigília, 68. jún.).

Ennek azonban a fordítottja is megvan az ember életében. Nagy titok az élet és ismeretlen benne az ember. A belső ember, akit meg kell mozgatnia az Istennek, akit Ófeléje nyugtalanná kell tennünk. Egyik embernek sem zárt egészen a sorsa. Sohasem. Sem a hívő, se a nemhívő ember előtt sem zárt mindig a világ. Sokszor nagyon is nyitott. Újra és újra meg kell fejtenie. Mert jó-e, helyes-e, igaz-e az előző megfjtése?

Bizonytalanul lebegnek minden ember előtt a dolgok, és éppen a legfontosabb, a számára legizgalmasabb dolgok.

De nem éppen ez-e az Isten akarata? Nem éppen ezzel rázza fel az embert? Nem éppen így nyugtalanítja-e, hogy ne csak önmaga körül keringjen, és ne adjon suta, önelégült választ, a legbonyolultabb valamire, a saját emberségére? Olyan választ, amely Prokrusztész ágyára tétetett és le kellett róla vágni mindent, ami több volt, mint az ágy, ami nem fért rá erre a primitív ágyra?

A hit sohasem problémamentes. Nagyon is problematikus. A hitért meg kell küzdenünk, és újra meg újra meg kell küzdenünk — magával a hittel is.

Az igazi, és mély hit nemcsak egy életforma, ami körülveszi az életünket. Lényegnek kell lennie, amin az életforma csak kiválasztott ruha. Benne kell élnie a lelkünknek, a szívünknek, az életünknek. Belőle kell élnie. Belőle kell élnünk. Minden dolgunkban benne kell lennie, egyszerűen, természetesen, magától értetődően, a természetfölötti paradoxonával — a természetesen is. Gondolatunk, szavunk, döntésünk, magatartásunk belőle is fogant legyen, jól-lehet ez nem is jut talán konkrétan, éppen most, éppen akkor a tudatunkba. Úgy, mint ahogy a lényeg ajándéka nem lehet meg a lényeg nélkül.

A hit nem látható és nem tapintható, és mégis az. Azzá lesz a hívő ember gondolataiban, érzéseiben és cselekedeteiben, egész lényében. Nem kellemetlenkedő, nem taszító, nem kérkedő, hanem alázatos, erős, tiszta, okos, sugárzó, jószág és megnyerő.

A hit is út — a valóság másik részének a megközelítésére és elérésére. „A hittel azt állítom, hogy a láthatatlan nem feltétlenül valótlan is, hanem ellenkezőleg, éppen a láthatatlan az igazi valóság, amely a valóságnak általunk is látható részét létrehozza és fenntartja... A hitben amellett döntünk, hogy az emberlét mélyén van egy pont, amely nem vezethető le a látható és fogható világból, hanem a láthatatlanra utal. E ponton át érinthetjük a láthatatlant, és megsejthetjük, mennyire szükséges a létünkhöz” (Ratzinger).

A „mindig nagyobb Isten”. Nagyobb, mint a szó, mely róla szól, nagyobb, mint a fogalom, mely után kinyúl, nagyobb, mint az egész teológia, mely róla tárgyal. Mert „az Istent sem templomba, sem teológiai rendszerbe nem

lehet bezárni. Isten nem kézzel épített templomokban lakozik" (Ap. Csel. 17. 14). (Zahrnt: Die Sache mit Gott, München, 1967.)

„A teológia temploma nyitva marad, mert beletekint az égbe" (W. v. Loewenich).

„Nem lehet az istenbizonyítástól túl sokat várni. Nem lehet magától a bizonyítéktól várni azt, amit kizárólag csakis a bizonyított képes megadni" (Söhngen müncheni prof.: Die Neubegründung der Methaphisik u. die Gotteserkenntnis, Münster, 1958). „A romlatlan értelem filozófiája (ugyan) éppúgy Istenhez vezethet, mint a tiszta szívnek bölcsessége. Végül is a kegyelem teheti csak teljessé azt, amit az ember igazságkeresése elkezdett" (J. Hirschberger: Der Gott der Philosophen; in „Gott heute", Mainz, 1967).

Azelőtt is, de különösen a zsinat után, sokat beszélünk az egyházzal. Ez érthető is, de van abban valami, hogy ez olyan, mintha tetőről beszélünk ott, ahol az épület még alapozva nincs. Ezért nem nagyon értik meg az emberek, akik az alapot, az *Istent* keresik.

Mert ezt keresik. Ő, a nagy Ismeretlen, a legnagyobb problémája az embernek. Ezért emlegeti az ember annyiszor, ezért beszél és ír róla oly sokszor. Még ha negatívan, még ha tagadva is, de foglalkozik vele. A „theologia negativa" is teológia, és bizonyítéka annak, hogy az ember keresi az Istent. Küzd vele és érte. Minden korok embere. A miénk még jobban, mint egy elhalványult, szirupos, divatos „istenfogalmat" őrizgető kor. Nem divatra, hanem lényegre, életre megy ez a kérdés, ez „az ügy", ez a keresés az embernél.

Annak igazsága mellett, amit L. Boros ír (Gott unsere Zukunft; in „Gott heute"): „az ember ma inkább önmaga arcát fürkészi". De még így sem szakadhat el az ősmintától, és a „legtökéletesebb képtől". Jézus Krisztustól. Attól, „aki a láthatatlan Isten képmása" (Kol. 1, 15).

Fantáziának kell bennünk lennie az Isten dolgai iránt is. A „hogyan" iránt. Hogy mindig inkább gazdagabban és jobban hogyan lehetne, hol és mit lehetne? Melyek az Isten útjai, szimpatikus útjai a mai ember lelkében?

A mai ember zárt egység, egyéniség akar lenni, a hit terén, Isten országában, Isten népe között is. Lelki önállósággal. Egyéni úttal a jogi formák között is. Annyi ellentmondással, annyi ellenállással találkozunk kintől is, és befelé, önmagából is, hogy szilárdan megalapozottnak kell lennie, hogy a sokféleségben a hűséget és az állhatatosságot, a bizonyosságot meg tudja tartani és őrizni.

Egyedül állunk döntéseinkkel, szabadságunkkal és felelősségünkkel az Isten előtt. A körülményeink, a környezetünk nemigen segítenek. Egyedül kell megállnunk, alázatosságban, szerénységben, és nem elbizakodottan és fennhéjázóan.

Lelkiismeretünknek nagyon biztosnak és széles horizontúnak, jártasnak kell lennie, az élet dolgaiban is, és a hit dolgaiban is. Nyitottnak a világ felé, a testvérek felé, minden érték felé.

El kell mélyednünk. Elmélkednünk kell sokat, állandóan, mert ez az elmélyülés eszköze.

Jaj az egyedülállónak: vae soli. A család tagjai, a barátok szükségesek az embernek a helyes lelki fejlődéséhez is. Hogy legyenek, akik értünk is vannak, és akikért mi is vagyunk. Legyenek, akik véleményt is nyilvánítanak nekünk és rólunk, és mi is örölük. Legyenek, akik bírálják is minket, a szeretet és segítés jegyében, és mi is őket.

Így kevésbé csúszhatunk el, kevésbé juthatunk tévutakra, kevésbé ferdülhet el a lelkiségünk.

Szolidaritás kell, és integrálódás. Ezekkel együtt leszünk egészségesebbek és egész érzés- és gondolatvilágunkban egészségesebbek.

Nagyon jó, kitöltő érzés az: érezni, hogy valakiért, valakikért, valamiért élünk. És mások számára mi is így vagyunk.

Aki nem érzi ezt, aki céltalanságban, tartalmatlanul él, az nem soká bírja el az egyedüllétet, az ürességet, legalábbis torzulás nélkül.

Az egyháznak megvannak az általános normái és megvan az egyetemes tanítása, amelyek az irányt, a tartalmat, az eszményit megadják. Ezek tartanak mindnyájunkat, hívó embereket, engem is, és téged is.

De éppen ezért, mert emberek vagyunk, ezeket aprópénzre, életre, mindennapokra kell felváltanunk, hogy egészen közel jussunk mi is hozzájuk, és ők is, lélekké és életté legyenek bennünk és általunk, és ez csak emberekben, embereken keresztül, az emberek együttesében lehetséges. Szeretetben és testvériségben. Ez boldogságunknak kiinduló pontja, hitünk kerete és lehetősége.

SZEDŐ DÉNES VERSEI

MAGÁNYOSSÁG

*A világ lármás vigadó-helyéről
reszkelő szívvel menekültem árkon-
bokron át hozzád, s hazatérve döltem
lágy mohaidra.*

*Színre bársonylágy fejem-alja szikla-
vánkossommá vált, nyakamat csigázó.
Félelem rázott, s riadoztam éjjel,
mért vagyok árva.*

*Ime, lajtorját mutat éji álmom,
angyalok szállnak fokain föl és le.
Támad egyik rám; valamig nem áld meg,
el nem ereszttem.*

OPUS PISANI PICTORIS

*Alomtáj. Szűrt fény. Rejtett hegyszoros.
A Paradicsom lehetett ilyen.
Az állatokban semmi félelem.
Kócsagok, gémek, nyulak, szarvasok.*

*Csönd várja itt az ifjú lovagot.
Útját gimszarvas állja hirtelen,
fején kereszt; fényét nem állja szem.
Sebet, halálost, a vadász kapott.*

*Lova meghőköl; kopója nyüszít,
a furcsa vadra fogat vicsorít;
maga elsápad, szólni képtelen.*

*Bár talpig díszben üli meg lovát,
teljes hosszában veti már magát
Ura elébe, koldusmeztelen.*

A NAPKIRÁLY ROKONA

(Harsányi Lajos első győri éve)

Harsányi Lajos mint szanyi káplán fejezi be teológiai tanulmányait. „Sikeres vizsgálóm után — írja kéziratos önéletrajzában — Széchenyi püspök kihallgatáson fogadott és közölte velem, hogy kinevezett herceg Eszterházy Miklós családjához nevelőnek és udvari káplánnak.”

Az a közel két esztendő, amit Eszterházában töltött, saját bevallása szerint is döntő volt költői fejlődésére. Lényeges, nagy élményekkel gazdagodott. Az egyik: most válik igazán „a nádas szerelmesévé”. Megismeri a Fertő vidékét, kitárul előtte a Hanság és „rabul ejti”: „halálosan” megszereti a „pusztuló, nagy nádas”. Ezek a tájak, ezek a nádasok valóban vele lépnek költészetünkbe, színeiknek, hangulataiknak, misztikus borzongásaiknak valóban ő ad először hangot líránkban. *Az élet muzsikája* nádas-ciklusában még erősen Ady hangján, később, *A napkirály rokonában* már a saját, egyénivé alakult szimbolizmusának hangszerelésében (*Leya négy levele Ivánnak, Pán szökése, A névtelen vár asszonya*).

Egy másik döntő élmény: „A Hanság természeti szépsége mellett erősen izgatott a hercegi udvar művészi szépsége”; „az eszterházi kastély udvari pompája óriási hatással volt rám a kétszobás szülői és a kétszobás tanítói ház után”. Külön lakosztálya volt, három „gyönyörű” szobából állt, „egy zöld selyem kárpitozású, mennyezetes ágygal ellátott hálószobából, egy sárga selyemmel kárpitozott szalonból és egy fahéjszínű dolgozószobából”, földig érő ablakokkal, régi francia bútorokkal. Ez az arisztokratikus pompa valósággal elbűvöli gazdagságával, színeivel, szertartásosságával; „mohón élveztem a tánc-, a tükör- és a márványterem szépségeit”, az étkezés ritusát, a főltszolgáló személyzet egyenruháját, a „sötétkék frakkot sárga mellénnyel, fehér lepkenyakendővel, a rokokó teljes színpompájával”, az arany-ezüst evőeszközöket, s nem utolsósorban a világítást, mert „villany nem volt a kastélyban, nem engedték bevezetni; helyette óriási kandeláberek, csillárok, fali gyertyatartók szórták a fényt”. Mélyen, és költői képzetet formálóan hathattak rá ezek az új, alapvető hajlamai irányában érvényesülő benyomások. Ady hatásával keresztezett nyomaik már *Az élet muzsikájában* megtalálhatók; egyéni költői szimbolika és mitológia részint szerves, részint díszítő elemeivé. Majd *A napkirály rokonában* (az „arany-ország” liturgikus Grál-mítoszában és a „titokzatos palota” misztikájában) meg a *Hagia Sophia* dekorációjában szublimálódnak.

Egy harmadik élmény: a tenger és Itália. A hercegi családdal egy ideig Abáziában lakott, majd részt vett azon a tengeri úton, amit a messinai földrengés áldozatainak meglátogatása és megsegítése céljából tettek (de végül mégse bírtak kikötni Messinában), és visszajövet Nápolyban és Rómában is megfordult. „A tengeri utazás nagyon meghihletett — emlékezik vissza. — Egész ciklusra való verset írtam, melyek második kötetemben *Jézus a tengeren* címmel jelentek meg.”

1909 májusában utaztak vissza Magyarországra: a tavaszt Budán töltötték, a Tárnok utcai hercegi palotában. Ott „első dolga volt, hogy rendbeszedje újabb versei anyagát és megjelentesse második verseskötetét”.

Ez egyébként életének az a korszaka is, amelyben

*piros szemével elbűvölt a város,
és igájába hajtotta fejem.
Halvány rabként meghurcolt a sok utcán
sok ragyogó, sziporkás éjjelen:*

megismerkedik vele-egykorú költőkkel, Kosztolányival, Kárpáti Auréllal, Hevesi Sándorral, Márkus Lászlóval; „hol itt, hol ott találkoznak”, s el-eljár-nak együtt operába is, a hercegi család ugyanis rendelkezésére bocsátotta a páholyát, és „én a barátaimat vittem el, s a páholy bordó bársony könyöklő-jére modern költők támaszkodtak... Előadás után éttermekbe és más szórakozóhelyekre mentünk néha. Bizony megesett, hogy mikor barátaim hazafelé kísérték a Lánchídon, Buda felett már pirkadt.”

Érthető, ha nemzedéktársai körében bizonyos figyelmet keltett: amit tőle lapokból ismerhettek, s ami második kötetében, *Az élet muzsikájában* megjelent, se nem jobb, se nem rosszabb az egykorú „modern”, „nyugatos” költészet átlagánál. Így is tartják számon: modern költőként; szeretnék mintegy „beemelni” az irodalmi élet egyetemesebb áramába; biztatják, ne pusztán csak katolikus lapokba írjon, javasolják neki, keresse föl Kiss Józsefet és jelentkezék *A Hétnél*; még az a terv is fölmerül, hogy verseit Gömöri Jenő a *Modern Könyvtárban* jelentesse meg. „De én megtorpanom” — írja emlékezéseiben; különben kibogozhatatlan bonyodalmakba keveredett volna. „Úgy vélekedtem, hogy katolikus pap létemre nem lehetek baloldali lapok munkatársa”; és nem közeledett sem *A Héthez*, sem a *Nyugathoz*, mindössze csak az *Új Időkig* „merészkedett el”, néhány vers erejéig. És csatlakozott az 1909-ben indult, katolikus jellegű hetilaphoz, az *Élethez*, melynek szerkesztését Pethő Sándor vette át, és „igen szép lapot csinált belőle. Erős írói gárdát toborzott. Belső munkatársai lettünk Sík Sándor, Kosztolányi Dezső, Erdős Renée, Domonkos István és én. Külsők Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Balassa Imre, Hevesi Sándor, Márkus László és mások. Kosztolányi Vampa néven írta a lap élén *Vasárnapi leveleit*. Az volt az *Élet* virágkora.”

Javára vált volna Harsányi Lajosnak, mint költőnek, ha huzamosabb és közvetlenebb kapcsolatban marad a fővárosi irodalmi élettel? Intellektuálisan mélyült, ízlésben csiszolódott volna? Meddő kérdések; a tény az, hogy rövidesen visszatért a hercegi családdal Eszterházára, majd onnét (mikor nevelői szolgálata letelt) Győrbe, belvárosi káplánnak.

Győrről a papság bizonyos ironikus várakozással fogadta, „kíváncsian és némi kajánsággal”. A költőt is meg az „arisztokratát” is. Ami ez utóbbit illeti, „elismerem — írja emlékezéseiben — én is hibás voltam. Öltözködésem túlságosan föltűnt. Eszterházán állandóan lakkcipőben jártam. Volt selyem reverendám, alacsony és magas cilinderkalapom. Akkor még divat volt a sétanálca. Mindig ezüst fogantyús ébenfa bottal jártam. Írtóztam, hogy reverendám fölött a hozzá nem illő ferencjózsef-kabátot viseliem, mint igen sok paptársam. Könnyű fekete felöltöm az olasz papokéhoz hasonlóan, mindig földig ért. Mordoromban is volt bizonyos hűvös előkelőség, túlzott finomság, ami eszterházi örökség volt. A hangos, lármás, durva vitatkozások szinte beteggé tettek. Ijedten szöktem előlük. Fiatal paptársaim mindezt gúnyosan nézték, és hátam mögött hoppmesternek és abbénak hívtak.”

Képzeltető, milyen élcelődések és kárörvendő tréfák céltábláia lehetett a győri klérus rusztikusabb világában ez a hercegi vitrinből kikerült porcelán-figura — ahogy emlékezéseiben akkori „önarcképét” megrajzolja —, akit a bukás, a megtörtött karrier híre előz meg, és aki ráadásul költő, sőt „modern” költő, ami ezekben a körökben minden volt, csak nem jó ajánlólevél. Hiszen a katolikus sajtó többsége már az *Új vizeket* „érthetetlennek” minősítette, és papköltőhöz illetlenül világiasnak. Hogy milyen szemlélet alapján, arra mi sem jellemzőbb, mint az a megrovás, amelyben a kis kötet egyik legsikerültebb, bár elég jelentéktelen versét részletezték. Ennek a már szintén Advra visszhangzó *Elnémult kócsag* című versnek a „summája” a következő: „E nádvidéken szeretnék meghalni... — Porom felett emlék gyanánt egy — elnémult fehér kócsag álljon!” A vád pedig ez volt ellene: „Micsoda katolikus pap az, aki sírja fölé nem Krisztus keresztyét kívánja, hanem egy kócsag szobrát.”

Ami a fiatal győri papság magatartását illeti, az emlékezések arról is szemléletes képet adnak. „Sűrűn jártak hozzám. Divat volt akkor a modern költőket olvasni, és nálam minden kötetüket megtalálták. Nagy érdeklődéssel olvasták és fitymálták a nyugatos költők verseit. A gúnyolódások középpontjában Ady Endre állt. Emlékszem, egyikük székre szokott állni, komikus pózba vágta magát és kaján gúnyval szavalta a többieknek *A Hortobágy poétáját* és a felejthetetlen *Én kifelé megyek-et*.

— És te egy húron pendülsz ezekkel! — mondták gúnyos szemrehányással.

Agyamra futott a vér. Sértő góggel mondtam:

— Magas ez nektek!”

Érthető, ha eleinte igen rosszul érezte magát ebben a környezetben. A hangulat csak akkor változott meg, és győri barátai „csak akkor tettek hangfogót addigi ócsárlásaikra”, mikor — mint helyesen mondja, két első, kiforratlan, még ingadozó kötete után — megjelent harmadik verseskötete, *A Napkirály rokona*.

Ha irodalomtörténetileg nézzük, ez az a pillanat, amikor Harsányi Lajos lírája valóban szervesen beletartozik az új magyar költészet spektrumába, annak egyik sajátos, értékes színét jelenti. Hogy pár kurta jelzéssel érzékeltesük költői környezetét: Kosztolányi éppen túl van első remeklésén, *A szegény kisgyermek panasza*in, s egy év múlva fog megjelenni az *Őszi koncert*, a *Kártya* és a *Mágia*; három esztendő múlva fognak napvilágot látni Juhász Gyula *Új versei*; két esztendő múlva, 1913-ban Tóth Árpád első kötete, a *Hajnali szerenád*, és Nagy Zoltán második kötete, a *Csend! Aranymadár!* (hangjában hangulataiban, színhatásaiban talán a legrokonabb a Harsányi Lajos tónusaival). E sommásan „magyar szimbolizmusnak” nevezhető színpébe illeszkedik bele *A Napkirály rokona*, és nem is csak periferikusan, hanem mint eredeti, és a maga pillanatában egyáltalán nem jelentéktelen színfoltja.

Nem beszélve azokról a verset néha túl is terhelő szecessziós ékítményekről, melyek Kosztolányitól Balázs Béláig és Nagy Zoltánig jóformán az egész kortársi lírát jellemzik (és jellemezték a *Vér és arany* korszakában Adyt is, aki épp mostanában vált át „puritánabb” stílusára): a költői attitűd végső motívumaiban itt is Adytól függ: „Üzennek néktek a magasok, — azt üzenik: éljen az élet!”, szemben Ady halál-rokonságával (s hogy milyen tudatosan, arra vonatkozólag idézhetjük az emlékezések megjegyzését: „Adynak arra a kijelentésére, hogy ő a halál rokona, én magamat egy egész kötet erejéig a Napkirály, vagyis Isten rokonának vállaltam”); ez az ellentét azonban *A Napkirály rokonában* nem reked meg holmi retorikus tételességben, hanem csak mintegy ösztönzés a költőnek arra, hogy szimbolikus lírai mitológiát dolgozzon ki, illetve egy jelképes Grál-mítosz költői liturgiáját élje át és játssza el előttünk. A Naporszag-szimbolika központja egyértelmű: a Napkirály nyilvánvalóan Isten; ám ami e központban kibomlik, az már polivalens, és ebben a polivalenciájában van a költői értéke (mint minden szimbolizmusénak): hogy a realitásra való esetleges utalásai mellett, vagy ellenére is külön, sajátvilágú realitás, melynek értelme önmagában van, nem utalásaiban, vonatkozásaiban, referenciáiban: a jelen esetben nem abban, hogy valamilyen „diadalmas viláonézet” olvasható, vagy magyarázható ki belőle, hanem abban, hogy az istenélményt és a papi élményt egy (Grál-reminiscenciákra épített) királyság-lovaság mítosz és egy nap- és arany-szimbolika autonóm költészetében sikerült transzponálnia. Mint ahogy a kötet második ciklusában, *A titokzatos palotában* (*A titokzatos palota* című verstől *A látomások tornyában* cíművel bezárólag) is sikerült a lélek belső életét, küzdelmeit, kísértéseit, aszkézisét és fölszabadulását a misztika ősi hagyományvainak szellemében, de a szimbolizmus hangulati és formanvelvén újrafogalmaznia.

Sikerességének valószínűleg az a titka, hogy valóban leemélyebb hajlami irányában haladt: utaltunk gyerekkorától nyomon követhető pompa- és

ritus-élményeire; és hogy a hatásokat, melyek érték, az irodalmiakat, elsősorban Adyét épp úgy, mint az életsorsából adódókat, elsősorban Eszterházáét, valóban természetének megfelelő költői világgá szublimálta magában. A dekoratív (és szecessziós) ragyogást szerencsésen ellensúlyozza bizonyos félénk bensőségesség, világtól való riadtság (az önéletrajzban írja: „A hangos, lármás, durva vitatkozások szinte beteggé tettek”); a *palota* és a *torony* kulcs-jelképei nemcsak arisztokratikus szimbólumok, hanem a befelé fordulás, az intimitás „helyei” is.

Hangulatilag mindez még a „nádi verseket” is áthatja, érzelmesebbé teszi, bizonyos diszkrét, de tagadhatatlan szentimentalizmussal, aminek a kor költészetében szintén számos párhuzamát találhatjuk, aminek azonban ugyanakkor megvan a maga „életrajzi hitele” is. Hogy a „sárgaruhás asszony” szimbólum-alakja mit, esetleg kit, s milyen élményeket jelképez, azt még találgatni is kockázatos lenne; de hogy nem pusztán csak képzelgésről van szó ilyen esetekben, és hogy a szimbólumoknak és allegóriáknak legalább valamennyi reális fedezetük föltétlenül van, (és hogy általában milyen mértékben van), arra maga a költő nyújt némi útmutatást emlékezéseiben a maguk idejében igen kedvelt Leya-levelekkel kapcsolatban. „Mielőtt Eszterházát elhagytam — írja — ismertem ott egy, a hercegi családdal rokon leányt, egy kedves hercegisasszonyt. Ő volt az egyetlen, aki a hercegi udvarban méltányolta és szerette verseimet. Sajnálta, hogy elkerülök tőlük. Búcsúzás előtt arra kért, levelezzünk egymással. Azt válaszoltam neki, hogy ennek nincs meg az értelme és a lehetősége. Ha ő ír, mindig szívesen olvasom sorait, de én nem válaszolhatok leveleire. Ebből a fölfogásomból születtek a sokat dicsért Leya-levelek.”

Ha *A Napkirály rokonával* (elsősorban címadó első, és *A titokzatos palota* című második ciklusával) kapcsolatban liturgikus szimbolizmusról beszélünk, ugyanolyan joggal beszélhetünk teológiai szimbolizmusról is. Természetesen nem teológiai tények egyszerű versre való „lefordításáról” van itt szó, vagy éppenséggel verses magyarázatáról, tehát allegorizálásról vagy hittani didaktikáról. Elődeihez viszonyítva Harsányi Lajos döntő újdonsága éppen az, hogy a költészetet nem állítja se morális, se didaktikus célok szolgálatába, ahogyan a papköltők addig jórészt tették; ő nem a költészet által akar elérni valami (bármilyen nemes vagy magasztos) költészetén kívülit, hanem a költészetben éli át és a költészet anyagában alkotja meg a számára egzisztenciális jelentőségű teológiai élményeket. Ezek az élmények és valóságok öltenek sokrétű, és nem utaló, hanem *adekvát* formát a naplovagok, az aranyország, a titokország szakrális mítoszában és liturgiájában: a Napkirály lovagjai jelentik a költőket, de jelentik a papokat is; az aranykapun túli titokország egyszerre a mennyország is, a kegyelmi élet is. Ez a költői szintézis *A Napkirály rokon* kivételes „pillanata” és teljesítménye; kivételes pillanata Harsányi Lajos pályájának is. Mert a következő lépés, a következő kötet, a *Haqia Sophia* (1913) hozzá képest költőileg egy dimenzióval szegényebb: a szimbólumot (nyilván a témából és kompozícióból kényszerűen következőleg) lebontja allegóriák és didaktikusan allegorikus cselekmények sorozatává.

Az ihlet másfélése, a magyarázat, példázás, didaktika megjelenése már a mű „alapsejtjében” észlelhető. Emlékezéseiben Harsányi Lajos maga mondja el a keletkezés történetét. Bécsben 1912-ben eucharisztikus világkongresszust tartottak, és a rendezőség ebből az alkalomból albumot akart kiadni az Ol-táriszentségről írt versekből, a költemények eredeti nyelvén és német fordításban. Magyar részről Prohászktól kérték föl, aki, mert nem tartotta magát költőnek, a kérését Harsányi Lajoshoz továbbította. Ő vállalta a föladatot, és hamarosan meg is írta a kívánt költeményt, *Ária a titokzatos himnuszokból* címmel. Már pusztán ez a cím is mutatja, hogy a vers a költő világát ekkortájt teliesen betöltő Napkirály-liturgia és titokország-mitológia igézetében fogant. De itt a költői látomás mellett, a föladatból érthetőleg, már megjelenik a példázó *szándék*. „Azt a gondolatot akartam költőileg kifejezni, hogyan érez

és gondolkodik az Oltáriszentségről a tudomány, a művészet és a hit." Tehát már a vers „ihletébe” belejátszik bizonyos magyarázó és kifejtő törekvés; ez pedig, ha a tagolást a költői kivitelben következetesen végigviszik, legföljebb ha az allegóriáig emelkedhet. S ez a „szándékosság” jellemzi aztán a művet is, amely ebből a csírából kifejtett.

A probléma ugyanis a vers megjelenése után tovább foglalkoztatta a költőt. „Több szentségünk is van, nemcsak az Oltáriszentség. A többi hat szentségről is elmondhatnám a tudomány, a művészet és a hit magatartását... A szerkezet ezzel adva volt.”

Látnivaló, hogy inkább „művi”, mint spontán szerkezet. Hét változatban a mű szükségszerűen ugyanazt fogja ábrázolni; ilyen alaprajz szerint mást nem is ábrázolhat, mint hét, párhuzamos, és egyazon szinten folyó allegorikus cselekményt. „Hét nagy világkép. Járjuk végig az életet. A tudományt elneveztem Doktornak, a művészetet kissé magyaros ízzel Délibábnak, a hitet Diakonusnak. A főszereplő természetesen én lettem, a költőpap. Elindultam ezek kíséretében a hosszú vándorútra, hogy megfigyeljem, hogyan viselkedik három társam a hét szentséggel való találkozáskor.” A főszereplő (a költő) tehát voltaképpen csak útítárs, mások (ráadásul allegóriák) viselkedésének megfigyelője; cselekvő közbelépése mindig egy adott, előre kitervelt, és előre kiszámítható pillanatban történik, logikus indoklással, de *költőileg* mégis *deus ex machina* módon: mikor a tudomány és a művészet tehetetlenné válik, a hit sürgetésére közbeavatkozik a pap és keresztel, bérnád, föloldoz, és így tovább, mint Isten képviselője és a kegyelem közvetítője. Drámai cselekmény tehát nincs, csak a hőskön kívüleső drámai képek vannak, mintegy tanulságra serkentő illusztrációk; a hét „séta” végén a hétszeres — és hétszeresen egyforma — megoldás ugyanannak a teológiai tanításnak a rugójára jár, és lényegében ugyanazokkal a szabványos liturgikus gesztusokkal következik be.

„A tárgyat — mondja az emlékezősekben — egészen újnak és magasztosnak éreztem, melyről nagyobb szabású művet tudtommal egyik nép költője sem írt. Dante utazott ugyan a latin költővel, de ő a túlvilágot járta be. Én három társammal a földi életet akartam végigjárni.”

Dante valóban döntően hathatott a *Hagia Sophia* egész elképzelésére. (S ettől fogva egyébként is jelen van Harsányi Lajos világában, — aligha függetlenül Babits Dante-idézésétől — a *Toronyzenén* át, melyben a költő „Dantét olvasni vágyik” és Dante-olvasmányairól tanúskodó „vigasztalást” ír az olasz mesterhez, meg a *De profundison* át, melyben rímlazítással, a terzina-formát is átveszi példaképétől, egészen élete végéig, amikor *Dante a Pokolban* című versében a maga testi szenvedéseit, Boccaccio egy Dante-anekdotájára utalva, Dante pokoliárásához hasonlítja.) Egyelőre azonban eléggé külsőlegesen igazodik Dantéhoz: hogy a *Divina Commedia* költői lényegének némi félreértésével, azt bizonyára nem is kell bővebben magyarázni. Dante túlvilága ugyanis korántsem pusztán csak „túlvilág”, és bármennyit lát is útján, számára ez az út egyáltalán nem pusztá „megfigyelés” vagy tapasztalatszerzés, hanem elsősorban személyes sors és személyes üdvösség kérdése, nem pedig mások viselkedésének tanulmányozása és az abból adódó konklúziók levonása; konklúzióké, melvekkél az út végeztével az utas személyiségében semmivel sem lesz több és teljesebb annál, aki a mű elején a Pán-sípot letéve, újtárra elindult.

Miről van szó ebből a szempontból Danténál? Mint Babits írja: „Poklon át jutni a mennyekbe! A költemény bevezetése éppen ezt a különös kerülőt igazolja az Élet erdejében eltévedt ember mítoszával, akinek számára nincsen immár egyéb menekülés, mint leereszkedni az erdő legmélyebb barlangjába, a Lélek legrettenetesebb sötétjébe, s mintegy hőiesen szembefordulva a világaljával és salakjával, mely megzavarta útját, azon át törni új küzdelem, új remény és a végső Fények felé!” Csakhogy egy papköltő, s kivált egy magyar papköltő a tízes évek elején, hogyan tehetné meg ez az utat a Poklon át, mikor neki mintegy eleve — a papság társadalmi helyzete révén is eleve —

elrendelt helye és magatartása a mindenfajta poklokon kívül és velük szemben van? Harsányi Lajos *A Napkirály rokona* némely verseiben és sokszoros szimbólumok alá rejtett vallomásaiban elment a számára különösebb konfliktusok fölidézése nélkül lehetséges végső határig; tovább mennie „lefele”, lélek és társadalom barlangjaiba és sötétjeibe, hogy ott forduljon szembe saját világa mélyeivel s azon át küzdje ki a saját Fényét, adott körülményei között egyszerűen lehetetlen volt. Megírhatta a *Toronyzenében*, kellő áttételekkel, *A bukottak áriáit*, a közismerten gőgös főúr, Samassa érsek halálára megírhatta a kevély pompa elmúlásáról a *Nem látod már többé a holdat* című verset; de teljességgel elképzelhetetlen, hogy a *Hagia Sophia* tablón allegorikus bűnösök és bűnbánók helyett dantei indulattal és fölismerhetőséggel kora közismert dolyfőseit, harácsolóit, paráznait és zsarnokait szerepeltesse. Allegóriákkal pedig nem lehetséges dráma; kegyelmi dráma sem lehetséges velük. Így aztán, míg Dante útja a Szeretet elsodró istenlátásába torkollik, mint megoldásba, a *Hagia Sophiát* úgy csukjuk be, mint egy megoldás nélküli, de megoldást nem is igénylő, mert nem is tervező „képes könyvet” a hét szentségről.

De igazságtalanság lenne, ha a *Hagia Sophiát* abból a magyar szecesszióból kiragadva ítélnénk meg, amelynek egyik legjellegzetesebb képviselője. Hogy mennyire, azt talán minden stílári párhuzamnál (amilyet bőven lehetne idézni egy Nagy Zoltán, egy Balázs Béla, egy Somlyó Zoltán lírájából) szemléletesebben érzékeltetheti egy képzőművészeti utalás. Idézzük magunk elé Körösfői Kriesch Aladár freskóit: az allegorizálás, az ornamentikus túlerheltség, a stilizálás, a gesztusok mesterkéltséget és jelentést hordozó ünnepélyessége, a mitologizálás, az allegória jelenléte mindenben, és minden valóságnak azonnal allegorikus vonatkoztatása és allegorikus képbe való átjátszása, az ábrázolás törekvése a dekorativságra, és hozzá a kompozíció bizonyos egysíkúsága, a mélység dimenziójának hiánya, és e hiány pótlása az ünnepélyes különőségekkel, tartással, mozdulatokkal, cselekményekkel: mindez nála is, a *Hagia Sophiában* is egy tőről fakad, a közös — szecessziós — korizlésből.

Négy évvel a *Hagia Sophia* után, 1917-ben jelent meg Harsányi Lajos következő kötete, a *Toronyzene*. Részben a régi tematikát, és vele a régi szecessziós-szimbolista ízlést viszi tovább. A *Szent Dávid hegedűjén* lényegében a Napkirály-mitosz és liturgia folytatása; *A bukottak áriái* a korábbi *Titokzatos palota* változata, illetve folytatása. Ami a korábbiakhoz képest a *Toronyzenében* új, az az *Ó boldog Magyarország* ciklus, pontosabban néhány „falusi” verse: a *Magyar tél*, *Magyar táj*, *Magyar pap*, *Falun ilyen a halál*.

A ciklus bevezető verse mottóként Dante szavait idézi a Paradicsomból: „O beata Ungaria, se non si — lascia piu malmenare”; de az antikizáló forma (a ciklusban egyebütt is), meg a második költemény. A bölcs egész „beatus ille” gondolata arra mutat, hogy Harsányi Lajos világában, irodalmi élményei közt Dante mellett megjelenik Horatius. („Legyen kezében Flaccus ősi könyve”. mondja majd a következő kötet, *A boldog költő* egyik verse.) Hogy „az igaz bölcs meg elvonul falura” és a mezei, gazdálkodó élet nyájas örömeit kedveli, azt most kétségekívül Horatius sugallja a költőnek; a falura, a falu életére és képeire, mint költői témára és ihletforrásra azonban egy másik irodalmi ösztönzés is ráirányíthatta érdeklődését: a Juhász Gyuláé. Ezt a föltevést a dátumok is támogatni látszanak: Juhász Gyula néhány jellegzetes falusi és magyar tájverse *A Napkirály rokona* és a *Toronyzene* közé eső években jelent meg, részben 1914-ből való *Új versek* kötetében (*Tiszai csönd*, *Magyar táj magyar ecsettől*), részben olyan helyeken, melyek az irodalom dolgait élénk figyelemmel kísérő Harsányi Lajos szeme elől Győrött sem maradtak rejtve (*Tiszai tájak*: *Élet*, 1912; *Falusi éjszaka*: *Új Idők*, 1913; *Falusi hold*: *Vasárnapi Ujság*, 1913; *Falusi harang* verse: *Vasárnapi Ujság*, 1913).

Mert ekkor még Győrött él, nem falun: versei — legalábbis seíthetőleg — most még nem olyan közvetlen szemlélethől, még nem olyan elsődleges élményből fakadnak, mint majd *A boldog költő* kötet *Ruralia hungarica* ciklu-

sában; ezek most még részben inkább „műteremben festett” képek, és „irodal-
milag” összerakott versek (mint például a *Magyar tél* második szakasza, ahol
a pelyhedző szájú bérestől a hunyorgó rőzsetűzön, ódon érckupán, bölcs köny-
vön, barna gyermekeken, nótán, honfibún át a „félve néző” asszonyig az efajta
— egykorú — zsánerfestészet minden kelléke együtt van), részben gyermek-
és ifjúkori emlékek földidézése (mint a gyerekkori barátjának apját megmin-
tázó *Falun ilyen a halál* mutatja). Lényegében ilyen irodalmi zsáner-arckép
A magyar pap című vers is, melyről annak idején (1933-ban) Illyés Gyula azt
írta: „Fájdalommal, de ráismerünk valamire, ami jellegzetes; ez a magyar
klérus: javai épp úgy gondot adnak neki, mint hívei, s azok is, félők nagyuruk-
tól. Távol áll tőlem, hogy gúnyolódjam s az „atyja, ura a nagyhatárú népnek”
sort is pusztán a vers eleven realizmusa érdekében változtatnám „nagy-népű
határ-”-ra.”

A „magyar papnak” ez a képe kétségkívül „jellegzetes”, mint Illyés Gyula
mondja; mai szemmel nézve leleplező is. De nem lehet ugyanakkor észre nem
venni benne bizonyos szertartásos stilizáltságot, s éppen ebből fakad az a
,félők nagyuruktól’ kifejezés, melyen a mai olvasó a leginkább megütközhet:
a kép modorához, kompozíciójához — (gondoljunk ismét Kőrösfői Krieschre)
— hozzátartozik egy ilyen, majdnem allegorikus csoport a háttérben: „álmos
cselédek”, a „nagyuruktól” való hódoló félelem testtartásában; mint ahogy
hozzátartozik az előtérben előttük az a kissé misztikusan ábrázolt, hallgatag,
atyai alak, akinek „keze s szíve: mint alabástrom”, s aki egyszerre szent is,
méla bölcs is, atya és rév — és akinek ez az alabástrom-figurája csak egy
ilyen stilizált képen képzelhető el, nem pedig a valóságban, ahol a nagy ha-
tárok és „nagyuruktól félo” cselédek fölött uralkodó gazdálkodó papok egyál-
talan nem ilyen törekeny és áttetsző jelenségek voltak.

Győrrött sokat dolgozott, és „halálosan elfáradt”. „A sok munka, a szer-
kesztőségi éjszakázás, a hajnali fölkelés sekrestye-igazgatói állásom miatt, a
ragaszkodás irodalmi működésem folytonosságához nagyon kimerített. Úgy
éreztem, nem sokáig bírom ezt az iramot. Helyzetemet nyíltan foltártam Fet-
ser püspöknek. A püspök méltányolta indokaimat és elfogadta lemondásomat
összes győri állásaimról, illetve megbízásaimról. Azt ajánlotta, menjek ki
plébánosnak az éppen üresedésben levő rábapatonai plébániára és pihenjem
ki magamat... Beláttam, hogy másutt nem hozhatom helyre megrongált
idegzetemet, mint egy csendes faluban... Így lettem falusi plébános 1920-ban.”

Eleinte nehezen viselte az új környezetet, de aztán lassan megnyugodott,
akklimatizálódott, és kezdett valami szerencsés átalakulást észlelni magában.
„A falusi egyszerűségben költészetem is egyszerűsödni kezdett. Csapongó kép-
zeletem nyugodtabb szárnyalást vett. A liturgia roppant szépsége, színgazdag-
sága mellett kezdtem észrevenni a természet, az egyszerűség szépségeit is. A
nagy szimbólumok fakultak, a távoli színes látomások helyett élesebben raj-
zolódtak ki a valóságok. Mintha megcsömörlöttem volna a túlzott szépségtől,
dekadensnek éreztem a finomságokat. Búcsúzni kezdtem tőlük.”

Más szavakkal: fokozatosan kilábal a szecesszióból. (Ennek verses vallomása
a *Légy üdvöz, nap, szél*: a „forró, zengő rubin, türkiz, topáz, smaragd” szavak
és „dús ékszerek” elvetéséről, meg a klasszikusok utáni vágy fölébredéséről a
„színek, fények kábult régi rabjában”. Az emlékezősek szerint „ez a hús klasz-
szicizmus érintett meg a falumban. A szivárvány színeiből visszaburkolóztam
a fehérbe. Lassan újra írni kezdtem. Egyszerű kis verseket a piros napról, a
falusi fehér holdról, a szélről, a fákról, a búzáról, a parasztról, a kiskocsisról,
a kisbéresről. Hamarosan egész füzér kerekedett belőlük. Elneveztem *Ruralia
hungaricának*.) „Eddig tisztán képzelőerőmből éltem — írja. — A falu meghozta
a józan realizmust. Előttem állt az eddig észre nem vett valóság.” Lírájában
is, életében is új korszak kezdődik.

ÖNARCKÉP

RÉSZLETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL

Írta: HARSÁNYI LAJOS

„Meggzólal a lélek”

Apám kísért a fővárosba, ahol beiratkoztam a Tavaszmező-utcai állami gimnáziumba. Bátyám kedves kis lakásban lakott családjával. Beiratkozásom napján délután kivitt bennünket a Ligetbe. Akkor még divatoztak a ligeti örömök. Hülámvasút, vásári kikiáltó, hajóhinta, lövölde, nyitott színpad, pofozóember. A cirkuszbán egyik artista kezembe adott egy hosszú, vékony üvegcsövet, melynek két végén gömb volt. Mikor egyik gömböt megfogtam, a finom üvegcsőben levő piros folyadék viharosan lobogott a másik gömb felé.

— Száz évig él a fiatalúr! — mondta az artista.

Ez az üveggömbös mutatóvány lett a gyökere „Az óra egyet üt” című fantasztikus regényemnek, mely azt a kérdést feszegeti, meg lehet-e orvosi műszerrel állapítani, hogy meddig élünk?

Akkor érte virágkorát Blaha Lujza a Népszínházban, Jászai Mari a Nemzetiben. Kürty Klára és Z. Bárdy Gabi voltak az operettsillagok. Nagyot néztem, mikor megtudtam, hogy Bárdy Gabi neve előtt a Z-betű azt jelenti, hogy ő gróf Zay Kázmér felesége. A színházak műsorán megismertem az akkor divatos operetteket, a „Cornevillei harangok”-at, a Rip van Winklét, a „Madarász”-t. De legjobban hatott rám Jászai Mari az „Elektrá”-ban. Szörnyű dübörgése velőig hatott. Színház után néhány barátommal még elcsavarogtunk a városban, egyszer a Conti-utcaá is eljutottunk.

De Pest általában untatott és sokszor magányosabbnak éreztem magam, mint Robinson a Senki szigetén.

Hová menjek?

Szemem megakadt a hitoktatónon. Nem volt vonzó egyéniség. Nevére sem emlékszem. Előadta a hittan anyagát, a következő órán feleltetett. Húsvétkor gyóntunk. Ezen kívül semmi más kapcsolatban nem álltunk vele. Hírét se hallottuk a Mária-kongregációnak. Diákpasztorációról beszélni se lehetett. Csak fekete reverendája különböztette meg a többi tanártól. Egy napon mégis azt mondtam magamban:

— Pap leszek!

Akkor még nem ismertem az Egyházat. Csak annyit tudtam, hogy a papoknak nem szabad megnősülni. Hitbéli tudásomat a hittankönyvekből szereztem. Fogalmam sem volt a földgömböt átfogó Egyház tündöklő szépségéről, erejéről és lerombolhatatlan szerkezetéről. Nem ismertem a könyvek Könyvét, a Bibliát. Még nem fogtam fel, mit jelentett Jézus megjelenése a világban. Nem voltam tisztában a megváltás lényegével, az emberiség életében előidézett forradalmával. Csak azt láttam, hogy szép és jó. Családom szigorú erkölcsének alapja.

Arra nem gondoltam, hogy a papok is emberek. Azok maradnak akkor is, ha pappá szentelték őket. Szörnyű küzdelmeket kell vívniok. És az elmaradt családi örömök helyett talán sokan a vagyonban, hatalomban, hívságos külsőségekben keresnek kárpótlást. Hogy a pápa földi király és a székesegyházakban az idejétmúlt trónusok abból az időből valók, mikor a püspökök még választófejedelmek voltak. Hogy a papok túlságosan sokat politizálnak. Canossát járatnak a királyokkal, a Szent Péter-templom résein pedig kinő a fű. Nem ismertem az Egyház szereplését a reneszánsz pogány világában. Nem tudtam, ki volt Savonarola. Akkor még nem írta meg Bernanos az „Egy falusi plébános napló”-ját, melynek egyik nyugtalan papja minden este elmond egy Miatyánkot Lutherért, akinek jövetelére szerinte szükség volt, mert bűzlött a fej és a test.

Csak a fényt láttam, az árnyékokat nem.

A fiú, aki papnak készül, tizenöt éves fejjel tele van idealizmussal, hevülettel, lángoló bűzgósággal. Ha hallott is valamit az egyháziak több-kevesebb földhöz tapadó gyarlóságairól, nem hiszi el, vagy túlzottaknak tartja őket, amint valóban el is túlozta azokat a féktelen gyűlölet, irigység, rosszindulat és a rágalom. Hogy nagyon túl löttek a célon és a kevés jó mellett, rettenetes bajokat, szétszakítottságokat, háborúkat zúditottak a világra. Mindezekről nem tudtam semmit. Amit itt-ott olvastam, vagy hallottam, rágalomnak tartottam. Én csak a szigorú és tiszta bábolnai plébánost láttam, akit mindenki tisztelt. A bábolnai kis barokk templomot láttam, melyre óriási hársfák borulnak és színes üvegablakjain forró nyárban szőke méhek zümmögnek.

— Ez kell nekem! — mondtam magamban.

Nem történt tehát velem semmi rendkívüli. Se személy, se esemény, se könyv, se villámcsapás nem rendített meg. Egyszerűen megszólalt bennem a lélek, mely természeténél fogva keresztény. A szebb és tisztább életet kerestem. Teljesen az isteni kegyelemnek tulajdonítom, hogy a húsvéti szünidőben szüleim elé álltam és bejelentettem nekik szándékomat. Bizony nagyot néztek elegáns és eddig bohém fiúk elhatározásán. Örömük nem ismert határt. Lélekben már az oltár előtt láttak. Sem ők, sem én nem álmodoztunk arról, hogy püspök leszek, vagy a pápa prelátusa. Álmaink álma az volt, hogy valamikor bábolnai plébános lehessék.

Bár az lettem volna, semmi más!

Az esztergomi papnevelőben egészen más világot találtam mint Pesten. Örültem a szemináriumi életnek, a fegyelemnek és a rendnek. Társaim hamar megszereztek. Én is őket. Az ottani bencés gimnázium azonos szellemet lehelt a győrível, hamar feltaláltam magam és a tanulás is könnyen ment.

Roppant hatást gyakorolt rám az első vasárnapi mise a Bazilikában. Fehér karingben, párosan vonultunk fel a hegyoldalra és a szentélyben helyezkedtünk el. Fontosan tíz órakor megjelent a sekrestyeajtóban egy díszruhás férfi. Kezében hosszú bot volt, felső végén nagy ezüst gömb. Megkoppantotta vele a padlót. Csengették és megdördült az orgona. Ebben a pillanatban kiindult a sekrestyéből és ünnepélyes méltósággal végigvonult a templomon az esztergomi főkáptalan.

Elállt a lélegzetem. Soha se láttam még ilyen gyönyörű menetet.

Valami húsz főpap párosan vonult a szentély felé. Piros reverendában, piros mantelettában, melleszettel, gyűrűsen, fehér hermelinnel a vállukon. Vörös uszályukat karjukra csavarva hozták és úgy foglalták el helyüket a díszes kanonoki székekben. Ekkor találkoztam először az Egyház pompájával és szertartásával, mely egész életemre megigézett és gyökere lett szimbolista költészetemnek.

A Napkirály rokona

Két első kiforratlan, még ingadozó kötetem után összeállítottam harmadik verseskötetem anyagát és az Élet-kiadóhoz vittem. Az Élet nagy zajt ütött mellett. Nagyon szép, színes címlapot rajzoltatott hozzá Jaschik Álmossal. A kötetnek a „Napkirály rokona” címet adtam.

A könyv robbanó sikert aratott.

Minden oldalról a legjobb kritikát kapta. Szinte irodalompolitikai eseményt okozott. Tudvalevő, hogy az Ady által megindított új költői irányt a régi irányzat nevében Rákosi Jenő támadta öles dorongokkal. Könnyen tehetta. Övé volt a Budapesti Hírlap, az ország legnagyobb napilapja, melyet az egész ország olvasott. A lap állandóan gyilkolta a modern nyugatosokat, dekadenseket, hazaárulóknak nevezte őket. Ezért okozott óriási meglepetést, mikor a Budapesti Hírlap feltűnő, hosszú és dicsérő cikket közölt Sebestyén Károly, a kiváló és már koros kritikus tollából a Napkirály rokonáról. A cikk megállapította, hogy én is ama nagyhajúk közé tartozom, aki új Olympust akar építeni a magyar költészetben, de az én új mondanivalóm súlyos és magasztos. Boncolta, mérlegre tette verseimet és cikke végén azt mondta: úgy látszik, mégis az új költőknek lesz igazuk. Mi, öreg kritikusok — irta — összetörhetjük régi esztétikánkat, a fiatalok meg

fogják csinálni az új magyar költészetet. A többi lap is, bal- és jobboldali egyaránt, hangosan dicsérte a Napkirály rokonát. Én boldogan olvastam a magasztaló bírálatokat. Ömlött felém a sok jókívánság és az irigység. Sok új barátot és ellenséget szereztem a Napkirály rokonával. Ezzel a kötettel lettem úgynevezett „beérkezett író”, akit már nemcsak a katolikus közönség, hanem az egész ország művelt olvasója tudomásul vett és Kosztolányi, meg Juhász Gyula mellé állított.

Győri barátaim meghökkentek. Hangfogót tettek eddigi ócsárlásaikra. A győri Kisfaludy Irodalmi Kör nyomban tagjai közé választott. Mint érdekességet megemlítem az akkori győri püspök, Váradi Lipót Árpád magatartását. Mikor fölvittem neki a Napkirály rokona tiszteletpéldányát, figyelmesen átforgatta, itt-ott beolvasott, de aztán azt a kijelentést tette, hogy a költészet művelése magyar ember számára nem gyümölcsöző foglalkozás. Gyakorlatilag többet érne, ha alapítanék és szerkesztenék egy kitűnő, katolikus Kalendáriumot, gazdag tartalommal, az akkori „Kincses Kalendárium” mintájára. Javaslatát udvariasan elhárítottam, magamba pedig felbőszülve tiltakoztam a költészet ilyen megcsúfolásán.

Bizonyára a Napkirálynak köszönhetem, hogy egy szép napon meghívót kaptam Beöthy Zsolttól, a magyar irodalomtudomány koronázatlan királyától. Beöthy szeptember 4-én született, ezért születésnapját mindig szeptember első vasárnapján szokta megtartani komáromi szigeti nyaralójában. Erre a születésnapra kaptam meghívót. A komáromi állomáson egy karcsú fiatalember várt. Beöthy László, a Magyar Színház igazgatója. Gépkocsijába ültetett és bevitt a szigeten levő villába. A villa parkjában kerti székeken ültek a vendégek. Beöthy elem jött, barátságosan fogadott és bemutatott vendégeinek. Antal Gábor református püspöknek, Herczeg Ferencnek, Gárdonyi Gézának, Ambrus Zoltánnak és a többieknek. Igen meglepődtem, hogy a vendégek közt találtam a fiatal Molnár Ferencet is, az „Ördög” világhírű színpadi szerzőjét. Valami húszan voltunk; irodalomról nem igen volt szó. Az urak inkább politizáltak. Mindenki Tisza István miniszterelnököt dicsérte, aki az osztrák—magyar monarchia szétesését akarja meggátolni a szűklátókörű magyar ellenzékkel szemben. Kissé furcsa volt hallanom az eléggé protestáns társaság állásfoglalását a Habsburgok mellett. A parkban pedig készült a halászvacsora, melyet nyílt tűzön, komáromi menyecskék főztek. A halpaprikás igen ízlett. Magyar szokás szerint sok felköszöntő hangzott el. A cigányok nem győzték húzni rájuk a tust. Az ezredévi millennium görögtüzeiben ültünk a parkban. Már besötétedett és a nyurga fehér gyertyák üvegszélfogókban lobogtak. A viharos jókedvben elköltött vacsora után még kikocsikáztunk a monostori szőlőkbe és csak hajnal felé érkeztem meg a komáromi bencés székházba, ahová elszállásoltak.

Igy ismerkedtem meg a magyar irodalom hivatásos képviselőivel. Utólag elég fonáknak találok az akkori helyzetemet. Szívesen voltam a régi konzervatívokkal, noha lélekben elmarasztaltam őket. Viszont nem kerestem a kapcsolatot a modernek felé, noha lélekben együtt éreztem velük. Ez az együttérzés azonban csak az új hangra terjedt ki, a világnézetre nem. Sőt! Adynak arra a kijelentésére, hogy ő a „halál rokona”, én magamat egész kötet erejéig a Napkirály, vagyis Isten rokonának vallottam.

Domonkos István

Régi paradoxon, hogy ha az ember vágyai nem teljesednek be, az tragédia. Ha pedig beteljesednek, az — még nagyobb tragédia. Nem osztom egészen Lessing böles Náthán-jának felfogását, de sokszor jó, ha az ember csalódik és nem teljesül minden vágya. Persze hívőnek kell lennünk, hogy örök nyugtalanságunkra Szent Ágostonként megtaláljuk a megnyugvást az isteni Gondviselés rendelkezésében.

Domonkos Istvánra gondolok, katolikus írógárdánk egyik legtehetségesebb és legelhanyagoltabb tagjára. Pap volt. Előbb Dörben, később Győr mellett, Nyúl községben plébános. Olyan szép, népies elbeszéléseket írt mint Tömörkény, vagy

Móra. Egyik első úttörője volt a később divatossá vált népies iránynak, melyben sokkal kisebb tehetségű írók országos hírnévre tettek szert, míg Domonkost alig ismerte valaki a papokon kívül. Heti tárcaírója volt a katolikus Alkotmánynak. Nem tanult se Mikszáthtól, se Gárdonyitól, mint a többi katolikus elbeszélő, Andor József, Kincs István, vagy Tarczay György. Egészen eredeti tehetség volt, legfeljebb a nagy orosz írók hatottak rá. Mindenki dicsérte műveit, de írói elismertetésért senki se mozdította még a kisujját sem. Jászai Marinak, a nagy színésznőnek szőleje volt Nyúlön, Domonkos szőleje mellett. A nagy tragika rajongott Domonkos irodalmi parasztlaiért, de eszébe se jutott, hogy a szerény papot legalább egyszer elvitte volna Pestre és bemutatta volna annak a hírnévben fürdő írói csoportnak, mely Jászai Marit körülrajongta. Abban a csoportban szinte mindennapos volt Fráter Lóránt, Feszty Árpád, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, sőt a költők akkori fejedelme, Jókai Mór is. Hogy felröppíthették volna ezek Domonkos hírnevét, ha csak pár művét is megismerik. De Domonkossal nem törődött senki. Pedig szeretett volna bejutni Győrbe, újjvárosi plébánosnak. De a plébános választó városi közgyűlés mást választott meg. Domonkos vállat vont. Hát jól van, maradok Nyúlön. Olyan gyámoltalan volt, hogy az emberek mindig sarokba állíthatták és ő oda állt, mint a jó gyerek. Néha kimentem hozzá Győrből. Plébániája tele volt rábaközi csipkéekkel, ódon kancsókkal, néprajzi műtárgyakkal. Fiatlabb voltam nála huszonnegy évvel, mégis félt tőlem, mint a tűztől. Mikor méltatlankodtam előtte állandó mellőzése miatt, ijedten tiltakozott.

— Ne tessék szólni senkinek! Világért se! Jó nekem így is! Ahogy a jó Isten akarja!

Fiatal eszemmel sültgalamb-várónak tartottam őt, aki nem segít magán, mindent a Gondviseléstől vár.

Egyetlen komoly sikere volt, hogy az Élet könyvkiadó egy nagyobb sorozatába fölvette legszebb elbeszélései gyűjteményét „Atyámfiak” címmel. Pedig a Szent István Társulat kiadhatta volna összes műveit. A Szent István Akadémián Alszeghy Zsolt méltatta irodalmi érdemeit hatvanéves korában, de Domonkos még az elől is elbújt. El sem ment az ülésre.

Halála váratlanul következett be. Utazás közben valami harapnivalót vett a komáromi állomáson és húsmérgezést kapott tőle. Győri temetésén én búcsúztattam az Akadémiától és a nyúli parasztvirágoktól. Később javaslatot tettem a Szent István Akadémiának, jelölje meg márványlappal a nyúli plébániaházat. Az Akadémia bizottságot küldött ki és rám bízta az ünnepség megrendezését. A leleplezésre eljött néhány akadémikus Nyúlfaluba, többek közt Alszeghy Zsolt, Sík Sándor, Brisits Frigyes. Lejött az ünnepségre a pannonthalmi főpát is. A leleplezési ünnepségen Brisits méltatta Domonkos érdemeit. A fehér márványtáblán ez a három sor aranylott:

Népét aki úgy szeresse,
Hű tollával szebben fesse,
Nem volt senki közöttünk.

Az emléktábla felállításának az volt az édes érdekessége, hogy a Szent István Akadémia megelégedett a tábla felállításának költségeiről. Nekem kellett mindent kifizetnem.

Egy beszélgetés emléke

A Duna karcsú hídjain szikráztak a villanygömbök gyöngyfűzérei. A budai Dunaparton sétáltunk és sétánk a késő éjszakába nyúlt. Először társadalmi, politikai dolgokról beszélgettünk, majd irodalmi problémákra tértünk át.

— Örülök kibontakozásának! — mondta Kosztolányi. — Hiszen én is katolikus vagyok.

— De nem vagy katolikus költő! — válaszoltam.

— Ez igaz! Pedig katolikus nevelést kaptam, de hitemet forrongó ifjúságomban elvesztettem.

— Akkor miért szeretsz bennünket?

— Nem titeket szeretlek, hanem a vallásotokat! Olyan gyönyörű, tündöklő vallás egy sincs, mint a tiétek. Tiszta költészet!

— Nono! — szólalt meg bennem a pap.

— De igen! — vitatkozott Kosztolányi. — Ti négy jelzôt adtatok az egyháznak. Egy, szent, általános és apostoli. Bátran adhatnátok neki egy ötödiket is. Azt, hogy — szép.

— Azt mi is tudjuk!

— De nem emlegetitek. Ti nem is sejtitek, milyen széppé és változatossá tettétek az életet, mely egyébként halálosan unalmas. Ti ünnepeitekkel részekre bontottátok az évet. Szolgálatotokba állítottátok a művészeteket. A művészet minden ágában ti állítottátok fel a csúcsoakat. Építészetben, szobrászatban, festészetben, zenében, költészetben egyaránt. A francia Chateaubriand ezt már régen megállapította világhírű könyvében.

— Mit csináltak?

— November elsején, mikor tetőpontjára ér az őszi vörös hervadás, ti kivisítétek az embereket a temetőkre és meggyújtjátok az emlékezés és a kegyelet ijedt gyertyáit és sárga mécslánglejt. Őszi harmattól nedves virágokkal borítjátok el a sírokat és figyelmeztetitek az embereket az elmúlásra. Mikor megjön a december, hajnali miséket hirdettek. Kőd van már és a köd olyan kék, mint a szilva hamva. És akkor csúcsos süvegű emberek, bibliás asszonyok vonulnak a kivilágított templomok felé és teli torokkal éneklnek az „Ó felkelő piros hajnal” című ádventi éneket. A napok egyre rövidebbek és reménytelenül hosszúak és sötétek az éjszakák. Ekkor, ti azt mondjátok: várni kell! Majd jön valaki, aki véget vet a sötétségnek és soha se látott világosságot hoz a földnek. Vártok tehát és a várt boldogság reményében aján-dékokat vásároltok egymásnak. Mikor aztán megérkezik december 24-ike, a leghossz-sabb éjszakák mélypontja, akkor ti éjfél misére hívjátok az embereket, hogy ün-nepeljétek a fényt hozó vendég születését és megrendezitek karácsonyestén azt a hal-latlan és páratlan tűzijátékot, melynek színpontja New Yorktól Tokióig látszanak, mi-közben a londoni Bigben toronyról szétsugárzik a kis tiroli káplán és a falusi iskola-mester szövege és zenéje:

„Stille Nacht, heilige Nacht...”

— Januárban táncra és farsangolásra engeditek az embereket. De csak néhány hétre. Akkor ismét üstökön ragadjátok őket és visítétek újra a templomba. A templomokban lila leplek takarják a képeket, kereszteteket. Az emberek megriadnak és azt kérdeik:

— Mi baj van?

— Ti hamut hintetek a fejükre és figyelmeztetitek őket, hogy porból lettek és porrá lesznek! A fájdalom szókőkútjait szókentitek föl a szívekből és azt magya-rázzátok, hogy a földi élet nem béli éjszaka, hanem siralomvölgyi virrasztás és a boldogság egyik alkatrésze a fájdalom. Fáj az arany-nak is a tűz, mely a salakból ki-olvasztja. Az embernek is szenvednie kell, hogy a kín-tűzből fönixként fölrepülhes-sen. És hogy ez a gondolat kétségbe ne ejtsen, az Isten fiára hivatkoztok, a nagy Szenvedőre, akit a halál keresztjére vontak.

Falun

Első telem rettenetes volt. Kőd, sár borított mindent. A falu úri társadalmában nem akadott hozzám illő ember, akivel üres óráimat eltölthettem volna. Az irodalom nem érdekelte őket. Az egyszerű falusi élethez túlságosan nagy úrnak tartottak és szentszéki bírói vörös övem miatt nagyságos urazni kezdtek. Ha meghívtam őket, rosszul érezték magukat nálam, és alig várták, hogy elme-hessenek. A szomszédos falvak elég távol estek és az ottani plébánosok se igen illettek hozzám. Az ő szemükben még most is „hercegi pap” voltam.

A nagy csend, az elhagyatottság, mely az első télen rám szakadt, elviselhetetlennek látszott és egészen megbénította irodalmi kedvemet. Az a gondolat is kínozta, hogy a sáros Patona az a rév, melyben kikötöttem. Innét nincs út tovább. Annyit már

tapasztaltam, hogy a sváb egyházkormányzat szívesen dug el egy-egy nagyratörő papot — ha magyar — valami Isten háta megetti faluba, aztán ott felejtí és nem siet a sárból dombra segíteni.

A falut azonban két-három év alatt mégis megszerettem és egészséges légfürdője végül egészen talpra állított. Idegzetem rendbejött, munkakedvem visszatért és nagy fába vágtam a fejszémet. Megírom a Hagia Sophia folytatását. A Hagia Sophia az ember földi életéről szól és azt a problémát oldja meg, hogy a földi élet sorsfordulóinál, halálnál szüksége van az embernek Isten erős segítségére és ezt a hét szentség adja meg.

De mi lesz a halál után?

Hitünk azt tanítja, hogy a lélek elválí a testtől. A test visszatér a földbe, a lélek pedig a túlvilágba tér. Milyen lehet ez a túlvilági út? Mi történik az úton, míg lelkünk az ég, vagy a kárhozat küszöbére jut?

Ezt a kérdést igyekszik köllőileg megvilágítani a Hagia Sophia folytatása. Repülünk az úrben. Milyen ez a repülés? Nyugodt szárnyalással történik, vagy viharok között? A szerkezettel hamar elkészültem. A formára nézve úgy döntöttem, hogy a Hagia Sophiánál könnyebbet, a háromsoros terzina formáját választom. Virágos kertben künn állt kis asztalom. Egyházi munkám elvégzése után odaültem és két hónap alatt elkészült a „De profundis”.

Színjáték a világúrben.

Egy rekkenő nap ebédutánján zárt verandám mögött szunnyadtam hűvös szobámban, amikor éktelen dörömbölésre ébredek fel. Ajtót nyitok és ott áll előttem porosan, fáradtan Sík Sándor, Alszeghy Zsolt és Vitnyédi Németh István. Gyalog poroszkáltak be az állomásról. Táviratuk később jött meg, mint ők.

No, lett nagy öröm! Házam hangos lett a kérdésektől és válaszoktól.

— Mi van veled?

— Megölt a falu?

Előszedtük eddigi falusi verseimet és megállapodtunk, hogy új kötetet állítok össze, „A boldog költő” címet adom neki és a Pallasnak ajánlom fel kiadásra.

— Más nincs? — kérdezte Sík.

Fölmutattam a „De profundis” kéziratát. Jóformán az egészet felolvastam és barátaim úgy találták, hogy a mű méltó folytatása a Hagia Sophiának.

„Büntetett előélet”

A gazdasági válság tetőpontjára hágott. A világ termelése annyira felhalmozódott, hogy nagy részét meg kellett semmisíteni. Döntögették a tengerbe a brazil kávé és százezerszámra fojtották a kismalacokat a holland tengerbe.

Rettenő nagy úr lett a pénz.

Nálunk a búza ára hét, a rozs ára három pengőre zuhant és az állami támogatás, az úgynevezett „boletta” nem sokat segített. Szörnyű helyzetbe került a termelő, főleg a kis paraszt. Minden termelvénye potom áron kelt el, adója pedig a régi maradt, sőt emelkedett. Jól jártak a fix-fizetéses alkalmazottak. Akinek havi hétszáz pengő volt a fizetése, vehetett havonként száz mázsa búzát.

Egyik „Falusi levelém”-ben azt írtam, hogy itt tenni kell valamit. A közterhek egy részét le kell venni a meggyengült termelői vállakról és át kell tenni a megerősödött fix-fizetéses vállakra. Világosan szólva le kell szállítani a magas fizetésű tisztviselők, nagyurak fizetését, mert ha ez nem történik meg, a szegényparaszt azt fogja mondani, hogy az urak magas fizetése az ő bőre — ára.

Azt hittem, nagy bölcsességet mondok.

Az ám!

Hamarosan értesítést kaptam, hogy a győri királyi ügyészség osztályellenes igazgatás miatt vádat emelt ellenem és peremet a győri törvényszék fogja tárgyalni.

A vádlottak padjára kerültem ismét.

— Hát nincs igazam? — kérdeztem csodálkozva.

— Jó, jó! — mondta az elnök. — Nem erről van szó.

— Hát miről?

A tárgyalás után hozott ítéletben a bíróság elismerte szándékom nemességét, alításaim igazságát, de elítélte — szavaimat. Szerinte oly szerencsétlen szavakat használtam a parasztság bőrének emlegetésével, hogy miattuk alkalmazni kell a büntetőtörvénykönyv vonatkozó szakaszát és osztályelleni izgatás miatt el kell ítélniök — egyheti fogházra. A büntetést pedig a szokásos három évre nem függesztik fel, mert a cikkírónak az átlagosnál magasabb szellemi képessége súlyosbító körülményként esik latba.

Így lettem büntetett előéletű.

Másnap a Nemzeti Újság, „Falusi Leveleim” közlöje, háromhasábos nagy cikkben ismerteti a pert és cikkét ezzel a címmel közölte: „Harsányi Lajost, az országos-hírű költőt, osztályelleni izgatás miatt egyheti börtönre ítélték!”

— Ne föllebbez! Üld le a büntetést! Tedd csúffá az országot! — tanácsolta a tárgyalás után újmiséis kézvezetőm, Bedy Vince kanonok.

De én föllebbeztem, azonban hiába. A győri Királyi Tábla is, harmadfokon a budapesti kir. Kúria is — noha a híres Hindy Zoltán volt az ügyvédem — jóváhagyta a törvényszék ítéletét, csupán a három évre szóló felfüggesztés kedvezményét adta meg.

Törvényszéki ügyem lezárása után úgy fél év múlva Breyer püspök magához kéretett. Mikor megjelentem nála, egy levelet nyújtott át, melyet Hóman Bálint kultuszminiszter írt neki. A levélben Hóman arról értesítette a püspököt, hogy kegyelmi úton törölnetni akarja egyheti fogházbüntetésemet. Már meg is egyezett az igazságügyminiszterrel, hogy tegyen ilyen előterjesztést az államfőhöz. Hóman arra kérte a püspököt, tudassa velem az örömdetes tényt, de egyúttal figyelmeztessen, hogy a jövőben óvatosabb legyen szavaim megválasztásában, mikor társadalmi kérdésekkel foglalkozom írásaimban.

Soha sem voltam nyers senkihez, de most szinte sértő udvariatlansággal dobtam Hóman levelét az asztalra. Sértődötten mondtam, hogy a büntetés törlését ilyen áron nem fogadom el. Én azt a cikket a szegények érdekében írtam, azt soha nem tagadom meg és zöld babérlevélként büszkén hordom homlokomon.

A püspök meghökkent. Nyomatékosan kért, ne hozzam őt kínos helyzetbe. Mindkét miniszter rossznéven venné a visszautasítást. Mivel továbbra is ellenkeztem, bekérte Grósz József segédpüspököt és arra kérte, beszéljen rá a kegyelem elfogadására. Azonban Grósz azt válaszolta, hogy az én helyemben ő se venné igénybe a kedvezményt. Breyer meghívott ebédre. Utána irodájába hívott és ott tovább folytatta az ostromot. Oly szívhezszólóan beszélt, hogy végül engedtem, de egy kikötést tettem. Azt, hogy a Hóman miniszter levelére írandó válaszát én fogalmazhasam meg. Nyomban íróasztalához ültetett. Még a tollat is tintába mártotta. A választ megfogalmaztam. Megírtam, hogy a büntetés törlését köszönettel elfogadjuk, de Breyer püspök arra nem vállalkozik, hogy Harsányit figyelmeztesse óvatosabb és helyesebb magatartásra. Ő, a püspök csak helyeselni tudja, ha papjai a szegény néposztály érdekében felemelik szavukat és az evangélium szellemében pártjukra állnak. Ez volt a válasz lényege. A püspök elküldte és én megnyugodva mentem haza.

Pár hét múlva olvastam a lapokban, hogy a hivatalos lap közlése szerint a kormányzó törölte büntetésemet.

Lillafüred

Levelet kaptam Antal István propaganda minisztertől. Közölte velem, hogy a kormány a legkiválóbb ötven magyar író vendégül akarja látni három napra Lillafüreden. Én is a meghívottak közt vagyok, menjek el. Nem akartam elmenni. Sok volt a dolgom. Közeledett az ősz is. Kimentettem magam. De a miniszter újra írt és kért, okvetlenül menjek el.

Akkor volt szó arról, hogy Horthy kormányzó kis unokáját közjogi vonatkozásba akarják hozni a szent Koronával. Arra gondoltam, hogy a kormány talán ennek a tervnek akarja megnyerni az írókat. Tanácsot kértem báró Apor Vilmostól, az

új győri püspöktől. Azt tanácsolta, hogy menjek el és ha sor kerül rá, fejtsem ki nyíltan álláspontomat. Még Síkot és Mécset is megkérdeztem. Sík nem kapott meghívást, de Mecs jelezte, hogy elmegy.

Másnap megkezdődtek az előadások. A díszteremben mindegyikünknek ki volt jelölve a helye. Én Zilahy Lajos és Szabó Lőrinc közé kerültem. Szemközt Illyés Gyula ült. Antal István megnyitotta az ülést és bemutatta Szombathelyi Ferenc vezérkari főnököt.

Összenéztünk.

Mit keres köztünk a katona? Csak nem vágja le a fejünket ha a kis Horthy-unoka ellen berzenkednénk!

Az aggodalom felesleges volt.

A vezérkari főnök hosszú előadásban azt a kérdést feszegette, miért nem kell ez a második világháború a magyar népnek, mikor az elsőt olyan kitörő lelkesedéssel fogadta. Pedig akkor csak Ausztria tartománya voltunk, most pedig Hitler és Mussolini jóvoltából már visszakaptuk az elszakított országrészek javát és még se akar harcolni senki. A kormány nem tudja, mi lehet ennek az oka. Az írókat kérdezi meg, mert ők látnak legjobban a néplélek mélységeibe.

Az első hozzászóló Márai Sándor volt, az urbánus írók népszerű vezére. Azt mondta, hogy a hitújításkor Luther Márton is, a Vatikán is Rotterdami Erazmushoz fordult, aki akkor Európa legnagyobb tudósa volt. Véleményt kértek tőle a viszályról. Erazmus mindkét félnek majdnem azonos szövegű választ küldött. Azt írta, hogy a Golf-áram felől az idén korán megindultak a felhők és Rotterdam-ban alighanem korán beköszönt a tél. Maradok tisztelettel és a többi. Vagyis Erasmus kitért a válasz elől. Én is kitérek, — mondta Márai. Az írók nem nevelők, hanem művészek. Ők a szépet akarják művésziileg kifejezni. Műveikkel nem akarják az olvasót se rontani, se javítani, noha ez a lehetőség fennáll. Írója válogatja. Az írók nem propagandisták és nem vállalják a politikai székértolásnak szerepét. Ha a kormány tudni szeretné a nép harci kedve megváltozásának okát, kérdezze meg a néptanítókat, vagy a lelkészeket, akik az ifjúságot nevelik.

Az írógyűlés második és harmadik napján a cenzúra és a társadalmi kérdés került szőnyegre. Nagy csatározások folytak. Majdnem mindenki felszólt. Erdélyi József pokoli gúnnyal adta elő, mit csinált a háborús cenzúra egyik versével. Kodolányi János felpanaszolta, hogy regénytrilógiájának második kötetét nem engedi a cenzúra piacra dobni, mert a kötetben a kalandozó pogány magyarok a németekkel harcolnak. A cenzúra szerint olyan könyv nem jelenhet meg, melyben a magyar szemben áll a némettel, mert most együtt harcolunk.

— Ezer év! — süvöltötte Kodolányi.

Csakúgy remegett a terem a tapstól.

Szomszédaim unszoltak, szóljak én is a kérdéshez. Felszólalásomban kifejtettem a katolikus egyház álláspontját. Neki is van cenzúrája. Indexre tesz olyan könyveket, melyek az egyház épületének tartóoszlopait döngetik. De a kúszó folyandárt nem bántja. Mostani háborús cenzúránk kicsinyes szőrszálhasogatását neveltségnek tartom és elítélem. Író társaim nagyon ünnepeltek. Főleg Kodolányi, aki későbbi cikkében valósággal fölfedezett közönsége számára és Tamási Áron szépprózájával mérte össze költészetemet.

Illyés Gyulával is volt érdekes beszélgetésem. Őt még abból az időből ismertem, mikor a Kisfaludy Társaságba megválasztottuk és Babits halála óta a „Nyugat” utódát, a „Magyar csillag”-ot szerkesztette. Beszélgetésünk elején gratulált izes dunántúli nyelvemhez, én azonban szemrehányást tettem neki, hogy a „Magyar Csillag”-ban mostohán bánik a modern katolikus költőkkel. Köteteikről vagy nem ír, vagy csak foghegyről.

Hevesen tiltakozott. Neki — mondta — nem a vallásos költészet lényege ellen van kifogása, mert az a leghatalmasabb emberi érzések egyike. Azt kifogásolja, hogy a magyar vallásos költészetben sok a szeplő és a rozsdá. Nem alkotunk kellő műgonddal. Egyik-másik vallásos költő még azzal sincs tisztában, mi a ritmus és a rím. Hogy a vers megkövült zene. Hogy sokat politizálunk verseinkben, propagan-

dára használjuk fel. Sokat szavalunk és tele vagyunk pátosszal. Még én vagyok az, aki legjobban vigyázok a művészi követelményekre és nagy műgonddal dolgozom. Ezt méltányolja is azzal, hogy a „Magyar Csillag”-ban most készül nagyobb ismeretést közölni rólam, Thurzó Gábor tollából. Lapja hasábjait szívesen megnyitja számomra és a fiatalok közül Rónay György, Tűz Tamás és mindazok számára, akik kellő műgonddal alkotnak.

Megköszöntem Illyésnek figyelmességét, de kijelentettem, hogy én már csak megmaradok a katolikus folyóiratok és lapok mellett, de annak örülök, hogy fiataljainkat befogadja munkatársai közé.

Ezt a néhány apróságot említtem meg a lilafüredi kongresszusról. A politikai szenzáció elmaradt, aminek szívből örültem. Sok haszna nem volt, legföljebb az, hogy a különböző irodalmi irányzatok képviselői közelebb jutottak egymáshoz és kisebbtek a súrlódási felületek. Soha se gondoltam, hogy visszautaztunkban órákon át barátkozom Erdélyi Józseffel, a népies költők tüzes, kálvinista vezérével. Csúcsos, fekete süvegében olyan, volt mint egy apró és villogó szemű tatár fejedelem.

PAPP GYULA VERSEI

FÉLELEM NÉLKÜL

Nem ámit a világ már engem
s nem gyámolítatom magam
nem bolyongok többé halott
határban és üres mezőkön
házak és utcák karneválja főd be
az iszamos tengerek kihulltak agyamból
kezemre jámbor cselekvések
gyöngyszemeit égetem
szabadság: szétfeszít az ének!
absztraktív eszmék zárkáiból
derengő hajnalokba nyílok át
töretlen napokban növekszem lázzá
félelem nélkül, virágos hittel

SÓSKASZEDŐK

A szoknya beleharmatozik
ahogy a nyirkos sóskát szedik
vén nénék, friss parasztasszonyok
talán térdükig ér a lucsok

A gyepek fölött lilán áll a köd
de már látni, fénybe ütközött
térképezhető a kültelek
s amott e hajnal-kező sereg

Hajolnak, görnyednek, fölállnak
szemétdombján a sivár tájnak
fíllérek csendüléseinél
s kemény inuk hatalmas gyökér

Sóskaszedők. Hány év óta már?
pontosak, megszokta ezt a táj
szegények birtokává lenni
órák sóska-teremni

A Z E G Y H Á Z A V I L Á G B A N

EGY ÉVVEL A HUMANAЕ VITAE MEGJELENÉSE UTÁN

A múlt év nyarán, pontosan 1968. július 25-én jelent meg VI. Pál pápa *Humanae Vitae* kezdetű és a születésszabályozás kérdésével foglalkozó körlevele, amelyet szó szerinti magyar fordításban a *Vigilia* múlt év novemberi számában közöltünk. Egy év távlatából megállapíthatjuk, hogy amilyen várakozás és érdeklődés előzte meg ezt a pápai okmányt, ugyanolyan vihart kavart fel megjelenése után. IX. Pius pápa híres *Syllabus*a óta nem volt pápai körlevél, amely katolikus és nem katolikus körökben ennyire ellentmondó visszhangot váltott volna ki. Egy év alatt kötetekre nőtt az enciklikához fűzött kommentárok mennyisége s e kommentárok legnagyobb része fenntartásokkal és bírálatokkal van tele.

Amikor az itt következőkben a kerekete adta lehetőségeken belül a lehető legrészletesebb tájékoztatást szeretnénk nyújtani ezekről a visszhangokról, úgy gondolom, bizvást mellőzhetjük az enciklika megjelenését követő első hetekben a nagy világlapok hasábjain megjelent értékeléseket. Nem azért, mert ezek az értékelések a világ minden részében, tehát a nyugati világban éppén úgy, mint a szocialista táborban, bár más-más indokollással, de egyöntetűen, elutasítóak voltak. Ezeknek a lapoknak a cikkíróit azonban egészen más szempontok vezették, mint a teológiai szakcikk-ek íróit, márpedig — mint azt az alábbiakban majd látni fogjuk — itt jellegzetesen teológiai kérdésről van szó. Éppen ezért figyelemre méltó az a sok és részletkebe menő elemzés, amely az elmúlt év során a vezető teológiai folyóiratok hasábjain látott napvilágot. Jellemzőül talán elég utalni arra, hogy egyedül a svájci jezsuiták lapja, az *Orientierung* a múlt év szeptembere óta hét számban, tíz cikkben foglalkozott a *Humanae Vitae* által felvetett problémákkal. De több cikkben foglalkozott velük a *Stimmen der Zeit*, a *Diakonia*, a *Tablet*, a *Seelsorger*, a *Herder Korrespondenz*, a *Hochland*, hogy csak néhány fontosabbat említsünk. Ezenkívül több ország püspöki kara is szükségesnek látta, hogy külön iratban foglalkozzék a pápai körlevéllel. Főleg azok a püspöki karok tették ezt, amelyek nem látták lehetségesnek, hogy néhány szavas nyi-

latkozással, fenntartás nélkül csatlakozzanak az enciklikában kifejtettekhez. Mielőtt azonban a kommentárok ismertetésére rátérnék, talán nem fog ártani a rendelkezésre álló anyagok alapján néhány szóban feleleveníteni az enciklika létrejöttének történetét.

A születésszabályozásnak és a vele kapcsolatos egyházi megnyilatkozás szükségességének kérdése már a zsinaton felmerült és lázas, kulisszák mögötti megbeszélések tárgya volt. Eredetileg az volt a terv, hogy *Az egyházzól a mai világban* című lelkipásztori konstitúcióba veszik fel a kialakult álláspontot, erre azonban éppen a szembenálló felek egyre ellentétesebbé váló nézetei folytán, nem kerülhetett sor. A plénum előtt legelősebben akkor ütközött össze az a két álláspont, amely azóta is vitában van egymással, amikor *Suenens* bíboros a következőket mondta: „A tudomány pontosabb képet tud megrajzolni számunkra arról, hogy mi van ellentétben a természettel és mi felel meg neki. Tartunk lépést a tudománnyal. Gondoskodjunk arról, hogy elkerülhetővé váljék minden új Galilei eset; egy ebből elég volt.” Mire *Ottaviani* bíboros a következőkben válaszolt: „Egyáltalán nem vagyok elragadtatva a szövegtervezetnek attól a megállapításától, hogy a házastársak maguk határozzák meg az általuk óhajtott gyermekek számát. Ilyesmit az egyházban még sohasem hallottunk.” Az idevágó szövegtervezetet végül is félre tették és VI. Pál pápa magának tartotta fenn a döntést ebben a kérdésben. Ugyanakkor a pápa életre hívta azt a teológiai bizottságot, amelynek keretében a katolikus világ legismertebb morálteológusai és a problémakörben szakértő világiak együtt igyekeztek a felvetődő problémákra megoldást találni. Ez a bizottság éveken át tárgyalt, nem tudtak azonban megegyezésre jutni. Végül is abban állapodtak meg, hogy a születésszabályozás erkölcsi megengedettséget és a vele kapcsolatos szülői felelősség elismerését valló túlnyomó többség, és a fogamzásgátlás mindenféle formáját rossznak és bűnösnek tartó kisebbség külön okiratban terjeszti véleményét a Szentatya elé. Ez meg is történt, s a két szakvélemény — nyilván szándékos indiszkréción folytán — napvilágra került és

külön kötetben is megjelent azóta. A két szakvélemény felülbírálására a Szentatya egy 16 tagú püspöki bizottságot küldött ki. Hogy ez a püspöki bizottság miként szavazott a két előterjesztés tárgyában, arra nézve nem került nyilvánosságra semmi adat. Nézeteik feltehető megoszlására viszont következtethetünk abból a szavazásból, amely 1966. június 24-én zajlott le ebben a bizottságban, és amelynek során a bizottság tagjainak arra a kérdésre kellett választ adniuk, vajon elvileg elítélendő és elvetendő-e (*intrinsece malum*) a fogamzásgátlás. Kilenc püspök azon az állásponton volt, nem állítható, hogy a fogamzásgátlás elvileg elvetendő. A *National Catholic Reporter* szerint ezt az álláspontot képviselte Döpfner müncheni és Suenens malines-bruxellesi, Lefebvre bourges-i, Sheenan baltimore-i bíborosok, továbbá Dupuy albii, Dearden detroiti, Mendez venezuelai, Zoa kameruni és Reuss mainzi püspökök. Velük szemben, tehát a fogamzásgátlás bűnös volta mellett szavazott Ottaviani bíboros, Morris ír érsek és Colombo. a pápa teológiai tanácsadója. Tartózkodott a szavazástól Heenan (London), Gracias (Bombay) és Binz (saint-Paul, USA). A bizottság tizenhatodik tagja, Wojtyła krakkói bíborosérsek, az említett szavazásnál nem volt jelen. Ez a püspöki bizottság azután egy modell enciklikát szerkesztett, amely lényegében a teológus bizottság többségi véleményének gondolatmenetét követi. Az aránylag rövid szövegű enciklika-tervezet elsősorban a házaselet és a gyermekek iránt felelős szülői magatartás pozitív feladatait hangsúlyozza. Elismeri a szülőknek azt a jogát, hogy a vállalt gyermekek számáról döntsenek, hangsúlyozza azonban, hogy csak nyomós ok készítheti a szülőket arra, hogy a fogamzásszabályozás eszközához folyamodjanak. Az alkalmazandó módszerek tekintetében ez az enciklika-tervezet általánosságokban maradt. „A jogosan alkalmazható eszközöket illetően — olvassuk — a férjnek és a feleségnek feladata, hogy ebben a tekintetben egymással egyetértésben döntsenek, ami nem jelenti azt, hogy önkényesen járhatnak el, mert hiszen őket is kötik az erkölcs objektív kritériumai.”

Döpfner bíboros, mint az említett püspöki bizottság alelnöke, 1966. június 28-án adta át ezt a tervezetet a Szentatyának. A két évvel később kibocsátásra került *Humanae Vitae* enciklika bizonyos mértékig kompromisszum az említett előterjesztések között. Egyrészt el-

fogadja azt a többségi véleményt, hogy a szülőknek joguk van dönteni gyermekeik számáról (a kisebbségi vélemény ezt elvileg tagadja), ugyanakkor azonban nem fogadja el a szülők szabadságát a fogamzásszabályozás módszerének tekintetében és ezen a téren visszatér XI. Pius pápa *Casti Connubii* kezdetű enciklikájának tételéhez, amely a fogamzásgátlás egyetlen megengedhető eszközánek a Knaus-Ogino által megállapított ún. „terméketlenségi napok” igénybe vételét tartja. A kisebbségi vélemény ezt a módszert nem is említi. A pápa a körlevélben ezt a döntést azzal indokolja, hogy ez a módszer felel meg a természet követelményeinek, valamint annak a követelménynek, hogy a házassági aktus „nyitva” maradjon a fogamzás számára. S mint látni fogjuk, éppen ez az a pont, ahol az enciklikával szemben ellenzéki álláspontot elfoglaló szakvélemények vitába szállnak a körlevél okfejtésével, egy szerintük tudományosan ma már nem igazolható természet-felfogást vetve szemére, és hangoztatva, hogy ha egyszer a családtervezés elvileg, erkölcsileg megengedett, akkor nem látható meggyőző különbség az ún. „természetes” és a „mesterséges” módszerek között. Minderről később még részletesen szó esik. Dokumentációnk során elsősorban néhány különösen érdekes és figyelemre méltó pápai és püspöki megnyilatkozást ismertetünk, majd azokból a szakcikkekből adunk ízelítőt, amelyek az enciklika révén fölvetődött keresztény természetfelfogás kérdését taglalják. Ezután azokat a teológiai véleményeket ismertetjük, amelyek arra a kérdésre keresik a feleletet, milyen mértékben kötelez lelkiismeretileg a körlevél, míg végül néhány érdekesebb teológiai véleményt idézünk a jövőre vonatkozólag.

A pápa és a püspöki karok az enciklikáról

VI. Pál pápa a *Humanae Vitae* megjelenését követő hetekben két ízben is beszélt az előtte megjelenő zárandokok előtt körleveléről. „Ez az okmány — mondotta első beszédében a többek között a Szentatya — az ember személyes, házassági, családi és társadalmi életének egyik alapvető fejezetét világítja meg, ugyanakkor nem teljes megtárgyalása mindannak, ami az emberi létet a házasság, a család és az erkölcsi tisztaság terén érinti, hiszen felmérhetően ez a terület, amelyre az egyház tanító hivatalának esetleg kimerítőbb, or-

ganikusabb és szintetikusabb kifejtésekkel még vissza kell majd térnie.” A beszéd további részében azt mondta el a pápa, hogy az elmúlt négy év során milyen súlyosan nehezedett vállára a felelősség érzése. Soha nem érezte ilyen mértékben hivatalának terhét. „Tanulmányoztunk, olvastunk és vitatkoztunk annyit, amennyit csak tudtunk, és sokat imádkoztunk is” — mondta. Majd valamivel később: „Nagyon gyakran volt az az érzésünk, hogy agyon nyom benünket a dokumentáció hatalmas hegye. Gyakran éreztük — emberileg szólva — mennyire alkalmatlan szegény személyünk arra a hatalmas és felelmet keltő apostoli kötelezettségre, hogy ebben a kérdésben nyilatkoznunk kelljen. Nagyon gyakran reszkettünk a dilemma előtt, nehogy egyrészt túl könnyelműen engedjünk az uralkodó közvéleménynek, másrészt nehogy a mai társadalom által csak nehezen elviselhető, vagy a házasságra nézve önkényesen túl nehéz ítéletet mondjunk ki.” Ezután az erősen személyes jellegű vallomás után, egy héttel később a Castelgandolfóban megjelent zárandokok előtt már az első véleményekre is válaszolt a Szentatya. Ezeket mondotta: „Ismeritek a legutóbbi *Humanae Vitae* kezdetű körlevelünkhöz fűzött kommentárokat. Sok kommentár nagyon nemes és kiegyensúlyozott, míg másokról ezt nem mondhatjuk el. Kériük az Urat, erősítse meg tanító hivatalunkat tekintélyével, világosságával és jóségával. Aldottak legyenek mindazok, akik ezt elfogadják; és legyenek áldottak azok is, akik ellenséges érzülettel állnak szemben vele, hogy megvilágosodjék lelkiismeretük és igazi magas szintű őszinteség, tanítás és erkölcs vezesse őket. Ha mást nem is értünk el, annyit mindenesetre, hogy meghívtuk őket arra, hogy ezen az életfontosságú jelentőséggel bíró tárgykörön elgondolkozzanak.”

Fenntartás nélkül csatlakozott az enciklika tanításához az olasz püspöki kar, amelynek nevében *Urbani* bíboros, a püspöki kar elnöke a következő üzenetet intézte a pápához: „Mint az olasz püspöki kar meggyőződésének és javaslatának megbízható szószólója, őszinte köszönetemet nyilvánítom Őszentségének, Isten népe tanítójának és vezetőjének a *Humanae Vitae* enciklikáért, amely ismét megerősíti a házastársi szerelem jegyét és azokat az utakat, amelyek a természet törvénynek és az isteni tervnek megfelelően a felelősségteljes apasághoz vezetnek. A házasság szentsége felé megnyílt, megújult, világos tekintettel fog-

ják a püspökök és a plébánosok együttesen és türelmesen lelkipásztori tevékenységüket ellátni annak érdekében, hogy a keresztény eszmény teljes és bizalomteli befogadásra találjon és az élet eligazítója legyen. Apostoli áldást kérek a lelkipásztorokra és a hívekre, akik egyek ebben a nagy elkötelezettségben.”

Már bizonyos fenntartás van abban a körlevélben, amelyet a holland püspökök intéztek 1968. július 31-én papjaikhoz: „Ebben a pillanatban püspökeitek néhány szót szeretnének szólni hozzátok, amelyet vasárnapi prédikációtkban felhasználhattok. — Ebben a kritikák órában tudatában vagyunk annak, hogy sok katolikus nyugtalan. Sokakat érint a *Humanae Vitae* kezdetű pápai enciklika, nevezetesen a fogamzásgátló módszerekkel kapcsolatos nyilatkozat. Nagy megpróbáltatás ez hitük számára, amely szerint az egyház nem más, mint emberi alakban Isten tevékenysége közöttünk. — Az enciklika következményei világot átfogó jelentőségűek és csak sokaknak hosszas és mély elmélkedése révén mérhető fel a hordereje. Érthető, hogy püspökeitek csak a teológusokkal és más szakértőkkel folytatott komoly tanácskozás után lesznek abban a helyzetben, hogy megadják azt az útmutatást, amelyre annyira szükségetek van. Ezt az útmutatást kétségekívül meg fogjátok kapni. 1. A katolikus ember tisztelettel tartozik a pápa tekintélye és szavai iránt. A személyes lelkiismeret nem mehet el olyan jelentős nyilatkozat mellett, mint ez az enciklika. Egvébként sok elem van, amely a házassáttal kapcsolatban meghatározza a személyes lelkiismeretet, így például a kölcsönös szeretet, a családi és a társadalmi kapcsolatok. — 2. Mi katolikusok hiszünk a pápai tévedhetetlenségben, noha ebben az enciklikában nincs tévedhetetlen dogmatikus nyilatkozat, mégis valódi védelme az élet méltóságának és felelősségre irányuló felhívás a szexuális élet és a házasság felé. Ez a felhívás nagy jelentőséggel bír a házassafelek együttélése szempontjából. Kívánjuk, hogy az enciklika fölött folvó vita az egyház tanító hivatalának helyesebb méltánylásához és jobb működéséhez járuljon hozzá. — Imádkozunk ezekben a napokban Szentatyánkért és egymásért.”

Az osztrák püspöki kar hosszabb nyilatkozatot adott ki a múlt év szeptember 20-án és 21-én Grazban tartott konferenciáján. A körlevél első részében különösen a házasság kettős értelmére mu-

tat rá, ami egyrészt a kölcsönös önátadásból, másrészt új élet fakasztásából áll. Mind a kettőt egyformán figyelembe kell venni. Két ember belső érettsége jogos-sá, sőt kötelezővé teszi a felelős szülői magatartást. Ez abból áll, hogy a házaselekek maguk határozhatják meg gyermekeik számát. „Hangsúlyozottan figyelmeztetünk arra — mondják az osztrák püspökök —, hogy azoknak az okoknak, amelyek a gyermekek számának korlátozását indokolták teszik, erkölcsi jellegűeknek kell lenniük. Hibás és bűnös lenne, ha valaki kénvelemből, vagy az áldozattól való félelem miatt nem vállalná a gyermeket. A lelkiismeret nem lehet vegyszerekkel helvettesíteni.” A nyilatkozat második részében a püspökök az enciklika kötelező jellegeről beszélnek. Kifejtik, hogy az egyházi tanító hivatal célja az, hogy valódi segítséget nyújtson a híveknek, sokszor nehéz életútjuk során. Van lelkiismereti szabadság, de nincs szabadság a lelkiismeret kialakításában, amelynek függenie kell az isteni törvénytől, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni a konkrét döntés meghozatalánál. Miután azonban az enciklika nem tévedhetetlen hittétel — mondják a továbbiakban az osztrák püspökök —, elképzelhető, hogy valaki úgy érzi, ezen a téren nem tudja elfogadni az egyház tanítói közlését. Erre a kérdésre ezt lehet válaszolni: „Aki ezen a téren szakember és komoly megfontolás révén, nem pedig érzelmi sietséggel, eltérő meggyőződésre jut, az követheti ezt a meggyőződését. Nem követ el hibát, ha kész arra, hogy folytassa a kutatást, és más vonatkozásban tisztelettel és hűséggel viseltetik az egyház iránt. Világos persze, hogy ebben az esetben sem szabad neki ezzel a felfogásával hittestvérei között zavart keltetni.” „Saináljuk — mondják végül nyilatkozatukban az osztrák püspökök —, hogy az enciklikáról szóló frások mindegyike a fogamzásgátló labdacsokat helyezték előtérbe és sem az enciklikában kifejtett magasztos házassági eszményt nem méltatták megfelelően, sem a gyógyászati eszközök megengedettséget nem említették kielégítő módon. . . Nem utolsósorban arra is szeretnénk rámutatni, hogy a Szentatyá körlevelében nem beszél súlyos bűnről. Aki tehát az enciklika tanítása ellen vét, annak nem kell minden esetben úgy éreznie, hogy elszakadt Isten szeretetétől és ennek megfelelően gyónás nélkül szentáldozáshoz járulhat.”

Az osztrák püspöki karéhoz hasonlóan foglalt állást a belga püspöki kar is. Brüsszelben nyilvánosságra hozott nyilat-

kozatukban hangsúlyozzák a belga püspökök, hogy az élet továbbadásával kapcsolatos döntés végső soron a szülőket illeti meg, akiknek ezt a döntést Isten előtt kell meghozniuk. Rámutattak a belga püspökök arra is, hogy mindazoknak, akik nem tudnak csatlakozni az enciklika fejtegetéseihez, „nem kell Isten szeretetéből elszakítottaknak” tekinteni magukat. A püspökök felhívták a híveket, hogy mélyrehatóan tanulmányozzák az enciklikát. Az a vélemény ugyanis, hogy a születésszabályozás kérdésének egyoldalú hangsúlyozása eltereli a figyelmet azokról az alapvető tanításokról, amelyeket a pápai körirat a házasság értelméről és értékéről tartalmaz. „Nagyon sajnálatos — hangsúlyozzák a belga püspökök —, hogy az enciklika sok olvasója elhanyagolja a benne foglalt alapvető megfontolásokat csak azért, hogy figyelmét az okmány ama részeire irányítsa, amelyek a születésszabályozás bizonyos módszereit elítélik. Ha azonban egy hívő felelősségteljes lelkiismeretvizsgálat után más döntésre jutna, mint amit az enciklika előír, akkor joga van, ezt a meggyőződését követni. Döntésének azonban kielégítő mértékű információra kell alapulnia, és a híveknek kötelességük, hogy saját döntésüket újra meg újra fölülvizsgálják.”

A svájci püspöki kar nevében a püspöki kar elnöke, Johannes Vonderach nyilatkozott. Hangoztatta, hogy a svájci püspökök a Szentatyával együtt tudatában vannak, hogy mindazok a házasemberek és lelkipásztorok, akik komolyan foglalkoznak a házasság ügyével, nem könnyű feladat előtt állnak napjainkban. A svájci püspökök mindent meg fognak tenni, hogy a híveknek és lelkipásztoroknak segítségükre siessenek. Felhívta a püspök a híveket, ne engedjék, hogy felületes és nem illő ítéletek révén olyan atmoszféra alakuljon ki, amely félreértésekre adhat okot.

Az Egyesült Államok püspöki kara nyilatkozatban szólította fel múlt év augusztus 1-én a papokat és a híveket, hogy fogadják el és támogassák a *Humanae Vitae* tanítását. A püspökök tudatában vannak azoknak a nehézségeknek, amelyeket a pápai okmány nagyon sok katolikus házaspárnak okoz. Az Isten akaratának megvalósítása azonban mindig áldozatokkal jár.

A kanadai püspöki kar 80 tagja vett részt azon az ülésen, amelyen szeptember 29-én Winnipegben az enciklikát meg tárgyalta. A konferenciáról kiadott nyilatkozat szerint Kanada püspökei a hívek

lelkiismeretére bízzák a *Humanae Vitae* enciklika születésszabályozásra vonatkozó tanításainak követését. Rámutatnak azonban, hogy az egyes embereknek ezt a döntést össze és igaz szempontok szerint kell meghozniuk. Hangsúlyozza az okmány, hogy minden katolikus, aki fogamzásgátló szert használ, anélkül azonban, hogy az egyház tanításának igazságát kétségbe vonná, megmarad a hívek közösségében. A kanadai püspökök tudatában vannak a születésszabályozás kérdésében fennálló mélyreható véleménykülönbségeknek. Kíváncsún tartják, hogy ezen a téren tovább folyjék a dialógus, és hogy további kutatásokra kerüljön sor, megfelelően a probléma sok szempontúságának és különleges igényeinek.

A legnagyobb terjedelemben a német püspöki kar 1968. szeptember 3-án kiadott körlevele foglalt állást az enciklikával kapcsolatban. Bevezetőül a körlevél indítékait, tartalmát és a pápai köriratok tekintélyét méltatja a német püspökök körlevele, majd annak visszhangjáról szólva megállapítja: „Az új pápai körlevél az egyházban és a világban is sokfelé talált helyeslésre és egyetértésre, ami annak a jele, hogy sok hívő és nem katolikus keresztény is egyetért a pápa céljaival és körlevelének alapvető gondolataival és követelményeivel. Az enciklika azonban ellentmondásra is talált. Katolikusoknál ez nem jelenti szükségképpen a pápai tekintély elvetését... Sok pap és laikus fenntartás nélkül elfogadja az enciklikát; köszönetet mondanak a pápának szavainak bátorságáért és villágosságáért. Ezek magántársaságban és nyilvánosan is védelmezik a pápa által hirdetett tanításokat. Másrészt az utóbbi évtizedek egyetlen enciklikája sem váltott ki oly sok ellentmondást, mint ez. A vitás kérdések körül még korántsem fejeződött be a nézetek ütközése, sok pap és laikus, akik ugyanúgy szeretik az egyházat, nagy tanácstalanságban vannak. Nincs az azok miatt a nehézségek miatt szenvednek, amelyek ennek a tanításnak az életbe vagy a lelkipásztori gyakorlatba való átültetéséből származnak; sokkal inkább súlyos lelkiismereti agályaik vannak azzal kapcsolatban, hogy igent mondhassanak és képviselhessék az enciklikában kifejtett kötelezettségüket.” Az enciklikával szemben esetleg fölmerülő agályokra vonatkozóan konkrétan ezt írják a német püspökök: „Mint-

hogy a pápa a fölmerült kérdés hosszas megvizsgálása után szövelt, minden katolikkal szemben fölmerült a követelmény, hogy ezt a tanítást elfogadják még akkor is, ha eddig más nézetek voltak. S az a tény is, hogy az egész világban sok keresztény ember, püspök, pap és házasember eleget tesz ennek a követelménynek, nem alábecsülendő jelentőségű tény. Másrészt tudjuk, hogy sokaknak az a véleménye, hogy az enciklikának a születésszabályozás módszerére vonatkozó kijelentését nem tudják elfogadni. Ezeknek meggyőződésük, hogy itt az a kivételes eset áll fenn, amelyről múlt évi tanító iratunkban szöveltünk.* Amennyire látjuk, főleg az alábbi megfontolásokat juttatják majd érvényre: Felvetődik a kérdés, vajon az ebben a kérdésben ismert tanítói hagyomány kötelező erejű-e az enciklikában hozott döntések szempontjából, s vajon a házasságnak és a házasságtörés bizonyos újabb erősen hangsúlyozott aspektusai, amelyeket maga az enciklika is említ, nem teszik-e problematikusá a születésszabályozás tekintetében kimondott döntést. Aki azt hiszi, hogy így kell gondolkodnia, annak lelkiismeretesen meg kell vizsgálnia önmagát, vajon — minden személyes gőgtől és elszármított tudálékoságtól mentesen — felelni tud-e álláspontjáért Isten ítélőszéke előtt. És álláspontjának védelmezésénél mindenképpen figyelemmel kell lennie az egyházon belüli dialógus törvényeire és igyekeznie kell, hogy mindenfajta megbotránkoztatást elkerüljön.”

Az enciklika természet-felfogásának kritikája

Az enciklikával kapcsolatban megjelent és még mindig megjelenő cikkek leginkább a születésszabályozásnak az enciklikában körülírt módszerét és annak indoklását veszik célba. Nem sokkal a körlevél megjelenése után írta dr. Alois Müller, a freiburgi egyetem pasztorál-teológiai professzora a többek között ezeket:

„Voltaképpen az enciklikának mindössze egyetlen egy tanítása a nyilvános vita tárgya. Ugyanakkor ez az enciklika sok más nagyon jó dolgot tartalmaz, csak félt, hogy elsiklanak fölötte. Beszéljünk hát először az ellentmondást kiváltó tanításokról. A pápai szöveg ezt mondja: „Az egyház... szükségesnek mondja, hogy minden egyes házassági aktus nyitva maradjon az élet továbbadása szá-

*A német püspöki kar itt említett tanító irata tehát revidálható tanító megnyilatkozások

1967-ben jelent meg és a nem tévedhetetlen, problémáját fejtette ki részletesen.

mára' (11. sz.). „Ez a tan azon a felbonthatatlan kapcsolatban alapszik, amelyet Isten akart a házassági aktus két értelmé, az egyesülés és az életadás között' (12. sz.). „Ha... komoly okok forognak fenn... az egyház azt tanítja, hogy ilyenkor számításba szabad venni a természetes ritmusokat, azaz meg van engedve, hogy a házastársak csupán a terméketlen időszakokban éljenek házassági jogukkal...” (16. sz.). A pápa elutasítja, hogy azonos szintre helyezze a periodikus önmegtartóztatást és a mesterséges eszközöket: „Az első esetben a házastársak jogosan fordítanak javukra egy természetes elrendeződést; a második esetben meggátolják a természetes folyamatok kialakulását.” (16. sz.).

Nos, a legjelentősebb morálteológusok évek óta képviselik azt a nézetet, hogy bár a házassági aktus rendeltetésszerűen alkalmas a nemzésre, ugyanúgy azonban — mint a pápa is megállapítja — rendeltetésszerűen alkalmas a szeretet és önátadás kifejezésére is, és szükség esetén a nemzési funkció a szerelmi funkciótól elválasztható, minthogy egy ésszerűen vezetett házasságban ez utóbbi sokkal gyakrabban jogos és indokolt, mint az előbbi. Az enciklika minden további indoklás nélkül elutasítja ezt az álláspontot anélkül, hogy állást foglalna a pozitív érveléssel szemben. A morálteológusok említett irányzata azonban a továbbiakban még azt is megállapítja: ha a szerelmi aktusnak és a nemző funkciónak minden szándékos szétválasztása erkölcstelen, akkor a terméketlen napok rendszeres és kizárólagos figyelembevétele szintén erkölcstelen. Nem meggyőző ugyanis az az érvelés, hogy a terméketlen napok tudatos kiválasztásánál a nemzési szándék megmarad és csak a külső eszközök alkalmazásánál kapcsolódik ki. Ez ugyanis azt jelentené, hogy az erkölcsiséget a felelős döntés területéről egyszerű anyagi dolgokra visszük át. Az enciklika azonban itt is, anélkül, hogy az érvekkel szembeszállna, azt állítja, hogy fennáll ilyen különbség. A körirat tehát a legdöntőbb tanítás területén kerül feloldhatatlan önellentmondásba. Semmi segítséget sem nyújt a más-képp gondolkodóknak, hogy tanítását jobban belássák. Ezért mondanak neki oly sokan ellent.”

Dr. Hanno Helbling írja abban a kötetben, amely az enciklikával kapcsolatos vitacikkeket gyűjtötte össze és Franz Böckle teológiai professzor szerkesztésében a svájci Benziger Verlagnál jelent meg: „Azok a kérdések, amelyeket az

enciklikával kapcsolatban fölvetnek, abból a megkülönböztetésből indulnak majd ki, amelyeket a körirat a 'természetes' és 'mesterséges' között tesz. Az enciklika szerint minden házassági aktusnak nyitva kell maradnia az élet továbbadása számára. Ki lehet azonban használni a fogamzásgátlásra a termékeny és terméketlen napok ritmusát. Minden más módszer ezzel szemben elítélendő és az enciklika ezeket a 'mesterséges' jelzővel illeti. Eltekintve azonban attól, egy-egy gyógyszer hatása mindenkor természetes folyamatokon alapul, magának a mesterségesnek kritériuma vált kérdésessé mindazokkal az orvosi beavatkozásokkal kapcsolatban, amelyekkel ma az élet természetes folyamatába — esetleg éppen az élet meghosszabbítása érdekében — beavatkoznak. A pápának semmiféle aggálya sem volt, amikor a szívatültetést üdvözölte, bármilyen kevésbé 'természetes' volt is ez a beavatkozás. Másrészt az a tény, hogy éppen azok, akik a nemi érintkezés mindenféle erkölcsi korlátozását ellenzik a természetesség nevében és a természetességre hivatkozva teszik ezt, ezt a fogalmat nagymértékben megfosztotta értékétől.”

Ugyancsak az enciklika természetfelfogásával szállt perbe *Jean-Marie Paupert* francia teológus, aki egyébként a pápai tanulmányi bizottság fentebb említett okmányainak francia fordítását véggezte és azokat megjegyzésekkel is ellátta. Megállapítja Paupert, hogy az említett pápai bizottság orvosi szakértői kiadósan bírálták a kisebbség természetfelfogását, amelyet az enciklika is magáévá tett. Megállapították ezek az orvosi szakértők, hogy a terméketlenségi időszakok kiválasztása nem kevésbé természetellenes, mint a fizikai és kémiai szerek használata Paupert szerint az enciklika, — amely egyébként nem tévedhetetlen tanítás — nem azért nem szerencsés, mert nem felel meg a világ ízlésének. Vitathatlan, hogy az evangélium a botrány köve, és a kereszténység kereszt. A botrány követ és a keresztet azonban a megfélemlő helyre kell állítani. A pápa pedig Paupert szerint otthagya egy statikus természetfelfogás nagyon kevésbé teherbíró síkián ahonnan a biológiai folyamatok fölötti technikai uralmat manicheus módon ítélik meg. Ez a könnyebb megoldás. A nehezebb és helyesebb az lett volna, megtanítani a világot a fogamzásgátló módszerek emberi és erkölcsös használatára. Ugyanolyan feladat ez, mint arra megtanítani az emberiséget, hogy helyesen használja fel az atomenergiát.

A *Dakonia* című folyóirat számára, amelynek főszerkesztője *Josef Maria Reuss*, mainzi segédpüspök, *Dr. Med. G. A. Hauser* ginekológus, a luzerni női klinika főorvosa és a baseli egyetem rendkívüli tanára foglalta össze orvosi szempontú hozzászólását a *Humane Vitae* enciklikához. *Dr. Hauser* orvosi szempontból elgondolkodtatónak mondja mindjárt az enciklika első mondatát, amely így hangzik: „Az emberi élet továbbadásának súlyos kötelezettsége, amelynél fogva a házastársak szabad és felelős munkatársai a teremtető Istennek, mindig nagy öröm forrása volt számukra, még ha olykor nem kevés nehézség és szorongás is kísérte azt.” *Dr. Hauser* szerint az élet továbbadása itt túlságosan a nemzés felől nézve kerül megítélésre és túl kevésbé a terhesség, valamint a szülés szempontjából. Arról nem is beszélve, hogy az élet továbbadása még a szüléssel sem ér véget, hanem az utódokról való gondoskodás még további 10–20 évig is eltart. Úgy tűnik, mintha túl nagy jelentőség tulajdonították az örömnél és csak nagyon kevés a más jellegű teljesítménynek. Amellett az enciklika olyan nézeteket képvisel a nőkről, amelyeket sem lélektani, sem antropológiai, sem orvosi szempontból nem lehet elfogadni. A fogamzásgátlás révén a nő nem válik az „önző élvezet merő eszközévé” és a férfi sem veszíti el a „tiszteletet” a nő irányában, mint ahogyan az okmány aggodíkat emiatt. Eppen ellenkező az eset, a férfi éppen az asszony és a család iránti tisztelet folytán kényszerül gyakran a fogamzásgátlásra. Ami az időszakos megtartóztatást illeti, *Dr. Hauser* szerint az tipikusan férfi módszer, ami nem veszi tekintetbe az asszony lelkiállapotát. Arról nem is beszélve, hogy ennek az enciklikában javallott módszernek használatához előfeltétel az írni, olvasni és számolni tudás. A fejlődésben elmaradott országok számára tehát ez a módszer eleve nem járható. De még az írni, olvasni és számolni tudó emberekkel szemben is nagy értelmi követelményeket támaszt ez a módszer, amely egyedül a legmagasabb értelmiségi színvonalon álló emberek számára járható. Ami a „természetes” és „mesterséges” módszereket illeti, a következőket írja *Dr. Hauser*:

„Nem lennének igazi orvosok, ha mindig csak ún. „természetes” módszereket alkalmaznánk, mint amilyen például a nővényi kivonatok, vagy a vízkúra. A mesterséges és természetes eszközök közötti különbség az orvostudományban már réggen megszűnt. Mint ahogy mi, nőorvosok, kivétel nélkül mindenféle szert és

módszert, legyen az vegyi (pl. hormonok), vagy sebészeti beavatkozás, igénybe vesszünk annak érdekében, hogy megszüntessük a beteges terméketlenséget, ugyanúgy semmi nehézséget sem látunk abban, hogy túlzott termékenység esetében a fentemlített eszközöket igénybe vegyük. A fiziológiai egyes funkciókat is irányítani vagy semlegesíteni kell, ha azok az egészet (pl. az embert, a házasságot, a családot) komolyan fenyegetik. Az ember és család nem válhat a termékenység áldozatává. Az embernek igenis szolgálnia kell a termékenységet, de nem lehet a gondviselés akarata, hogy sorszerűen megkösse az embert. A termékenységgel szemben nem a fatalizmus a helyénvaló (ahogyan ez bizonyos mértékig az enciklikában érvényre jut), de nem is a tagadás (mint az manapság gyakran jelentekezik), hanem a problémával meg kell birkózni. Mi, orvosok életünk feladatának tekintjük, hogy a — gyakran kegyetlen — természetet megneveljünk és a természet erőivel szemben az ember túlélését lehetővé tegyük. Az ilyen beavatkozásokat azonban, amelyek szükségképpen a termékenységet is megváltoztatják (pl. a haldandóság csökkentésével), nem helyeselhetjük, ha egyidejűleg nem-káros beavatkozásokkal nem hozzuk ismét egyensúlyba a termékenységet.”

Dr. Hauser szerint súlyosan esik latba, hogy a pápai okmány nem tesz különbséget, sőt összetéveszti a terhesség megszakítást a fogamzásgátlással. Idézi az enciklika következő passzusát: „... semmi körülmények között sem minősülhet a születésszabályozás megengedhető eszköznek, tehát föltétlenül kizárando a már megkezdett nemzési folyamatnak ilyen célzatú megszakítása, s kiváltképpen a közvetlenül akart és előidézett vetélés...” (14. sz.) A fogamzásgátlás problémakomplexumában itt hirtelen fölvetődik a terhesség megszakításáé helyett, hogy a kettő élesen elválasztásra kerülne. Holott világos, hogy a fogamzásgátlás és a terhesség megszakítás orvosi és erkölcsi szempontból is egyaránt két különböző dolog. Egyáltalában a „születésszabályozás” kifejezés félreérthető. A jövőben logikusan csak a fogamzásszabályozást szabadna említeni, hogy végre világosan elválasztódjék ez a kérdés a terhesség megszakításától.

Ugyancsak orvosi szempontból foglalkozik a *Stimmen der Zeit* számára írt tanulmányban *H. Koester*, a gieseni egyetemi női klinika magántanára. *Koester* hosszan és részletesen leírja, mi min-

dent kell az asszonynak tennie, hogy az időszakos megtartóztatásban egy csak többé-kevésbé megbízható módszert kapjon a fogamzás elhárítására. Szinte laboratóriummal kell a fürdőszobáját átalakítania. És az igazság az, hogy a legtöbb nő viszolyg a módszer megkívánta önmegfigyeléstől, lázméréstől és egyéb cselekedetektől. Pedig ha a nő célját el akarja érni, ezeket a cselekedeteket állandóan és rendszeresen el kell végeznie. S ekkor már felvetődik a kérdés, vajon nem alkalmazható-e ezekre is az enciklikának ez a megállapítása: „Hasonlóképpen ki kell zárni minden olyan cselekedetet, amely akár a házassági aktus megkezdése előtt, akár annak lefolytatásában, akár természetes következményeinek alakulásában célként, vagy eszközként szolgálná a fogamzás megakadályozását.” Vajon lessz-e valaha olyan módszer, amelynél a technikai segédeszközök nélkülözhetők? — veti fel a kérdést dr. Koester. Vajon azok a technikai segédeszközök, amelyeket mi, orvosok, sokkal mélyrehatóbban és az embert a maga pszichéjében és biológiai fölépítésében sokkal inkább befolyásoló módon naponta alkalmazunk, vajon valóban elítélendőbbek-e akkor, ha az emberi értelemre hallgatva és az emberi személyiség iránti tisztelettől, valamint a gyermek iránti felelősségtől áthatva, a nemzés biológiájában alkalmazzuk, sőt kell alkalmaznunk őket?

Kilencven amerikai teológus mindjárt az enciklika megjelenése után egy nyilatkozatot fogalmazott meg. A múlt év szeptember végére már 650-re nőtt azoknak az amerikai teológusoknak a száma, akik csatlakoztak a nyilatkozathoz, az elmúlt év során pedig az Amerikában működő teológusok túlnyomó része aláírta. A nyilatkozat röviden és nagy tisztelettel szól hozzá a pápai enciklikához és megállapítja, hogy annak nagyon sok pozitív és értékes kijelentése van a házasság problematikájával kapcsolatban. Ugyanakkor azonban néhány olyan fel fogás is szóhoz jut ebben az okmányban, az amerikai teológusok szerint, amely összeegyeztethetetlen az egyháznak azzal az önismeretével, amely a II. vatikáni zsinat okmányaiban jut kifejezésre. A nyilatkozat szerint, az enciklika bizonyos sajátos etikai következtetései a természeti törvény inadekvát felfogásán alapulnak. A körirat figyelmen kívül hagyja, hogy hányféle természeti törvény elméletet ismerünk és figyelmen kívül hagyja azt a tényt is, hogy illetékes filozófusok különböző következtetésekre

jutottak ebben a kérdésben. A pápai bizottság kisebbségi csoportjának szakvéleménye is megállapítja, hogy komoly nehézségek állják útját annak a kísérletnek, hogy a természeti törvény fogalmából vezessünk le megfelelő bizonyítékot a fogamzásgátlás mesterséges módszereinek erkölcsi meg nem engedtségére vonatkozóan.

Hosszabb nyilatkozatot dolgozott ki a német katolikus orvosok egyesülete az enciklikával kapcsolatban, s ezt az állásfoglalást az *Orientierung* részletesen ismerteti idei augusztus 31-i számában.

A nyilatkozat a többek között ezeket állapítja meg:

„1. A fiziológiai folyamatokról szóló mai ismereteink tanúsága szerint a házassági aktus nem azonosítható a nemzéssel.

2. A fogamzásgátló intézkedések és a magzatelhajtás orvosi szempontból két alapvetően különböző dolog és semmilyen tekintetben nem lehet őket azonos szintre helyezni.

3. Hasonlóképpen meg kell különböztetni a sterilizálást a magzatelhajtástól. Ugyanakkor a sterilizálás a maga veglegességével elkülönítendő a fogamzást szabályozó módszerektől.

4. Ha elfogadjuk a fogamzást szabályozó módszereknek az enciklikában érvényre jutó értékelését, akkor a terméketlenségi napok kiválasztása sem megengedett, hiszen ehhez is olyan cselekedetek szükségesek, amelyek célként, illetve eszközként a fogamzás megakadályozására irányulnak.

5. Ez annál is inkább így van, mert hiszen a női cikluson belül a terméketlenségi időszakok teleológiailag nem a terméketlenségre irányulnak, hanem a női szervezetben lejátszódó biológiai folyamatok ilyenkor készítik elő a megtermékenyülés lehetőségét és védelmét. Fogamzást gátló célzattal működő mechanizmus az embernél egyedül a terhesség idején lép fel.”

Végül megállapítják a német orvosok, hogy az elméleti különbségtétel a „mesterséges” és „természetes” fogalmak között, valamennyi orvosi szakágazatban elméletileg és gyakorlatilag is túlháldott már napjainkban, éppen a természettudomány és az orvostudomány modern megismerései alapján.

Ami a keresztény természetfelfogás körüli vitát illeti, álljon itt végül néhány mondat abból a bevezetésből, amelyet *Friedrich E. Freiherr von Gagern* orvos és mélypszichológus írt ahhoz a kötet-

hez, amely a fogamzásszabályozás kérdéseinek tanulmányozására kiküldött pápai bizottság okmányait tartalmazza. Ezt írja Gager:

„Ebben, az egyházunk kebelében folyó vitában valójában nem a fogamzásgátló labdacsról, vagy Knaus-ról van szó. Az alap-probléma még csak nem is a születésszabályozás, amely az egész vitát kiváltotta. Sőt még az a követelés, hogy a házastársakat felnőtt felelősségre intsük — bármilyen fontos legyen is különben —, nem a lényegbe vágó kérdés.

Jegyezzük meg: alapjában véve arról van szó, hogy az ember szemléletének, léte értelmezésének két különböző módja birkózik egymással. Tehát két különböző emberképről két összeegyeztethetetlen antropológiai koncepcióról van szó. Az egyik a gnosztikus dualista, amelyre — anélkül, hogy ennek tudatában lennének — a tradicionalisták tételeiket alapítják, a másik a modern antropológia, amely megkísérli, hogy komoly valóságnak fogja fel az ember egységét és ebből vonja le a szükséges következtetéseket. Az egyház tulajdonképpeni döntése az lesz, amikor megállapítja majd, hogy a két emberkép közül melyiket kell és lehet kereszténynek tartani.”

Jegyezzük itt meg, hogy Gagernek ez a megállapítása az eddig idézetektől eltérően nem az enciklika bírálata volt, hiszen egy évvel a *Humanae Vitae* előtt jelent meg.

Az enciklika lelkiismeretileg kötelező voltának kérdése

Azáltal, hogy a *Humanae Vitae* a katolikus egyházon belül is sokfelé ütközött fenntartásokba és ellentmondásokba, szinte magától értetődő, hogy a különböző kommentároknak felvetődött az a kérdés is, mennyire és milyen mértékben kötelezi a pápai körlevél lelkiismeretileg a katolikusokat. Maga Lambroschini professzor, olasz morálteológus, aki 1968. június 29-én sajtókonferencia keretében mutatta be az enciklikát, kitért ismertetésében erre a problémára. „A hívek tudják — mondotta ez alkalommal Lambroschini —, hogy a pápa a Szentlélek különleges segítségét élvezi. És ez a segítség nemcsak a tévedhetetlen döntésekre vonatkozik.” A jelen enciklika kötelező voltáról szólva, Lambroschini hosszabb fejtegetés után ugyanarra a következtetésre jutott, mint az enciklika egyéb kommentátorai, nevezetesen, hogy a körlevél nem tévedhetetlen

tanítás, hanem az ún. „hiteles tanítóhivatali megnyilatkozások” közé tartozik. Lambroschini professzor később külön cikkben is foglalkozott ezzel a problémával az *Osservatore della Domenica* hasábjain. Ebben a cikkben megállapítja, hogy VI. Pál pápa tanítása a születésszabályozásról, bár nem katolikus hittétellel, mégis katolikus tanításnak tekinthető és tekintendő, éspedig olyan mértékben, hogy az egész Isten népeinek, a laikusoktól kezdve a papokon át a püspökökig a lelkiismeretét köti.

Az enciklika tanításának kötelező voltával foglalkozott Felici bíboros is két cikkben, amelyek közül az egyik az *Osservatore Romano* múlt évi szeptember 6-i, a másik az október 2-i számban jelent meg. Az első cikkben azokra a nézetekre válaszolva, amelyek szerint az enciklika nem „ex cathedra” került kihirdetésre és ezért nem tévedhetetlen, a következőket írja a bíboros: „Ha — mint a jelen esetben is — az, akinek legfőbb pásztori minőségében ez joga, sőt kötelessége, hitelesen és világos és ünnepélyes szavakkal egy, az erkölcsi rend számára alapvető igazságot tanít, amelyhez mindenkinek, tehát a püspököknek és a híveknek hozzájárulását is megköveteli, akkor annak számára, aki elismeri a pápában az egyház fejét, csak egy marad hátra: ezt a tanítást odaadó, megbecsülő tisztelettel elfogadni, mint ahogyan azt a II. vatikáni zsinat is tanítja. Gyakran történik hivatkozás az emberi személy méltóságára, amelyet a zsinat is kihirdetett és az egyéni lelkiismeret nemességére. A zsinat azonban ugyanilyen világos szavakkal kimondta azt is, hogy az Istenhez való kapcsolat és „iránta való engedelmesség nélkül nincs igazi méltóság.” Második cikkében, amelyben egy Amsterdamban tartott és a *Humanae Vitae* enciklikával foglalkozó teológus-gyűlésre reflektál Felici bíboros, a többek között megállapítja, hogy több oldalról kísérlet történik, hogy a pápa tanítói hivatalát izolálják. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartja, hogy rámutasson, hogy a püspöki kar a zsinat alatt és után is a születésszabályozás kérdésével kapcsolatban teljes egyetértésben volt a pápával. A püspöki kar néhány tagjának olyan nyilatkozata, amely, úgy tűnik, nincs teljesen összhangban a pápa által kihirdetett tanítással, bizonyos nehézségeket okozhat, azonban még nem jelenti, hogy eleve ellentétben áll az enciklikával, ha a püspökök különleges normákat állítanak fel, hogy a pápai tanítás alkalmazását

könnyebbé tegyék. „Az arra való hivatkozás — írja befejezésül a bíboros —, hogy mekkora szerepe van az egyéni lelkiismeretnek a szubjektív döntésekben, és sokan hivatkoznak erre, nem egyéb, mint a megismétlése egy, az erkölcsen meglehetősen ismert elvének, amely szerint az erkölcsösség legelső normája éppen a lelkiismeret. Ezt a lelkiismeretet objektív normák szerint kell alakítani, ami nem más, mint Isten törvénye.”

Az előbb idézettekkel homlokegyenest ellenkezően foglal állást ebben a kérdésben *Marc Oraison*, a neves francia teológus. A többek között ezeket írta még a múlt év szeptemberében:

„Ha egy okmányról, mint amilyen most előttünk fekszik, azt mondják, hogy az *nem tévedhetetlen*, akkor ez azt jelenti, hogy *tévedést tartalmazhat*. Vagyis tartalmazhat olyan szempontokat, amelyeket még meg kell vitatni, vagy amelyek nem egészen pontosak. Ha nem így lenne, nem lenne tovább értelme a beszédnek. Az olyan formulázás, hogy 'egy kicsit tévedhetetlen', neveléses. Vagy tévedhet, vagy tévedhetetlen!

Mgr. Lambruschini, aki a Szentszéktől a megbízatást kapta, hogy az okmányt a sajtónak bemutassa, a szokásos teológiai értékeléstől függetlenül megállapította: „Az enciklika nem tévedhetetlen tanítás.” Bizonyos reakciók azonban azt bizonyítják, hogy vannak emberek, akik számára elviselhetetlen az az elképzelés, hogy ebben a szövegben még vitára szoruló dolgok is lehetnek. Azt mondják: „bár ez nem tévedhetetlen tanítás, mégis úgy kell viselkedni, mint ha az lenne és nem kell vele többet foglalkozni.” Hogyan igazodjunk el itt? Miféle pogány 'mágikus' elképzelés van itt a pápáról? Valóban komoly probléma ez, a hit, az egyház és az egyházi szervezet önmegértése terén. Némelyek olyan 'szent borzadállyal' reagálnak, mintha a pápa félig Isten, félig ember lenne, egy olyan lény tehát, mint amilyennek a régi világban a delfi orákulumot tartották. El kell olvasni az Apostolok Cselekedeteinek beszámolóját az első jeruzsálemi zsinatról. Egészen nyilvánvaló, hogy Péter maga nem ruházta fel saját nagát ilyen különleges ranggal és az apostolok egyáltalában nem úgy érintkeztek vele, mint egy félistennel.”

Hans Küng, a tübingeni teológia dogmatika professzora néhány nappal az enciklika megjelenése után reflektált arra röviden, a svájci televízió felkérésére. Gondolatmenetének néhány fontosabb pontja a következő volt:

„1. Ez az enciklika a pápának hiteles, tehát hivatalos okmánya, amelyet hosszas megfontolás után bocsátott ki. Illúzió lenne azt hinni, hogy belátható időn belül visszavonásra vagy kijavításra kerülne.

2. Ugyanakkor olyan állásfoglalás ez, amely nem tévedhetetlen, s ezt Rómában is elismerik.

3. Az enciklika, Róma számára meglepő módon, a világ nyilvánosságának egyöntetű elutasításával találkozott az egyházon kívül, míg ugyanakkor az egyházon belül az utóbbi évtizedek legsúlyosabb válságát idézte elő.

A pápa állásfoglalásában a döntő érv az volt, hogy úgy érezte, kötik őt a század első felének pápai és püspöki és éppen ezért hivatalosnak tekintett tanításai. Ez a körülmény arra készíteti majd egyházunkat, hogy kritikusan vizsgálja felül eddigi elképzeléseit, a tekintélyről, a tanításról, a tanítói hivatáról, a tanítások formulázásáról, a dogmákról és különösen az egyházi tévedhetetlenségről. Felvetődik a kérdés, vajon a jövőben az egyházi tévedhetetlenséget — a szentírás szellemének is jobban megfelelő — nem úgy kellene-e tekinteni, hogy az nem annyira bizonyos tanok, doktrínák tévedhetetlenségét jelenti, mint inkább azt a hitbeli meggyőződést, hogy Isten lelke igazságban tartja meg az egyházat, és ebben az igazságban meg is újítja, minden tévedéssel szemben.

A jövőre nézve feladatunk a következő:

1. A pápa lelkiismereti döntését komolyan fogjuk venni és tiszteletben fogjuk tartani.

2. Érveit megfontoljuk és lojálisan megvitátjuk. A fenntartásainkat, megmondásainkat nem fogjuk elhallgatni, hanem kimondjuk, hogy világosságot teremtsünk az egyházban, és ennek során nem elítélni fogjuk egymást, hanem megkíséreljük megérteni.

3. Azok közül, akik komoly, érett megfontolások után arra a meggyőződésre jutnának, hogy a házasságukban a szeretet fenntartása és a házasság boldogsága érdekében másként kell cselekedniük, mint az enciklika előírja, azoknak, a pápák által is tanított hagyományos katolikus tanítás szerint, kötelességük, hogy a lelkiismeretüket kövessék.”

A lelkiismereti szabad döntés mellett foglalt állást *P. Gregory Baum*, a torontói teológia professzora, a *Humanae Vitae*-hez írott kommentárjában. A többek között ezeket írja:

„A születésszabályozással kapcsolatos pápai állásfoglalás nem hittétel. Nem tévedhetetlen okmány. A pápa tévedhetetlensége arra vonatkozik, amikor az isteni kinyilatkoztatást tanítja. Mit jelent ez? A pápai tévedhetetlenség arra vonatkozik, amit Jézus Krisztus nekünk hinni és cselekedni tanított. A születésszabályozás kérdése azonban tisztán az emberi bölcsességre tartozik. Nagyon sok erkölcsi probléma, amelyekkel az egyház foglalkozott, tartozik ennek az emberi és értelemszerű bölcsességnek területére (mint például a magántulajdon, a vallásszabadság, a szubszidiaritás elvének stb. problémája). Az egyház illetékes arra, hogy ezen a téren tanítson.

Híres példaeset a vallásszabadság kérdése. Amikor a múlt században katolikus szerzők első ízben szálltak síkra az állam és egyház elválasztása mellett, eszményinek tartva ezt az állapotot, és állást foglaltak a vallásszabadság alapelve mellett, akkor ezt az álláspontot a pápák az enciklikák és egyéb hivatalos egyházi okmányok egész sorában ítélték el. Sok katolikus keresztény, közöttük még püspökök is, kitartottak azonban a vallásszabadság alapelve mellett. Mélyen meggyőződve ennek helyességéről, nem fogadták el az egyház hivatalos álláspontját. Erre főleg azokban az országokban került sor, amelyekben a katolikusok egy pluralista társadalomban éltek és egy olyan új kulturális tapasztalattal rendelkeztek, amely Róma számára addig ismeretlen és kipróbálatlan volt. A teológusok továbbra is védelmezték a vallásszabadság alapelvét. Végül is a II. vatikáni zsinaton ezt a múlt században elítélt alapelvet a katolikus egyház teljes egészében elismerte.

A katolikusok nem ismernek az egyházukon belül forradalmat. Szeretik a rendezett társaságot. Elismerik a püspökök és pápák tanítói tekintélyét olyan dolgokban is, amelyek túlmennek az isteni kinyilatkoztatáson. Ha azonban kritikusán megvizsgált meggyőződésük ezt követeli, szabadságukban áll, hogy az egyház hivatalos és nem tévedhetetlen állásfoglalásától eltérő véleményt valljanak. Sok katolikus él majd ezzel a szabadsággal az enciklikával szemben.”

Az *Orientierung* egyik cikkének írója W. Bulst, jezsuita atya, a fundamentális teológia professzora, a többek között szintén foglalkozott az egyházon belüli tévedések problémájával. Rámutatott arra, hogy az egyház fokozatos igazságfölismerése bonyolult folyamat, amelyre hatással van a világ fokoza-

tos megismerése. A viták és párbeszédek az apostoli zsinat napjai óta döntő szerepet játszottak. A folyamatban sok közbeeső állomás van, megakadások, lemaradások. És tagadhatatlan, hogy valójában az egyházban előfordult tévedések mögött mindig valami lényeges igazság védelmezése állt, amelyről úgy érezték, hogy az új ismeret veszélyezteti, és csak később derült ki, hogy ez nem így van. A Galilei esetben például a szentírás tévedhetetlenségét védelmezték és csak lassú fejlődés eredményeképpen, ismerték fel és ismerték el, hogy mennyire emberi módon került közvetítésre az írásban Isten szava. A lelkiismeret és vallásszabadság elutasításánál szintén egyik legszentebb örökségét az igazságot védelmezte az egyház. „A tévedésnek nem lehet joga az igazsággal szemben” — ez volt az álláspont. És csak az emberi személyiség méltóságának fokozatos felismerésével párhuzamosan derült ki, hogy nem az igazság, vagy a tévedés a jogalanyok, hanem mindig csak a szabad és felelős ember lehet ilyen jog hordozója. Még a zsinat idevágó vitái is mutatják, hogy milyen nehéz a megismerés fejlődése. „Nagy szerencsétlenség lenne — fejezte be tanulmányát Bulst —, ha az egyházon belül most 'frontok' alakulnának ki. Az egyik oldalon diadalmasan: 'Roma locuta — causa finita!', a másikon: 'a pápa (megint) tévedett!' Minthogy világosan bebizonyosodott, hogy az enciklikában foglaltakkal kapcsolatban az igazság felkutatásának nem merült ki még minden forrása, pótolnunk kell a mulasztottakat és elkezdni a sokoldalú dialógust. Ehhez azonban az is hozzátartozik, hogy a másként vélekedők becsületes meggyőződését tiszteletben tartjuk. Az olyan kérdésnél, amely a természetes erkölcsi rendhez tartozik, a formális tekintélyre hivatkozás már nem elegendő, sőt ellenkezőleg a mai ember inkább negatívan reagál rá. A mai ember azt kívánja, hogy meggyőzzék.”

Bernhard Haering, a nagynevű morálteológus, aki tagja volt a születésszabályozás kérdéseinek tanulmányozására kiküldött pápai bizottságnak is, arra a kérdésre, milyen mértékben kötelezi lelkiismeretben a katolikusokat a *Humanae Vitae* enciklika, négy pontban foglalta adta meg válaszát, amely így hangzik:

„1. Akik az enciklikára becsületes lelkiismerettel igent mondhatnak, azoknak ezt — az összes következmények levonásával — meg kell cselekedniök.

2. Azoknak, akik kételkednek, vajon elfogadják-e az enciklikát, alaposan tanulmányozniuk kell azt, és más oldalról is további értesüléseket és eligazításokat kell szerezniök, hogy lelkiismeretük megvilágosodjék. Közben azonban tartaniuk kell magukat az enciklikához.

3. Azok, akik a *Humanae Vitae* tanítását és követelését becsületes, valamint komoly szakemberek által is tájékoztatott lelkiismerettel nem fogadják el, őszinte meggyőződésük szerint járhatnak el. Házastársak, akik jó okból és becsületes lelkiismerettel alkalmazzák a születésszabályozásnak azokat a módszereit, amelyek felfogásuk szerint a lehető legjobbak (kivéve magától értetődően a magzatelhajtást), élhetnek ezekkel a módszerekkel, anélkül, hogy bűnösök lennének.

4. A papok kötelesek kétértelműség nélkül tájékoztatni a híveket a pápa tanításáról, anélkül azonban, hogy a körlevélben foglaltakat az egyház utolsó szavának tüntetnék fel ebben a kérdésben.”

A pápa és a hívek

Végül két jelentős írásból közlünk néhány markáns részletet, amelyek az egész kérdéskomplexummal kapcsolatban a pápa és az általa vezetett nyáj kapcsolatáról szólnak. Az egyiket *P. Henrici* a római Gergely egyetem professzora írta a *Civitas* című folyóiratban. „Az enciklika megjelenése — írta többek között *Henrici* — legsúlyosabban a teológusokat érintette. Az alig felfogható megtörtént: a pápa felállított egy legmagasabb kvalifikációjú szakértői bizottságot, amely sok éves munka után túlnyomó többségében egy bizonyos eredményre jutott. A pápa ezt az eredményt egy külön erre a célra felállított püspöki bizottsággal vizsgálhatta felül és hagyatta jóvá. A pápa azonban végül is mégis szakértőinek többségével szemben foglalt állást. Nem tökéletes csődjé ez a teológiának?

A pápa két okot hoz föl döntésének igazolására. Az egyik elődeinek döntése, a másik — s ez a fontosabb — saját lelkiismerete, s ez által, első ízben, a pápai tanítói tekintélynek egy egészen új aspektusa válik láthatóvá. Egy olyan korszakban, amikor egyre fokozódik az egyes emberek sérthetetlen, személyes lelkiismerete iránti tisztelet, a legnagyobb tisztelettel tartozunk a „magános” pápa lelkiismeretével szemben is, még akkor is, ha szembe fordul a világ és a morálteológia jelenlegi irányzatával. Ha ko-

molyan vesszük a pápa szavait, amelyeket az enciklika létrejöttéről mondott, akkor egyszeriben már nem egy személytelen tanító „hivatallal” állunk szemben, amely ugyanilyen személytelen normákat és szabályokat bocsát ki, (amelyek mögött kényelmesen elszáncolhatjuk magunkat akár Istennel és a saját lelkiismeretünk szavával szemben is). Sokkal inkább személyes felhívással állunk szemben, egy személyes lelkiismerettel, amely megfontolásra szólítja fel saját lelkiismeretünket. Azt könnyen meglátjuk, hogy az ilyen lelkiismereti döntés alapvetően téves is lehet. De nemcsak arra kell gondolnunk megértéssel, hogy azok a szavak és formulák, amelyekben ez a döntés megfogalmazódott, gyakran csak tökéletlenül közlik velünk a pápa személyét, hanem emlékeznünk kell arra, hogy a pápa lelkiismeretének szavával egy olyan lelkiismeret szól hozzánk, amely Isten előtt érzi felelősnek magát a mi lelkiismeretünkért.”

A másik, a pápa és a hívek viszonyát taglaló tanulmány *Walter Dirks* teológiai doktor és neves publicista tollából jelent meg a *Frankfurter Heften* hasábjain. Írásának utolsó bekezdéseit idézzük:

„Jó kilátás van arra, hogy az ügy végül is jól végződik. A tegnapelőtti házassági morállal szembeni ellenállás mögött nem haladó fölényesség vagy gyöngeség áll, hanem egy mélyes házassági és szellemi tapasztalat. Előfordulhat, hogy az egyház különböző körzeteiben a legkülönböző reagálási módok vetődnek fel, a föltétlen engedelmességtől kezdve a nyílt lázadásig, az egyházból való kilépésig vagy a papi hivatás feladásáig. Remélünk kell azonban, hogy szakadásra nem kerül sor. Azok a püspökök, teológusok és házasság emberek, akik ebben a kérdésben nem tudják követni a pápát, nem dacoskodnak álláspontjukkal, hanem nyugodtan biztosak abban.

Nem fogják elhagyni a pápát. Ha a pápa nem érti meg őket: ők képesek rá, hogy megértsék a pápát. Nem könnyű dolog egy olyan értékrendszer és értékérzés fölszámolása, amely századokon keresztül egy cölibátusban élő csoport tapasztalati világában fejlődött ki. A pápa jót akar, amikor menteni akarja, amit nézete szerint anarchia fenyeget. Ha VI. Pál pápa áldozatul esik annak a fájdalmas átmenetnek, amely egy cölibátusban élő férfi szövetség által vezetett egyházból ahhoz az egyházhoz vezet, amely a zsinat legérettebb szövegeiben

zarándokló Isten népeként ismerte föl önmagát, amelynek alapállományát nem csupán statisztikailag teszik ki a házasságban élő emberek, akkor csak azt kívánhatjuk és azért imádkozhatunk, hogy végső kimenetelében áldott és üdvös legyen ez az áldozat.

A püspökök és a hívek tartoznak ezzel a párbeszéddel a pápának. A legrosszabb az lenne, ha a fölmerült és láthatóvá vált ellentéteket eltussolnák, vagy elbagatelizálnák, akár csak az en-

ciklika szövegével való ügyeskedések révén. A felelősségérzéssel bíró szülőknak és püspököknek és teológusoknak meg kell mondaniok véleményüket. Ezzel tartoznak a pápának nemcsak az igazság kedvéért, és nem is csak azért, mert a kérdésben érintve vannak, hanem mert magának az embernek tartoznak ezzel. S az ember iránti tisztelet követeli meg a nyíltságot, az iránta való szeretet, a megértést és világosságot."

DOROMBY KÁROLY

A KIS ÚT

MAGNIFICAT

Mennyivel szegényebb lenne a zeneirodalom, a képzőművészet, az irodalom, ha ellenállna a Szentírás sugalló hatásának. De nem teszi: keresi, elfogadja az ihletést. Mennyi élményt, gazdagodást, mélyebb látást ajándékozik a művészet, mely a maga eszközeivel közvetíti a Szentírás szépséges világát. Bizonyosság erre a Magnificat.

Pillanatnyi, hirtelen elragadtatás hangulata ez az ének? Csak valami lírai, lelkes fellobbanás? Ha nem eléggé figyelve olvassuk, talán ez az érzésünk, véleményünk. Pedig mennyivel több van benne! Mennyire nemcsak egy, a hála iránt érzékeny lélek finomsága! Milyen magasságot-mélységet nyűgöznek le!

Főlemelő és mély gondolatait az Őszöretség szavaival fejezi ki Mária a Magnificatban. Arra vall ez, hogy jól ismer- te a Szentírást, átjárta lelkét, gondolatait, ezért tudta alkalmazni. Istenről, Isten és az emberiség viszonyáról, Isten és Izrael kapcsolatáról kimondott gondolatai alapvető igazságok.

Minden Istenben fut össze a Magnificatban. Ő a középpont.

Mária legszemélyesebb megnyilatkozása az újjongó hála az Úr felé. Önfeledten magasztalja Őt a kapott kiváltságért. Nem illő hálaadás csupán, hanem az egész embernek teljes szívvel kicsendülő boldogsága. A megváltó Isten, a Hatalmas, a Szent, az Irgalmas rátekintett, s nagyot tett szolgálójával. Nem önmagát kicsinyíti, amikor alázatosságáról énekel, hanem Isten ajándékának, akaratának készséges elfogadását fejezi ki. Kimondja azt a jelzést, amivel isteni Fia is jellemzi majd magát, „alázatos szívű vagyok” (Mt 11 29).

Megváltó Istenének anyja lett, ezért mondja őt boldognak minden nemzedék. Ez a nem csökkenő Mária-tiszteletnek

alapja. „Mostantól”, fordulópontot jelent ez a szó. Az ő életében: eddig ismeretlen az emberek előtt, mostantól boldognak hirdetik, kezdve Erzsébettől soha véget nem érően. Fordulópont ez az üdvösség történetében: itt van a Megváltó! A hatalmas Istennek semmi se lehetetlen. A szent Isten belép a bűnös világba, az Istennel szemben sokszor vonakodó világba. Jön a betegekért, a bűnösökért. Az irgalmas Isten fölsegíti, átalakítja az elesetteket. Ez az irgalom soha nem merevedik meg, mindvégig hat az istenfélőkben, akik tisztelik Istent törvényeinek, parancsainak megtartásával.

Mária nem tudja Istent elszigetelten elgondolni. Világosan látja s látja is, hogy Isten mindenkivel törődik, az egész emberiséggel. Milyen határozottan zeng a tanítás a gondviselő Istenről! Szere- tet és igazságosság sugárzik a Gondviselésből. Irgalmas az istenfélők iránt, föl- emeli az alázatosakat, jóllakatja az éhez- zőket. De — amit talán kevésbé szok- tunk kiemelni a Magnificatból —, nem dédelget, nem tűri az igazságtalanságot. Szétszórja a gőgös szívűeket, letaszítja trónjukról a hatalmasokat, üres kézzel bocsátja el a gazdagokat. Nem egyik percről a másikra lesz valaki mereven gőgös, kegyetlenül hatalmaskodó, szegények iránt érzéketlen gazdag. Isten vár, hátha rádöbbennek féltelenségükre, el- vakultságukra. S ha ez nem következik be, ha csökönyös viselkedésük árt a sa- ját üdvösségüknek, árt embertársaiknak, akkor közbelép, cselekszik. Vádaskod- hatnak Isten ellen a rosszul járt gőgö- sök, a hatalmukkal, gazdagságukkal visz- száélők, Isten megy a maga igazságos- ságot osztó útján. Mikor árássza a kü- lönös jót, mikor mérje ki a büntetést: ehhez nem kér tanácsot az embertől (R 11 34). Ezt az időpontot is magának tart-

ja fenn: a döntés óráját s a mérlegelés súlyát is.

Igy ad nem egyoldalú, hanem teljes képet Istenről a Magnificat.

Sajátosan érinti Máriát Izraelnek, a választott népnek a sorsa. Azé a népé, amely a kinyilatkoztatást kapta és hordozta, amelyet gondjaiba vett Isten, amelynek történelme bátor hűségéről is, de súlyos hűtlenkedésekről is tanúskodik. Az irgalmas Isten azonban nem vetette el népét. Az emberi ingatagsággal szemben isten hűséges maradt Ábrahámnak és utódainak tett ígéretéhez. Ez az ígéret most teljesedik be a Megváltó eljövételével.

Több kínálkozó tanúlságból legalább egyre figyeljen az elmélkedő lélek. Mária önmagát, az emberiséget, Izraelt Istenben nézi. Az Istenből áradó fény és szeretet világosságában és melegében. Foglalkozunk többet Istennel. Ne takarják el Öt, ne vonják el Róla figyelmünket bűneink, gyarlóságaink, sikertelenségeink. Minél átfogóbban ismerjük Istent, annál teljesebben megragad s lenyűgöz értéke, nagysága, érdeklődése, szeretete. S ezek mellett eltörpül az önkínzó magunkkal vesződés, s emelkedettebb lélekké válunk. Tudunk újjongani megváltó Istenünkben, s könnyebben rátalálunk problémáink megoldására.

SZALÓCZI PELBART

NAPLÓ

KARL RAHNER

A TEOLÓGIAI KUTATÁS SZABADSÁGÁRÓL

A Vigilia 1969 januári számában közöltük a *Concilium* folyóirat köré tömörült teológusok Nyilatkozatát a teológiai kutatás szabadságáról, amely élénk visszhangot váltott ki és nagy port vert fel a világsajtóban is. Karl Rahner ismerteti egyik legutóbbi cikkében (*Die Freiheit der Theologischer Forschung in der Kirche, Stimmen der Zeit* 94, 1969, 73-82.) a Nyilatkozat hátterét, keletkezésének körülményeit és eredményeit.

1968. október 12-én Congar, Schillebeeckx, Küng és Rahner, valamint a *Concilium* központi szerkesztőségének két főtitkára Micklinghoff és Peters párizsi megbeszélésükön tervbe vette a Nyilatkozat összeállítását. Mi indította őket erre? Schillebeeckx esete, „akit én védhettem Rómában” — mondja Rahner, Küng még mindig függőben levő ügye, a holland katekizmus ügye, Illich ügye és az a mód, ahogyan bántak vele, Don Mazzi és Kiskatekizmus és még néhány más hasonló eset. A párizsi megbeszélésen Küng vállalkozott arra, hogy a tübingeni teológiai fakultás tanárainak a közreműködésével elkészíti a tervezett Nyilatkozat vázlatát, amelyet később Schillebeeckx, Congar és Rahner dolgoztak át. Nem zárható ki, hogy az eredeti német szöveg angol és francia fordításába helyenként hibák csúsztak. Így jött létre az a dokumentum, amelyet harminckilenc neves teológus írt alá, közöttük olyanok is, akik nem tartoz-

nak a *Concilium* köréhez: Ratzinger, Vögtle és mások.

Eredeti szándékuk az volt, hogy a Nyilatkozatot — még mielőtt a sajtó tudomást szerezne róla — a lehető legtöbb teológussal aláírassák és a nyilvánosságra hozatallal egy időben — vagy röviddel előtte — átnyújtsák az Államtitkárságnak is. Kénytelenek voltak azonban — hogy Róma ne avatatlan forrásból értesüljön a Nyilatkozatról — azt jóval a tervezett aláírás-gyűjtés előtt nyilvánosságra hozni, és az illetékesekhez eljuttatni.

A Nyilatkozat visszhangja, bár nem egységes, de mégis kedvezőnek mondható. Erre utal az a körülmény is, hogy 1969 április elejéig 1360 teológus írta alá és tette magáévá a benne foglaltakat. Az Államtitkárság nehezményezte, hogy a sajtóból értesül a Nyilatkozatról. Cicognani bíboros kifogásolta, hogy — még ha az olasz posta is az oka a késedelemnek — akkor is jóval hamarabb kellett volna a dokumentumot az illetékesekhez eljuttatni, hogy tanulmányozhassák azt és válaszolhassanak rá, még mielőtt a sajtóban nyilvánosságra kerül. Jean Danielou szembefordult a Nyilatkozattal Ellenvetései abban foglaltak össze, hogy a teológiai kutatásnak az egyházban belső határai vannak, amit senki sem tagad — írja Rahner — és hogy nincs semmi jele annak, hogy az egyházi hivatal akadályozná a teológiai

kutatás szabadságát. A teológusok nyilatkozata a hierarchia megfélemlítését célzó kísérlet, hogy miközben elnyomással vádolják azt, megakadályozzák a kötelező éberség kifejtésében (*La Croix*, 1969. január 10.).

Mint már említettük, április elejéig a világ 53 országából 1360 szakteológus írta alá a *Nyilatkozatot*. Névsorukat 1969. április 14-én az Államtitkárság útján felterjesztették a pápának. Természetesen voltak olyan teológusok is, akik megtagadták az aláírást, vitathatatlan azonban, hogy az aláírók a tulajdonképpeni katolikus szakteológusoknak túlnyomó többségét teszik. „Ha jól értesültem, akkor a római Gregoriana egyetem tanárai nemrégiben hasonló levéllel fordultak a pápához” — mondja Rahner. Bár érthető okokból sok Rómában működő teológiai tanár kénytelen volt az aláírástól tartózkodni, mégis nem kevés római professzor aláírta a *Nyilatkozatot*. Ezek az aláírások, a Gregoriana tanárainak a levelei bizonyítják, hogy Rómában is vannak teológusok, akik helyeslik és időszzerűen tartják a *Nyilatkozatot*.

Hivatalos római válaszként csak azt tudatták eddig, hogy a Szentatya május 14-én kézhez vette az aláíró teológusok névsorát. És ezt éppen nem kell a *Nyilatkozat* balsikerének elkönyvelnünk. Gyakran van úgy, hogy a jóakarató figyelmeztetést először méltatlankodva fogadjuk, később aztán részben vagy egészben mégis követjük. bár nem valljuk be, hogy a figyelmeztetés készítetett minket erre a lépésre. A mi esetünkben is csak az a fontos, hogy a dologra sor kerüljön.

Feltűnő, milyen ritkán említik a *Nyilatkozat* ellenzői ezt a mondatot: „Meggyőződéssel hisszük és valljuk a pápa és a püspökök tanítóhivatalát, amelyet Isten szava irányít az egyház és az egyház szolgálatában”. Mondhatják, hogy a katolikus teológus ilyen állásfoglalása magától értetődő; ez természetesen igaz. „Ha azonban ismerjük a művelt katolikusok allergiáját az egyházi tanítóhivatallal és elsősorban Rómával szemben, akkor mégsem tartható egyszerűen elhanyagolható mennyiségnek, hogy 1360 teológus kifejezetten és nyilvánosan megvallja katolikus meggyőződését és hitét az egyházi tanítóhivatalban, és egyáltalán nem vitatja, hogy a Hittani Kongregációnak jogában áll beavatkozni teológiai szakkérdésekbe, és adott körülmények között kijelenteni, hogy egy bizonyos teológus tanítása egyszerűen ellentmond az egyház való-

ban kötelező hitvallásának és széles körök hitét veszélyezteti, és hogy az ilyen nyilatkozat a katolikus teológus számára kötelező erővel bír, amelynek a katolikus egyház tanítása szerint ismét különböző fokozatai lehetnek”.

Természetesen nem ez a *Nyilatkozat* tulajdonképpeni mondanivalója, hanem az aggodalom a teológia egészséges fejlődése számára nélkülözhetetlen szabadságért, amely a zsinat után sem látszik eléggé biztosítva, mert bizonyos adminisztratív rendszabályok és szankciók gátolják. A *Nyilatkozat* tulajdonképpeni célja, hogy konstruktív javaslatokat tegyen a teológiai kutatás szabadságának a megvalósítására. Az említett „esetek” eléggé bizonyítják, hogy erre szükség van. Rahner a *Nyilatkozat* javaslatait tartja fontosnak: a Kúriának, különösképpen a Hittani Kongregációnak a nemzetközivé tételét (ami tükrözné a teológiai iskolák és felfogások jogos sokrétűségét), nemzetközi teológiai bizottság felállítását, legfőképpen azonban világos, egyértelműen szabályozott és publikált eljárásrend létesítését, amelyet VI. Pál pápa már 1965. december 12-én megígért, és ami még mindig nem valósult meg. Az ügyrend a teológiai szakkérdésekre korlátozná a Hittani Kongregáció illetékességét, amit nyilvánvalóan átléptek például Illich esetében. „Meggyőződésem, hogy ezek a követelmények érvényre jutnak, mert korunkban ezek egyszerűen maguktól értetődőek, még akkor is, ha régebben a paternalista gondolkodás számára nem voltak azok”.

Időközben a *Nyilatkozat* egyik követelménye megvalósult: 1969. április 27-én VI. Pál pápa életre hívta a római Hittani Kongregáció mellé rendelt nemzetközi teológus-bizottságot, azzal a feladattal, hogy a jelentősebb kérdésekben a Hittani Kongregáció segítségére legyen. A bizottságnak legfeljebb 30 tagja lehet, akiket a püspöki konferenciák megválasztása után a pápa nevez ki. A különböző nemzetiségű és iskolákat képviselő teológusoknak egyházhűeknek és kiváló szakembereknek kell lenniük. A bizottság határozatait és a bizottság tagjainak állásfoglalását a pápa tudomására kell hozni. „Nem könnyű a nemzetköziségnek és a teológiai jártasságnak az elvét összeegyeztetni” — mondja Rahner, aki szintén tagja a bizottságnak. Sokan hiányolják majd a kiváló holland teológust, Schillebeeckxet, és csodálkozva olvasnak olyan nevekről, amelyekről még soha nem hallottak. „Az, hogy egyetlen

római teológus sincs a névsorban, bizonyosan nem valami különleges római szerénységnek a jele, semmiképpen sem szől azonban nem kevés Rómában működő kiváló tanár teológiai rangja ellen". A római teológusok — érthetően — egyébként is nagy befolyást gyakorolnak a Hittani Kongregációra. A bizottság tagjai nagyon különböző irányzatokat képviselnek; a *Humani Generis* enciklika korában (1950) meggyanúsították és fegyelmi eljárást indítottak de Lubac és Congar ellen, ma pedig hangsúlyozottan konzervatív teológusok mellett ők is ott vannak a bizottságban. Azóta egyébként volt egy zsinat és ők is öregebbek lettek.

Azon fordul meg minden, hogy gyakorlatilag milyen lehetőségei lesznek ennek a bizottságnak. A legfontosabb az lenne, hogy elsődlegesnek tekintse a pozitív feladatokat, amelyek azonban a teológiai pluralizmus korában nem egykönnyen valósíthatók meg. Bár feltehető, hogy mind a Hittani Kongregációnak, mind a teológus-bizottságnak a régi és mindig érvényes hitvallás megvédése és megőrzése lesz a feladata, mégsem kell ezt szükségzerűen negatív tevékenységnek tekintenünk. „Életerősen és eleventül megőrizni a régi hitvallást — nyílt kapcsolatban korunk szellemi áramlataival és törekvéseivel — ez nagyon is pozitív feladatnak tekinthető”. Bizonyára ezen kívül is várnak még fontos részletfeladatok a bi-

zottságra: többek között a vegyesházasságok, az interkommunió, a gyermekkeresztelés, az egyház demokratizálása, és néhány itt tovább már nem részletezett erkölcsi kérdés megoldása.

A teológus bizottság életre hívása nyilvánvalóan megvalósította a *Nyilatkozat* egyik követelményét, remélhetően a többi javaslat is megvalósul. Amint a *Nyilatkozat* kifejezetten is mondja, a kutatás szabadságát a teológusok nem tekintik magán kiváltságnak, hanem olyan feltételnek, amely nélkül a teológus képtelen teljesíteni feladatát keresztény hitének és a világnak a javára. A *Nyilatkozat* szerkesztői nem azt várják, hogy Róma kifejezetten helyeselje javaslataikat, bár ez nem csekély jele lenne annak a testvéri szellemnek, amelynek érvényesülnie kellene az egyházban is. Remélik azonban, hogy — bár hallgatólagosan — de a lehető leggyorsabban az ügy maga előbbre halad. Rahner cikke így fejeződik be: „Néhány éve Rómában Ignazio Silone a könyvbbe, amit tőle kaptam, ezt az ajánlást írta: *Unum in una fide et spe: libertas*. (Egyet akarni egy hitben és reményben: ez a szabadság).

Mivel a szabadság nem önkény és önzés, hanem felelősség és felszabadulás az önzetlen szolgálatra, Silone szavai-
val zárnám: *In una fide et spe: libertas* — a közös hitben és reményben van a szabadság.”

NYÍRI TAMÁS

GOFFINE LÉNÁRT (1648-1719)

Halálának 250. évfordulóján hazájában, a Rajna mentén a honi nyelvű liturgia egyik előfutáraként emlegették. Nyomtatásban megjelent tíz munkája közül a nálunk is ismert *Oktató és épületes könyv* azonosult a szerző nevével, idegen nyelvekre lefordítva is ez a Goffine. Vajon milyen egyéni és közösségi vallási igényeket elégített ki ez a könyv, hogy egyszerű hívőnép Kempiseként szinte napjainkig megőrizte népszerűségét?

Szerzője a Kölnhez közeli egykori steinfeldi premontrei apátság tagjaként közel ötvenéves lelkipásztori működését a szórványpasztorációnak szentelte. Észrevette, hogy a protestáns istentiszteletek közérthető nemzeti nyelvhasználat mellett a szórvány katolikusság számára a meg nem értett nyelvű liturgia milyen hátrányt jelent. „A ka-

tolikusok talán nagyobb része úgy vesz részt az egyházi szertartásokon, hogy fogalma sincs azok jelentőségéről, sőt némelyik szertartás egyenesen nevetség tárgya előttük” — írja 1790-ben Mainzban megjelent könyve előszavában. Ezért a misék és szertartások latin szövegének honi nyelvű fordításához mindig magyarázatokat csatol az akkoriban szokásos módon, kérdés és felelet formájában. Gyakorlati lelkipásztori tapasztalat, életközelség, emberszeretet sugárzik ezekből az iskolás formájú oktatásokból, a tárgyalt liturgikus szövegekhez kapcsolódva szó esik bennük az emberi élet minden fontosabb eseményéről a születéstől a halálig és azon túl az örökévalóságig, az adófizetéssel, gyermekneveléssel, öltözködéssel, betegápolással és sok minden mással együtt. Könyve eredményes használatára ilyen tanács-

kat adott olvasóinak:”... vasár- és ünnepnapok előestéjén, miután már a munkát idejében befejezték és a ház környékét rendbe szedték, esetleg vasárnap reggelén vagy délutánján vegyék kezetekbe ezt a könyvet... s olvassátok el figyelmesen az aznapról szóló oktatást.” Megelőzve korunkat utat mutatott a hívek önállósulása, mai nyelven szólva nagykorúvá válása felé is: „Milyen szép az, ha a családapa az Istennek szentelt napokon maga olvas fel e könyvből, körülötte ülnek a család tagjai és figyelmesen hallgatják az olvasást... Igen kíváncsú dolog volna, hogy ez a könyvecske nemcsak a lelkipásztoroknál, de minden kegyes hűségű polgári és cselédes embernek házaiknál is találkoznék és mind ünnep, s mind vasárnapokon egy valamit olvasni tudó ember által értelmesen olvastatnék...” Hogy a szerzőnek ez a kívánsága mennyire idő- és létszerű volt, arról külföldi és itthoni vallási néprajzi tanulmányok tanúskodnak; „a Goffine” ugyanis nemcsak kedvelt családi könyvvé, de búcsújárások vezetői, pap nélküli filiák előimádkozói kezében szinte nélkülözhetetlen népi nyelvű liturgikus segéd-könyvvé vált.

A kétnyelvű misszálék elterjedése csökkentette Goffine könyvének népszerűségét. 1937-ben a *Schönere Zukunft* szeptemberi számában A. Volkmer megdicsérte, de el is búcsúztatta a Goffinét, megállapítván, hogy helyét elfoglalták a Schott-misszálék. Ez akkor a fejlődés természetes következményének látszott. De most, amikor a honi nyelven végzett liturgia a vaskos kétnyelvű misszálék hordását és használatát fölöslegessé teszi, fel lehet tenni a kérdést: Vaion nem lenne-e szükség otthoni használatra egy, a Goffinéhez hasonló kézikönyvre, amelyből az érdeklődő hívők a közelgő ünnepkörre, a másnapi vasár- vagy ünnepnap szentmisére egy kicsit előkészülhetnének, és a templomba már eljutni nem igen tudó öregek és betegek otthon is liturgikusan tudnák megszentelni az Őr napját, talán éppen egy segíteni kész családtag vagy jó barát felolvasása révén? Élethe lép, az új miserend, leckéi és evangéliumrészei három esztendőre elosztva szinte a teljes Bibliát adták majd a misére járóknak. Ennek az új miserendnek liturgikus szövegeit olyan magyarázatokkal kísérhetné az új Goffine, amelyekben esetleg szintén három évre elosztva helyet kapna nemcsak a szertartásban, de a hittan és erkölctan is, vagy egyszerűbben, Goffine nyelven szólva az egész keresztény élet.

Nem lenne teljes megemlékezésünk, ha elfeledkeznénk Goffine első magyar fordítójáról Csánki Gábor „kegyes iskola béli áldozó pap”-ról, aki ezt az „olly deli, friss és új Munkátskát” németről magyarra fordította és 1790-ben „Pesten Trattner betőivel” kinyomtatta. Amikor Kecskeméten elkészült az első kötet fordításával, már harminc lelkipásztorokodásban eltöltött esztendő volt mögötte, amelynek főbb állomásai Nyitra, Debrecen, Szeged, Máramarossziget, Szentanna és Kecskemét voltak. Így joggal írhatta fordítása „előbeszéd”-jében: „...már-már aggulni induló koromnak lassúságától sem hagytam magamat annyira meg-győztetni, hogy illy nagy hasznokkal nehézkes szép munkától — (melly már Hazánkban egynéhány szomszéd nyelveken egyszer-is mászor-is a mostan igazabban bölcselkedni kezdő világban elég hagy haszonnal ki-jött és közre botsátatott) — Édes Hazámat és kegyes Nemzetemet el-lenni tovább-is megszívellyem, Anyám nyelvére fordítottam tehát Németből (noha elég sajnos és galibás fáradsággal) a jó szerű Munkát...” Fordítása arra is kitűnő példa, hogyan vált a Goffine annak a népnek sajátjává, amelynek nyelvére lefordították. Csánki átrendezte a mű eredeti beosztását, és ezt így okolta meg: „...egy némelyeket ugyan rész szerint el-hagytam, rész szerint pedig az arra készítenő Imádságos Könyvnek (melly harmadik szaka fog lenni ennek a jeles Munkának) derekába szántam. Mert tudom, hogy a Magyar nép, mikor valami hasznost akar tanulni, nem kap az akkor a sok és hasznos Imádságon”. Saját bevallása szerint „a fordításban... nem annyira nézte a Betűt, mint a Betűnek értelmét és lelkét...”, így aztán a német Goffine szóképei és hasonlatai nála magyar ízt és színt kapnak. A magyar Goffine már így oktatja a házastársakat: „Ne parancsoljon a konty a kucsmának, kivált képpen a gazdálkodásban és cseléd-igazgatás sarkaiban, de a Férfi se ültessen tyúkot, dolog idein guzsál mellett ne ülljön, hanem személyét illető munkálkodásban foglalatoskodjék...” „Bár az Isten soha se adna látnia oly pogány Férfiakat, a kik hűtös társokat vagy rabb vagy pénzen bérlett szolgálók gyanánt Török módon tartják...” Csánki Gábor is beleszólt ezekbe az oktatásokba a saját lelkipásztori tapasztalatait.

A régi német Goffinék verses zárószövegei így hangzottak:

Gott dienen und selig werden
Ist mein Ziel und End auf Erden.

Ezeket a sorokat Csánki Gábor így fordította „édes hazája és kegyes nemzete nyelvére”:

*Örök élet, Hazám haszna, Isten dilsősége
Légyen ennek az én munkámnak-is vége.*
FENYI OTTÓ

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

A magyar költészetben mindig nagy volt az antológiák, a költői csoportosulások tekintélye és jelentősége. Századunkban a *Holnap* című gyűjtemény volt a költői forradalom egyik fontos híradása. Húszegynéhány esztendővel később Babits Mihály adta ki a Nyugat második nemzedékének költői antológiáját igen fontos bevezetéssel, Móricz pedig a prózaírókét. 1934-ben, illetve 35-ben a Vajda János Társaság és a *Korunk* antológiájában már a harmadik nemzedék szerveződött. De elég, ha csak a legutóbbi esztendők irodalmi példáira hivatkozunk: a *Tűztánc* egy sereg tehetséges, ma már tekintélyes költőt indított útjára, legutóbb pedig éppen az *Első versek* körül robbant ki heves és máig sem szűnő vita. Ilyen előzmények után érthető, hogy nagy várakozással fogadtuk az Ecclesia kiadásában, Balássy László szerkesztésében és előszavával megjelenő antológiát, amely négy költő — Ágoston Imre, Fazekas Lajos, Mezeyi Ábel és Szabó Géza — bemutatására vállalkozott.* Hadd jegyezzük meg, hogy négy különböző költői tehetségről és alkatról lévén szó, verseik egymás mellett szereplését nem közös program, hitvallás magyarázza, még csak nem is közös életkor sodorta őket egymás mellé — mint az ilyen gyűjtemények esetében a leggyakrabban —, hanem inkább a „kiadói szándék”, mely akkor is elismerést és méltánylást érdemel e kötet megjelentetéséért, ha kissé ötletszerűnek látszik is. A *Tiszta kút* szerzői különböző fajsúlyú, érdeklődésű és igényű költők, egy valami közös bennük: a katolikus, bár ennek megvalósulását is más és más eszközökkel érik el. A három fiatalabb évszámú költő számára nyilván azért is nagyon jelentős a megjelenésük, hiszen a nyomtatott verssel szembesülve, maguk is jobban láthatják csetlekes fogvatékoságaikat, s épp a nyomtatott szó sajátos varázsa révén találhatnak rá egy nehezebb, de igazabb útra.

Ágoston Imre — akit lapunk olvasói Poór Bernát néven ismertek és becsülték — (és aki bizonyára megérdemelte

volna, hogy önálló kötetben jelenjék meg) — már nem olvashatja válogatott verseit: ez év márciusában, hosszú szenvedés után elhunyt. A négy költő közül kétségkívül az ő lírája a legegységesebb, ő folytatta legsikeresebben azt a katolikus költői hagyományt, amely századunkban terebélyesedett ki igazán. E modern katolikus költészet egyik kezdeményezője kétségkívül Sík Sándor és Harsányi Lajos, akik pályájuk kezdetén szerencsésen találkoztak a Nyugat hasonló költői törekvéseivel, a másik pedig — Babits Mihály, akinek egyetemes kultúrája, s a világnak szinte minden jelenségét humanizálni, átlényegíteni kész költőisége oly nagy hatást gyakorolt az utána következőkre — például Rónay Györgyre, Pilinszky Jánosra és ezek közvetítésével Csanád Bélára. Ezt a világirodalmibb, egyetemesebb költőiséget folytatta Ágoston Imre. Pályája kezdetén *Fekete remeteségem* című kötete még egy inkább szürrealista, hatalmas látomásokat és érzelmeket mozgató noétát sejtetett, s hogy ez a biztató indulás nem fejlődött ki igazán nagyvá, annak az is a magyarázata, hogy Ágoston Imre elsősorban tanár volt, s csak azután költő. Az a szinte bámulatos energia, önfeláldozó lángolás, amellyel tanári munkáját végezte, alig hagzott időt számára, hogy az irodalommal foglalkozzék. Életprogramját fém fogalmazta meg *Tőlem hozzád* című költeményében: „Tőlem hozzád már annyi csak az út / mintha a lelkem mélyén / halkan / önmagammak / kinyitok egy kaput.” Ez a jelképes kapu mindig nyitva állt szívében, ezért is tudott annyit adni másoknak, s ezért is volt képes oly sok mindent meglátni és költészetté lényegíteni. Amikor Poór Bernát néven ismét írni kezdett, voltaképpen újra meg kellett hódítania a költészetet, meg kellett tanulnia a képek nyelvét, a szavak zenéjét. És épp kivételes tehetségének bizonyossága, hogy verseit olvasva senkinek nem tűnnék fel, hogy több mint tízesztendőes cezúra választja el egymástól két korszakát, az első lobogó látomásossá-

* Tiszta kút. Katolikus költők versei. Ecclesia, 1969.

gát a második mélyebb, emberibb, de fáradtabb színeitől.

Ez az utolsó korszaka teljesítette ki egyéniségét, melynek alapja változatlanul a dinamikus lendület — ez mindegyik versében megőrződött — és a derűs emberszeretet volt. Őt esztendőn keresztül utaztam vele napról napra, hajnalról hajnalra: és míg Kath Onga Mba szinte meseszépségű világában kóborolt költeményeiben, időnként új ragtapsz-csikkal ragasztotta meg műbőr kabátján a hasadásokat. Mégsem láttam soha szomorúnak, csüggedtnak, és csak most, hogy betegsége idején született verseit olvasom, érzem, hogy alapjában tudta, milyen közel a halál. És annál nagyszerűbb, hogy e halálközelség olyan szép képekre ihlette, mint a *Parasztmadonna*, s olyan józan önvallomásra, mint a *Várakozás* vagy a *Kifut a hajó*.

Hallatlanul könnyedén — néha talán kiesít túlságosan is könnyedén írt. De ilyen volt az élete is, sosem siratta vissza azt, amit elvesztett, mindig előre nézett, és mindig tudott bízni, remélni és hinni. A hitet a legritkább esetben vallia meg nyíltan: ennél sokkal szemérmesebb költő és ember volt. De mindegyik versében ott érezzük azt a tudatot, hogy két világrend határán alkot és él, a legjobb versei épp azok, amelvekben harmonikusan egybejárja a kettőt.

Ő maga is azt tette, amit Kath Onga Mba énekel egyik versében: „Mosolyogva belemérült a kék éjszakába / s onnan néz a boldog új világra”. Versei — legalábbis néhány igazán sikerült verse — és tanulmányai azonban őrzik emlékezetét. És őrzik azok a nemzedékek is, melveket nem versekkel nevelt, hanem a magyar irodalom összes szépségeivel, melveket nála izzóbb lelkesedéssel és hitelességgel nem sok tanár tanított.

A három másik költő a magyar vallásos ihletésű lírának azt az útiút járja, amely talán kissé szűkebb világot rajzol köréjük az előbbinél, és néha arra készíti őket, hogy mondanivalóikat pedagógikusabb módon fogalmazzák meg. Az öregedő Sík Sándor verseiben is vannak ilyen példák, nála azonban ez a magatartás egy gazdag költői életmű végső állomása volt. Fiatalabb költőutódjainál azonban némileg „koravén” tartás ez, amelyet nem magyaráz a mondanivaló igénye sem. Szabó Géza *Kitárt ablakok* című gyűjteményének versei is meglehetősen szűk világra nyílnak, de izlésesen megformált költészet ez, mely valóban mély érzelmeket tud megszólaltatni. Érdeme, hogy a külváros munkás

hétköznapijait igyekszik témául választani, s úgy hiszem, ha kissé kitágítja versformálását, ha változatosabb színekkel dolgozik, s áttöri szemérmes tartózkodásának korlátait, magában hordozza egy markánsabb, izzóbb költészet lehetőségét és adottságát. Erre utal néhány szép verse, a *Kereszt-vázlatok*, a *Radnóti Miklós utca*, a *Kórház előtti virágárus*. Képalkotását, fantáziáját szerencsén mozgatják meg, s vezérlik új utakra a képzőművészeti és zenei alkotások, s az a készsége, hogy ilyen friss érdeklődéssel, fogékony lélekkel fogadja be a való világ ihletését, nyilván témáit is gazdagítja még.

Fazekas Lajos költészetének is egyik fő problémája, hogy szűkös világot ábrázol, mintha nem merné egyetemesebbé formálni maga körül a jelenségeket, szívesebben játszik el apró töredékekkel, versmozaikokkal, melyek egylőre ritkán állnak össze igazán lüktető, magával ragadó verssé. A „tisztá kút” mélyéből pedig sok emléke, sok benyomása sejlik fel, érzésünk szerint azonban valahogy mintha megelégednék a múlt idézésével, s kevésbé törekedne arra, hogy a jelen változatos benyomásaiából építse fel költői világát. Feltétlenül tágitania kellene téma világát, s ez bizonyára magával hozná a forma kezelésének nagyobb változatosságát és biztonságát is. Talán a *Scala santa* ciklus versei sejtetik e költészet kitágulásának lehetőségét és igényét, s az a program, mely a címado költeményben revelálódik („A tielenség nem lehet életemmé / Csak annyit adj belőle, hogy boldog / érkező, s boldog távozó legyek.”), nyilván arra ösztönzi költészetét, hogy a „költői boldogság” megszerzése érdekében a költői teljesítést is igyekezzék megvalósítani.

Megyeri Ábel szerencsés adottságokkal indul: költészete ugyanabból a dunántúli tájból sarjadjik és táplálkozik, melyből Berzsenyi formálta a maga izzó világát, s amely később megteremtette azt a sajátos „pannón” lírát, amely még ma is elevenen él olyan költőknél, mint Takáts Gyula, Káldi János, Csányi László vagy Bárdosi Németh János, s amelyek modernebb formát nverve, új színekkel gazdagodva villószik Csorba Győzőnél, Kalász Mártonnál és másoknál. Megyeri Ábel lírájában is fel-felsejlik ez a délszakos pannón fény, ő azonban jórészt megelégszik azzal, hogy egy kép, egy fordulat erejéig adja át magát e hullámzó lüktetésnek, többnyire inkább pillanatnyi helyzeteket, epizódokat versel meg s apró személyes reflexiókat, melyek

meglehetősen ritkán tágulnak szélesebbé, s még ritkábban hordoznak egyetemes érvényű mondanivalót. Olykor azt is érezni, hogy a költészet formái eszközeinek túlságosan is nagy figyelmet szentel, kínosan ügyel a rím csengésére, a ritmus lüktetésére, s közben nem érzi, hogy a szabályozottság az erőltettség érzetét kelti az olvasóban. Műfordításai közül J. H. Newman költeményeinek hitelességéhez nem tudunk hozzászólni, azt azonban hadd jegyezzük meg, hogy a Naphimnus magyarításában átvett olyan nyelvi fordulatokat, sőt, telitalálatokat, amelyek Sík Sándor leleményei („urunk-

bátyánk”, a nap, szél „öcsénk” stb.). Ezt a nagy költőelőd tisztelete mellett is külön meg kellett volna jegyezni!

Szándékosan emeltük ki recenzióinkban a három költő — Szabó Géza, Fazekas Lajos és Megyeri Ábel — költészetének azokat a jelenségeit, amelyek érzésünk szerint csiszolásra, tökéletesítésre várnak. Úgy véltük, ezzel segíthetünk fejlődésükben, amely részben katolikus líráink fejlődésének kérdése is, mint erre helyesen céloz magvas, tartalmas és a költőknél gyakran hiányolt „egyetemesebb” szempontokat is érvényesítő előszavában Balássy László.

RÓNAY LÁSZLÓ

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Az idén nyáron tizenegyedszer nyitotta meg kapuit a Körszínház. S minthogy e nyári színpad Kazimir Károly művészeti vezetése alatt működik, egy évtizedes múltja Kazimir művészi fejlődését, orientációját is jelzi. Kazimir egyike a — mondjuk ki — kevés színházi rendezőinknek, akik s z í n h á z a t akarnak csinálni, igazi, élő, valóságosan ható és művészileg rangos színházat, tehát modernet, aktuálisat. Jól érezni ezt a törekvést legutóbbi rendezésein; de jól érezni azt is, hogy e törekvés rendszert nem is lesz több — egyébként igen rangos, „sokat ígérő” — próbálkozásnál, kísérletnél. A baj — hogy csak a Körszínházban tavaly bemutatott „Isteni színjáték”-ot vagy a Tháliában megrendezett „Bakchánsnők”-et és „Bachus”-t említsük — többnyire a művészi ökonomia, a színházi előadás, a „spektákulum” belső, művészi egysége, a koncepció végiggondolása körül van. Ilyen értelemben hagy kívánnivalót maga után az idén nyáron bemutatott „Kalevala” színpadra állítása is.

Az ihletet, gondolhatja a kritikus, nyilván az „Isteni színjáték” színpadi realizálása szolgáltatta, hisz akárcsak Dante művét, a „Kalevalá”-t sem adták elő soha színházban. De úgy tűnik, ez csak egyik fele az igazságnak, vagy pontosabban fogalmazva: van egy mélyebben húzódó összefüggés Kazimir fent említett rendezései között. Kimondva-kimondatlanul Kazimirt egyre inkább érdekli az örök emberit megfogalmazó mítosz szerepe a színházban. És ha már megérezte, hogy a színház valamiképp a „legvégsőbb” művészet, olyannyira, hogy talán nem is lehet meg a „végső” kérdések felvetése nélkül, úgy azt is meg kell éreznie, hogy a színházi cselekvést lé-

nyeges rokonság fűzi a „szent cselekvésekhez”, vagyis a liturgiához. De vajon tényleg érzi-e ezt a „Kalevala” rendezője, vagy csupán mások megérzését alkalmazzá? Az előadásból nem derül ki egyértelműen. Úgy hiszem, ez az a fő bizonytalanság, ami kérdésessé teszi a „Kalevala” előadásának hatásfokát.

Kazimir ugyanis nem akar „liturgikus” vagy „rituális” színházat csinálni, nem akar „politikai” színházat sem, „költői” színházat sem, „epikus” színházat sem, hanem saját koncepciója szerinti színházat. De valamennyi irányzatról tudja, hogy maiak, s ezért hivatkozik, utal rájuk. A probléma nem is itt van, hanem abban, hogy az egyéni koncepció lényegi kialakításával adós marad. S így a korszerű színházra való figyelés csak részleges eredményeket hozhat, s nem jelent igazi megtermékenyítést.

Mint mondtuk, a „Kalevala” a „szent”, azaz a megemelt, liturgikus jellegű c s e l e k v é s e k r e épülő színház lehetőségét hordja magában, s Kazimir nem is zárkózik el a Peter Brook-i „szent színház” hatása elől. De nem onnan indul el, hogy „szent színházat” akar teremteni, hanem onnan, hogy színpadra kívánja állítani a „Kalevalá”-t, s ehhez — többek közt — ez is segítséget nyújthat. Így viszont felmerül a kérdés: minek színpadra állítani a „Kalevalá”-t? Hisz a közel huszonháromezer verssornak ugyanis csak töredéke hangozhat el, az epikus-balladisztikus cselekményt ugyanis le kell csupasztani (és még így is fárasztóan hosszadalmas a színpadon!). Az igazi lehetőség a mű belső, mitologikus struktúrájának kiemelésében lett volna, oly módon, hogy ez ténylegesen realizálódjon, tetet ölt-

sön a színen, mégpedig azáltal, hogy az előadás valóban a színészekre épül. Ehelyett a Körszínházban a szó szoros értelmében előadják, illusztrálják a „Kalevala”-t.

A „Kalevala” cselekményének magja, hogy a vészitjósloán rideg Észak, Pohjola ellen harcba indul Karjala három legnemesebb férfiúja: a „komoly, öreg Vejnemöjnen”, a csodálatos kovács, Ilmarinen, aki a „szampót”, a csodamalmot is felállítja, és a fiatalos hevű, „lobbanékony Lemminkeinen”. A harc a jólét forrásáért, a szampóért folyik: élet-ről és halálról van tehát szó, s ezért szerelemről is és Lemminkeinen anyjának „csodátévő” hatalmáról is, aki halottai-ból feltámasztja a fiát, az otthon békeségéről és a szenvedélyek pusztító erejéről. S minderről a remekművek áttetsző gondolati tisztaságával, melyben a Törvény végső egyértelműségét érezzük.

Hogyan jelenik meg ez a színpadon? A legnagyobb lehetőséget Bitskey Tibor kapta, aki Vejnemöjnent alakítja, de a szerephez még túl fiatal színész eleve nem keltheti a „komoly öreg” benyomását. Ez még nem is lenne oly rossz, ha a színész — illetve a rendező — élne e kontraszt adta lehetőségekkel. Ehelyett azonban Bitskey mindent megtesz, hogy elleplezze az ellentmondást. S bár dicsérhetnének alakításában nem egy nem-eszközt, a két nyírfa közt karját széttáró Vejnemöjnen világot átölelő belső derűjét, egy-egy gesztusát, mozdulatát, az egész alakítást tekintve mégis úgy érezzük, Bitskey valamiféle művészi áttatás büvkörébe akar bevonni: amit a legjellemzőbbnek szánt, az ajkán vibráló „bölc” mosolyt hisszük el a legkevésbé. Szirtes Adám Ilmarinenje egyértelműbb, tisztább alakítás, de Szirtesből mintha hiányozna a szárnyalás ambíciója, s így a szavai néha magasabbra szöknek, mint az általa megformált Ilmarinen. Mécs Károlyt pedig Lemminkeinen szerepében, úgy tetszik, alig érintette meg a mű mélysége: karakterszere-

pet kerekített a „lobbanékony Lemminkeinenből”, ahelyett, hogy magáról a lobbanékonyaságról vallott volna — Lemminkeinen szavai és cselekedetei által. A többi hús szereplő közül ezúttal csak kettőt emelünk ki. Horváth Teri minden percében hiteles volt, talán az egyetlen, aki érezte és értette a „Kalevala” szavainak súlyát, a bennük foglalt igazságokat: az est legmaradandóbb percei azok, amikor fiát újjáteremti maradványaiból. Ezek a cselekedetek valóban „szentek”: az anyai ösztön és szeretet cselekedetei. Esztergályos Cecília főleg ezüstasszonyként tetszett, s e néma ballet-jelenetben még Molnár Lajos koreográfija is jó volt, amit nem mondhatunk el az egész előadással kapcsolatban.

Jó volt, hogy a szél surrogását, a víz csobogását stb. nem a kulisszák mögött, hanem a színen, megfelelő kézi eszközök segítségével „állították elő”; jó volt a gyermekkar szerepeltetése is. Ezek az elemek másodrangúvá tették az illusztrációt. Ugyanakkor jellemzően a nem elég következetesen végiggondolt rendezői — és díszlettervezői (Rajkai György) — koncepcióra: a körszínpad egyik oldalán igazi nyírerdő-imitációt láttunk, a vihart már gépi eszközök illusztrálták (!), vagyis hol bekapcsolódott a hangszóró az egyébként zárt egységet alkotó, „cselekvő” színházba, hol kikapcsolódott. Az előadás is ehhez hasonlóan ingadozott a hitelesség és a képeskönyv-szerű mese-mondó stílus között. Láng Rudolf szép, egyszerű, kellően stilizált jelmezei egy adekvátabb rendezői koncepcióban több funkciót kaphattak volna, csakúgy mint Blum Tamás zenéje. Vikár Béla kitűnő fordítást Képes Géza munkája egészítette ki ott, ahol a színpadi nyelv követelményeinek megfelelően újra kellett fordítani a művet. S nem feledkeztünk el a „szerzőről”, Ortutay Gyuláról sem, aki a „Kalevala” színpadra állítandó fragmentumait válogatta és összeállította, nagy szakismerettel ügyelve az előadás néprajzi-tudományos hitelére.

PÁLYI ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

A mai Párizsi Iskola. Az 1968-as mont-reali világkiállításon szerepelt francia festmények teljes anyagát láthattuk a nyári hónapokban a Múcsarnokban; az általános érdeklődést kiváltó — „L'École de Paris aujourd'hui” („A Párizsi Iskola ma”) című — tárlat a francia—magyar kulturális csereegyezmény keretében jött létre.

A kiállítás — amelynek katalógusa 75 művet sorol fel — a jelenkori francia piktúra stílusbeli sokrétűségét tanúsítja. A válogatás szempontjairól a katalógus előszava — amelyet Maurice Allemand, a Création Artistique főfelügyelője írt — ad tájékoztatást. Allemand bevezetőjéből megtudjuk, hogy a Montrealba (és Budapestre) küldött kollekcióban nem kap-

tak helyet a.) az idős, már történelmi nagyságnak számító művészek, akiknek életműve lezártnak tűnik (pl. Chagall, Picasso, Gromaire), b.) azok a festők, akik tehetségesekek ugyan, de nem tükrözik „a kor érzelmi világát”, c.) azok, akiknek munkásságát a divat követése, „a mindenáron való újat-akarás” jellemzi, d.) a kinetikus művek létrehozói. (Ez utóbbiakról Allemand megbecsüléssel emlékezik meg, minthogy azonban az általuk alkotott művek többsége nem festmény, hanem *háromdimenziós* tárgy, — így ezeknek bemutatásáról le kellett, hogy mondjon a rendezőség.)

A tárlaton mind az idősebb nemzedék (Herbin, Bissière, Magnelli, Max Ernst), mind a fiatalok (Benrath, Bitran, Dado) képviselve voltak, a legtöbb mű azonban az ötven-ötvenöt esztendő körül járó középgeneráció (Mathieu, Soulages Zao-Wou-Ki stb.) műterméből került ki. Igen sok a nem francia születésű művész: a szürrealista Brauner román, Hartung lipcsei, Mortensen dán, Poljakov orosz, Soto venezuelai, a rendkívül nagytehetségű Zao-Wou-Ki kínai, Vieira da Silva portugál, Lam kubai. Sima csehszlovák eredetű. — Párizs tehát ma is mágnesként vonzza magához a négy világtáj művészeit. A műcsarnoki kiállítás hetenöt festője között Magyarországról elszármazottat *hármat* találtunk: az 1897-ben Budapesten született. lírai alkatú, gyengéd koloritú *Szenes Árpád*ot (akiről a „XXe siècle” című francia művészeti szemle 1963. évi karácsonyi száma Jean Grenier esszéjét közölte, e címmel: „*Szenes le contemporain*”), — *Victor Vasarely*t, korunk legnagyobb hatású művészeinek egyikét (aki a közelmúltban munkáinak gazdag sorozatával gyarapította a Szép-művészeti Múzeumot és a pécsi Modern Képtárat) és *Hantai Simont* (akiről nemrégiben — az „Új Írás”-ban — Juhász Ferenc tollából olvashattunk meleg sorokat.)

A tárlat képei közül elsősorban M. H. Vieira da Silva festőnő „Sakkjátszma” című munkája (1943), Soulages vastag ecsettel festett, hatalmas lendületű „Festmény”-e (1964), a József Attilával is kapcsolatban állott Michel Seuphor (aki egyben esztéta és lexikon-szerkesztő is) „Sebhely” című absztrakt kompozíciója (1965), a nonfiguratív művészet egyik pionírjának: Auguste Herbin-nek geometriai idomokból felépített, feszes, fegyelmezett munkája (1955), a fiatalon meghalt N. de Staël szénrel rajzolt akt-tanulmánya s a jelenkori szobrászat és grafika egyik nagymesterének: Alberto

Giacomettinak „Arckép” című lehetetlenség, végtelenül érzékeny ceruzarajza (1963) emelkedett ki. De Hemingway barátjának: André Massonnak („Parasztbőrű”), Jean Bazaine-nek („Felhő, szikla”), az egyházművészként is jelentős Manessier-nek („Vérdíj”), Wols-nak („A részeg hajó”) és André Beaudin-nek („Téli erdő”) művei is olyan darabok voltak, amelyek meggyőzően igazolták e mesterek kivételes tekintélyét.

Az „École de Paris” megjelölést a művészeti irodalom többféle értelemben szokta használni: eredetileg a század elején Párizsba érkezett, s az európai művészet történetében új fejezetet nyitó festők és szobrászok (Modigliani, Soutine, Brancusi, Kupka, Picasso, Chagall, Foujita, Czobél Béla stb.) csoportját jelölte ez a gyűjtőnév. A fogalom később kitágult. A mai Párizsi Iskola — mint a budapesti kiállításon megbizonyosodhattunk róla — méltó örökösé a hatvan-hetven esztendővel ezelőtinek.

*

Farkas Zoltán halálára. Az 1969-es év irodalmi és művészeti életünk idősebb nemzedékét könnyörtelenül megtizedelte: elveszítettük Benedek Marcell, Eckhardt Sándor és Zolnai Béla professzorokat, Genthon Istvánt, Tersánszkyt, Sinka Istvánt és Kodolányi Jánost, — költészetünk, prózairodalmunk, irodalom- és művészettörténetírásunk büszkeségeit.

A közelmúlt nagy halottainak egyike *Farkas Zoltán*, a magyar képzőművészeti irodalom kétszeres Baumgarten-díjas nesztora, aki 89 éves korában távozott el közülünk. Tanulmányai, cikkei, tárlati beszámolóai a Vasárnapi Újságban a Napkeletben, a Nyugatban (amelynek művészeti rovatát hosszabb időn át ő vezette), a Magyar Művészetben (a Szinyei Merse Társaság folyóiratában), a rövid életű Műteremben (amelynek ő volt a főszerkesztője), a Művészetben (amelynek haláláig szerkesztőbizottsági tagja volt), „A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei”-ben s egyéb folyóiratokban és lapokban láttak napvilágot; emlékezetes könyveket írt Degas-ról, Medgyessyről, Csók Istvánról, Egy Józsefről s a francia és magyar művészet más nagyjairól. A művészettörténeten kívül az irodalom és a filozófia kérdései is foglalkoztatták; közeli barátja volt Baumgarten Ferencnek, Babitsnak és Schöpfung Aladárnak (Babitsról és Schöpfungról szóló szép

visszaemlékezéseit a Babits Emlékkönyv, illetve a Csillag című folyóirat 1956. évi 6. száma közölte), — 1914-ben az ő fordításában jelent meg René Gilouin „Henri Bergson filozófiája” című könyve.

Egyetlen kritikus sem tévedhetetlen; Farkas Zoltán sem volt az (egy Nyugat-beli cikkében például — 1930-ban — értetlenül írt Csontváry oeuvre-jéről), de munkásságára nem az elhibázott, revízióra szoruló ítéletek a jellemzőek, hanem az a sok száz írás, amelynek megállapításai máig is érvényesek. A művészetpolitika kérdéseire ritkán szólt hozzá, — kis számú ilyen jellegű cikkében viszont bátor szókimondással szögezte le álláspontját („Visszafelé megyünk”, Nyugat, 1929; „Gróf Klebelsberg Kúnó képzőművészeti politikája”, Nyugat, 1933), bírálatot gyakorolva a két háború közötti korszak hivatalos köreinek művészeti koncepciója felett. Minthogy szelleme idős korában is rugalmas maradt, képes volt megérteni és méltányolni az újabb generációk művészeti törekvéseit is; az egyik legtartalmasabb tanulmányt — a nála egy emberöltővel fiatalabb — Barcsay Jenő festészetéről ő írta („Műterem”, 1958).

A „Magyar Nemzet”-ben és más naplapokban megjelent cikkei is igényesek, magas színvonalúak voltak. „A titokzatos természet festője” című — Mednyánszky László művészetének szentelt — remekművű kis írásából („Nemzeti Újság”, 1939. február 12-i szám) hadd ragadjunk ki néhány sort, — egyrészt Farkas Zoltán művészeti írói értékeinek megvilágítása céljából, másrészt emlékezésül az 1919-ben, ötven év előtt elhunyt Mednyánszkyra: „Különös figyelmet érdemelnek a mester alakos festményei, amelyek mai közönségünknek meglehetősen ismeretlenek. E képek a nagyvárosi alvilág elcsúszottait állítják eléünk, — nyomorultakat, csavargókat, azt a népet, amelyet az irodalomban később Gorkij avatott megrendítő témává. Megdöbbentő ábrázolások ezek, mert az emberi pokol mélységeit tárják fel... Modelljei, szerencsétlen ismerősei iránt mély részvétet tanúsít a művész; megérti és tán egy kissé védi is őket, hiszen irgalmatlanul gázolt át rajtuk az élet. Az ő soruk és saját végzete között némi kapcsolatot érez: azok is szabad kóborlók, akiknek semmi egyéb sem fontos, csak az, hogy végigcsavarogják az életet. Ilyen nyugtalan, a társadalmon kívül élő em-

ber volt alapjában Mednyánszky is, ez a különös, bonyolult és kissé ingatag lélek, akinek élete folytonos lelki hányódás, állandó belső küzdelem volt, s aki munkáiban alázatos rajongással ünnepelte a világ titokzatoságát.”

*

Rövid művészeti jegyzetek. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének Dorottya utcai kiállítási termében augusztusban a Genovában élő idős festőnő: *Lehel Mária* pasztellképeit láttuk. A művek legtöbbje virágcsendélet, női arcmás és — római, Nervi-i, genovai — tájkép. Friss, bársonyos színek, derű és életöröm, a francia és magyar posztimpresszionizmussal (M. Laurencin, Rippl-Rónai, Vaszary, Diener-Dénes Rudolf) való rokonság jellemzi a nyolcvanesztendős művész női munkásságát. A tárlat legkvalitásosabb darabjainak a Nusi-képeket, az „Olasz diáklány”-t és a „Lila szemű kisleány”-t találtuk.

*

Debrecenben nemrégiben vaskos, luxuskiállítású kötet jelent meg *Holló László* Kossuth-díjas festő rajzművészetéről és akvarelljeiről, — a mester 68 alkotásának nagyszemű reprodukciójával. A könyvben színes nyomásban közölt „Tokaji vásár” (4. képtábla), egy 1939-es „Hátakt” (18. képtábla), két önarckép 1932-ből (20. képtábla) s a művész több más munkája Koczogh Ákos véleményét támasztja alá: „Holló a legmaibb, legegységesebb festőink egyike.” A Holló Lászlóról, mint rajz- és akvarellművészről készült kötet — amelynek tipográfiája és nyomdai előállítása a Benkő István által igazgatott Alföldi Nyomdát dicséri — kétségtelenül az 1969-es év legrepresentatívabb magyar képzőművészeti kiadványa.

*

A közelmúltban töltötte be élete 70-ik esztendejét *Prohászka József*, Cegléden élő festőművész, akinek munkásságáról, művészetének hiteles és önálló hangjáról — a ceglédi Kossuth-múzeumban megrendezett gyűjteménycs tárlata kapcsán — a Vigilia 1967. évi júliusi számában emlékeztünk meg. A tavalyelőtti kiállítás óta a művész sokat és eredményesen dolgozott; újabb alkotásai közül elsősorban a „Sába királynőjének megérkezése” és a ceglédi Széchenyi úti

„Magyarok Nagyasszonya” kápolna részére festett ciklusa (Krisztus keresztútjának tizennégy stációja) tűnik ki. Szeretettel és megbecsüléssel köszöntjük

az élete nyolcadik évtizedébe lépett Prohászka Józsefet, akitől a modern magyar egyházművészet további gazdagítását várjuk.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(A szabadtéri hangversenyévről.)
Noha a Károlyi-kert akusztikája alighanem igen rossz, mégis a zene varázslatát árasztja. Az alkony után lassan leszáll az est, megzendül az Egyetemi-templom harangja, s benépesül a környék azokkal, akik „etikett” nélkül akarják meghallgatni a zeneirodalom remekeit. Nem tudom, az igazi zeneértők a kerten belül, vagy kívül vannak-e nagyobb számban. Bizonyos, hogy a „kinti” közönség a lelkesebb, s áldozatkészebb, hiszen sokan padok híján a kerítéshez támaszkodva hallgatják a műveket. Persze, amit meghallanak belőlük, az az eredetinek többnyire csak „vázlatos” képe, hiszen sosem lehet tudni, melyik hangszercsoportot helyezi előtérbe a mikrofon, s talán épp egy sokkal fontosabbat nyel el helyette. Igaz, a hangversenylátogató lelkében azért ott él a teljes mű, kiegészíti hiányait, s a legtökéletesebb lemezfelvétel örömeivel hallgatja e nyári koncerteket is. Olykor megtréfálja ugyan az időjárás, s a szitáló holdfény helyett esőfüggönybe vonja az öreg keretet. A Filharmóniának nagyon okos döntése, hogy ilyen esetekben az Erkel Színházban rendezik a hangversenyt, hiszen jócska esély van arra, hogy az „esőnapokat” is elmossa az eső. Ilyen „elmosott” hangversenyen ugrott be Kovács Dénes a megbetegedett Ruggiero Ricci helyébe, s az eredetileg hirdetett Mendelssohn-versenymű helyett Beethoven Hegedűversenyét szólaltatta meg. Végső soron a közönség nem járt rosszul e cserével, mert ritkán hallhatjuk Beethoven művét olyan átszellemült, finom előadásban, mint ezen az estén. Kovács Dénes művészi karakteréhez bámulatosan hozzátillik a Hegedűverseny lágy poézise, az a problémátlan kitarulkozás, amely Beethoven e művét jellemzi. Ahogy újrafogalmazta a lassú tétel már-már romagtalan epekedő líráját, s kibontotta a zenei szövet csillogó szépségét, az mind kivételesen nagyszerű pillanat volt, mely szerencse, hogy a hangversenyteremben adódott, így legalább egyetlen hangot, frázist sem veszíthettünk el e már-már valószínűtlenül szép játékból. S ugyanezt a dallamos, vi-

lágba táruló önfeledt zeneiséget élveztük Mendelssohn Olasz-szimfóniájában is, melyet igen szépen és alaposan vezényelt Kórody András, s ehhez járult még a shakespearei varázslat a Szentivánéji álom nyitányában, amelyet ugyancsak ritkán hallhatunk ilyen szép kivitelezésben. Ez a hangverseny szerencsésen összegezte az egész nyári évadot, amely már-már áttekinthetetlenül gazdag, de épp e gazdagsága adja azokat a buktatóit, melyekre azért nem árt figyelni: hisz e koncertek színvonala nagyon is ingadozó, a közreműködő művészek olykor bizony nagyon is középszerűen szerepelnek, a közönség pedig lassacskán már csak a térkép segítségével tájékozódhatik az események között. Megvalom, az az érzésem, hogy korántsem a zenei jóízű szélésekedésének vagyunk szemtanúi, hanem inkább, az autósok számára rendezett feszítől-dömpingről, amely Tihanytól Nyíregyházáig ér. Kérdés azonban, hogy e távolsággal egyenes arányban áll-e értéke és népszerűsége is. Az igazi zenélés ügyét, annak a titkos lelki folyamatnak az áramát sokkalta jobban szolgálják az olyasfajta kezdeményezések, mint például a Bécsikapu téri templomban tartott Bach-sorozat, melyet nem hirdettek ugyan öles plakátok, a templom azonban alkalomról alkalomra megtelt, s Várnai Péter elemzése és Peskó György orgonajátéka bizonyára sokak számára hozott salaktalan örömet, a szépség ritka perceit. Erdemes volna más templomainkban is meghonosítani ezt — vagy hasonló — gyakorlatot, amely nemcsak az egyházi zene ügyét szolgálná, hanem a zene népszerűsítését is. Es ezért a célért érdemes áldozatokat is hozni...

(Lemezfgyelő) A Magyar Hanglemezgyártó Vállalat örvendetesen szívén viseli az új magyar zene ügyét. A „Kortárs magyar zeneszerzők” sorozatban egyre-másra jelennek meg a lemezkiadványok, s ez olyan propagandát jelent a mai magyar zene ügyének, amely bizonyára világméretekben is kamatozni fog. Legutóbb Tardos Az új isten és Mihály András Szállj, költemény! című oratóriuma jelent meg (LPX 11352), azután

Szabó Ferenc Feltámadott a tenger-e (Hungaroton, LPX 11386) és Maros Rudolf művei, a három Eufónia és az Öt zenekari tanulmány. (Hanglemezklub, LPX 11362). Nehéz lenne az egymástól meglehetősen távolálló és más-más irányban kísérletező zeneszerzői karaktereket közös rendszerező elv alapján méltatni, hiszen Szabó Ferenc romantikus pátosza, Mihály András józan modernsége vagy Maros Rudolf már-már eszköztelen újtókedve mind-mind a mai zenei irányzatok más törekvéseiből ad izelítőt. S a hallgatónak nem marad egyéb e művek hallatán, mint a gazdagság jóleső érzése. S egy fájó sóhaj: ha mi is úgy tudnánk „patronálni” szerzőinket, mint például a lengyelek teszik, akkor ma talán nemcsak Penderrecki nevét emlegetnék Európa-szerte, hanem Maros Rudolfét is, s ha kiteljesedő életműveket méltatnak, nemcsak az olykor szinte kibírhatatlanul sötét „élő klasszikusok” alkotásairól esné szó, hanem például Szabó Feltámadott a tengeréről is, mely egy műfaj ritka telitalálata, kétfajta ihlet típus találkozásának és egybejárásának példája. Szabó Ferenc művészete, alkotó elvei sokak számára túlhaladtak. Kétségtelen azonban, hogy ez az oratóriuma szervesen hozzátartozik az egyetemes magyar zene jelentős alkotásainak folyamatába. Az élményszerűséget csak fokozza, hogy a felvétel is tökéletes, Németh Gyula végre megfelelő keretek között érvényesítheti robbanó temperamentumát, s elképzeléseit maradéktalanul megvalósítja a remek Budapesti Kórus (karigazgató Forrai Miklós) s a Hangversenyzenekar. Ami aztán igazán nemzetközi jelentőségűvé teszi ezt a lemezt, az Ilosfalvy Róbert szárnyaló tenorja.

A másik oratórium-lemez szintén maradandó élményt szerez a hallgatónak. Igaz, Tardos Béla művén érezni a befejezetlenséget, mint ahogy egész rokon-szenves életútja is tragikusan befejezetlenül maradt, s ezt még a zenei szerkesztésben megfigyelhető mesterségbeli tudás, invenció sem feledteti mindenütt. A kettősfuga például emlékezetes zeneszerzői bravúr, de a mű egészébe állítva, mégis van stílus tanulmány jellege is. Egységesebb alkotás Mihály András Szállj, költemény-e, amely öt József Attila verset olvaszt összefüggő ciklusba. Érdekes, hogy épp a címadó vers megzenésítése sikerült kissé halványabbra. Annál magával ragadóbb az Itt egy fa,

ott egy fa, Öt szegény szőlő és A bátrak című költemények zenei átfogalmazása. Talán növeli a hatást az is, hogy ezekben a tételekben szólal meg a vegyeskar, hatásosan fejezve ki a jőzsefatti forradalmiságot, amely nem csak magamutagató póz, hanem a „lélek forradalma” is. Tardos oratóriumát Erdélyi Miklós vezényli a tőle már természetesnek vett magas színvonalon, s a Budapesti Kórus, valamint a Hangversenyzenekar mellett ezúttal Radnai György teljesítménye kelthet kivételes elismerést. De igényes Mihály András alkotásának zenei kivitelezése is, jórészt Lukács Ervin érdeméből. A szólót Nagy Sándor énekli.

A Maros Rudolf műveit tartalmazó lemez tasakja is művészi élmény: Illés Árpád Eufónia című festményének részlete tervezte meg Bánó Endre. Az Eufónia sorozat a mai magyar zene jelentős terméke, a szintézisre tett kísérlet, melynek nem a „jóhangzás” az elsődleges érdeme, hanem ökonomikus modernsége, s az a törekvése, hogy a hagyományos hangszereknek és hangzásnak újraértelmezett változatát adva, a mai hallgatót mai szépségeszménnyel ajándékozza meg. Lehet, hogy ez az eszmény nem végleges, nem befejezett. De így, töredékes voltában is olyan humanista dokumentum, amely méltán kelthet figyelmet a nagyvilágban. Mint ahogy a lemezen szereplő Öt zenekari tanulmányra már valóban felfigyeltek a külföldi metropolisokban is: Eck Imre koreográfiájával 1967-ben mutatták be a Bécsi Ünnepi Heteken. A Lehel György vezette Rádiózenekar e művek születésénél is ott bábkodott, jogos hát, hogy lemezfelvételét is velük készítették. Ritka szép előadással hálálták meg a bizalmat.

Az 1968. évi Budapesti Zenei Verseny győzteseit mutatja be az LPX 11 396 számú lemez. Milyen szerencse, hogy egyáltalán megjelent ez a kiadvány! Lassacsán egy év telt el azóta, hogy megtanultuk Bársony László nevét, hogy élveztük Marina Csajkovszkaja és Igor Gavriss játékát, a Sebestyén vonósnégyes pedig már jelentős nemzetközi sikereket is maga mögött tudhat. Ha arra gondolunk, hogy a Táncdal-fesztivál dalai már „másnap” kaphatók lemezen, az a gondolat kísért bennünket, hogy azért sok helyütt az üzlet fontosabb, mint a kultúra. Pedig ez a szép lemez megérdemelte volna a gyors nyilvánosságot.

RÓRAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Ismeri a Szandi-Mandit? (színes, cine-mascope) Írta: Bószörményi G.; kép: Somló T.; zene: Tamási Z.; rendezte: Gyarmathy Livia; fős.: Soós E., Schütz I., Kállai F., Szabó L., Sztankay I.

A munka és a termelés környezetvilágát néhány évtizeddel ezelőtt többnyire csak heroikus módon ábrázolták. Amint a heroikusság nyílt parancsa nem érvényesül többé, az ábrázolás elkerülhetetlenül visszanyeri ennek a tematikának ősi, a művészet kezdetei óta meglévő vaskos, látszatra kíméletlen, de az emberi gyengeségek fölött megbocsátóan szemet hunyó szatirikusságát. A sok izdadságot és megható erőlködést látott termelőeszközök környezetében megjelentve, az ember visszanyeri a maga tenyeres-talpas, az anyagi világ érzelmentes következetességében szánandó, csetlő-botló, létfenntartásáért ugyan brutálisan, olykor aljasul is föllepni tudó, de egymás ösztöneinek nevetésesen kiszolgáltatott arculatát. Ilyenkor mintha a Bruegel-képek nehézkese, jóformán csak sanyarúan közönséges tulajdonságokkal megáldott alakjai elevenednének meg, koronként változó formában. Ahogy a középkor ilyen alkotásai az akkori idők legjellegzetesebb termelői világába vezették el a szemlélőt, a parasztok és kézművesek közé, úgy most ugyanez az út az ipar és a gépek „műszaki” világába vezet el.

Gyarmathy Livia filmjében ugyanazokkal a jámbor, együgyű, ügyeskedő és ravasz, vagy éppen csak elvegetáló figurákkal találkozunk, mint vaskosabb népi történetekben egykor, ahol szintén nem rejtették véka alá, hogy esendő, primitív emberekről van szó. A szerzők maguk is ebből a világból jöttek a filmhez, vegyész-mérnökök voltak, s nem véletlenül sikerült telibe találniuk.

Figyelmet érdemel, hogy olyasmit hoztak újként művészeti életünkbe, ami a szomszédos csehszlovák műművészetben és irodalomban is jelentkezett már: a mindennapos, lassan az egész társadalmat magába nyelő kispolgári lét ábrázolásának stílusát. A magyar film hangja könnyedebb, vigjátéki, nélkülözi a cseh filmek szürkébb árnyalatait és mindenütt jelenlevő rejtett tragikumát (*Egy szösz szerelme, Magányos ketrec, Szigorián ellenőrzött vonatok*). A legtöbb rokonság V. Paral: *Vihar a lombikban* című művével ismerhető fel. A vezetőállású műszaki dolgozó például mindkét műben

— itt főmérnök, ott üzemvezető — délelőttönként a meghatározott időszakban azzal van elfoglalva, hogy szertartásosan várja biológiai szükségleteinek jelentkezését, s ennek fényében a bonyolult termelőberendezések működése, a csőhálózatok és gépek üzeme mind jelentéktelen, másodlagos valami. Mintha a tudomány és a technika fejlődése ellenére az egész emberiség valami változatlan, vegetatív állapotban volna. Mindkét mű egyébként vegyi gyárban játszódik le, és a szerzők is egyformán vegyész-mérnökök voltak.

Stílusban az egész film az ilyesféle, látszólag deheroizáló, a valóságban inkább talán népiesen nyers ábrázolás szolgálatában áll. A gyár közelében fölépült telep lakói között a vásári játékokból ismert nyakigláb, kiugró ádámcsutkájú, vagy kövér, gesztikuláló, esetleg a maga emésztésével elfoglalt, szórakozott figurák elevenednek meg, afféle „bugris műszakiak”, ahol lényegében nincs különbség vezetők és a vezetettek világa és szellemisége között, személyiségüket a kollektív közöny és a következmények nélküli tudomásulvétel tonja körül, melybe az újabb nemzedék a maga nagyot cselekvési és nagyot mondási vágyával együtt lényegében változatlanul belenő.

A vigjátéki ábrázolás határai azonban elég szűkek. Az ötletek ugyan sokszor megismételhetők még, de túlságosan röpkék, a helyismeret adta megoldások kiszerűek, s az óvatos megfontolásokról tanúskodó keretekbe egyetemesebb koncepció nehezen férne bele. A stílusis vas-kosság esetleges ismétléséből hamar valami népies-szerény ponyvatermék keletkezhet.

Mindez azonban még a jövő zenéje. Gyarmathy első filmje valóban újat hozott, mégha a fölfedezés a szomszédok érdeme is. A művében fölvonuló mérnökök, technikusok és szakemberek sora, ábrázolásuk mikéntje, személyiségük „termelői” esendősége világosan arra utal, hogy a műszaki szakma mint olyan, lassan veszít kiemelkedő jellegéből, egyre inkább a tömegek általános létformája lesz a tömegméretű termelés társadalmában. Ebben a világban minden műszaki szakma közönséges, ahogy a középkorban a parasztoké volt az, s legfeljebb a munkamegosztásban elfoglalt helyük különbözteti meg egymástól a mérnököt, a technikusot vagy a gépmun-

kást. Foglalkozásukhoz mind kevesebb társadalmi többlet kapcsolódik, lassan megsemmisül a — valóságban amúgy sem létező — szellemi-intellektuális mázuk, jobban mondva szétfoszlik az erről szőtt népies ábránd, hogy átadja helyét a józanságnak, mely kíméletlenül megtalálja mindenben a nevetségést.

RÖVIDEN. *Francois Truffaut: 451° Fahrenheit.* 24. évfordulóját. A Magyar társadalmának utópisztikus képét raj-

zolja meg, ahol a társadalom túlnyomó többségét alkotó, termeléssel foglalkozó infantil középréteg, illetve annak szervezete, a tűzoltóság, a köznyugalom érdekében üldözi a könyvolvasást. Truffaut érdeme, hogy nem nagy súlyt helyez a jövőt illusztráló diszletekre, hanem művében leplezetlen célzásokat tesz a mára. Aki ezek felismerésében elég örömet talál, azt a film befejezésének érzelmessége sem zavarja.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIO MELLETT - KÉPERNYŐ ELŐTT

A Vietnami Demokratikus Köztársaság szeptember 2-án ünnepelte megalakulását. 24. évfordulóját. A Magyar Rádió — amely eddig is úttörő szerepet vállalt a vietnami kultúra hazai megismertetésében — ezúttal egy héten át többször is sugárzott művészi, vietnami műsort. „A vietnami kultúra hete” alkalmával szemelvények hangzottak el a költészetből és a prózaírodalomból, bemutatásra került két — költői hangvételű — mesejáték, s mindezekon kívül vietnami zene is szerepelt a műsoron. A vietnami programok záradékaul, rendkívüli adásban emlékeztek meg Ho Si Minh életéről, munkásságáról és immár világhírű versciklusáról, a „Börtönnapló”-ról.

Ázsia és Afrika politikusai, államvezetői közül többen írnak verseket, de Ho Si Minh költészete jelentős helyet foglal el közöttük. Egy éven át íródtak a „Börtönnapló” versei, 1942—43-ig, amikor Ho Si Minh a csang-kai-sekisták börtöneiben raboskodott. Szerzőjük nem akart versciklust írni, egyszerűen csak följegyezte a vele történeteket, ahogyan később — már mint államelnök — minden Tet-ünnepkor — a vietnami holdújév napján — rövid kis versekbe foglalva gondolatait, jókívánságait, s ezeket küldte el újesztendei köszöntőül a népének. Hivatásos költőnek sem tartotta magát — holott (versei, regénye, szindarabja bizonyítják) a szó művészi értelmében is valóban költő és író volt, s rangos helyet foglal el Vietnam modern irodalmában. A Rádió már korábban is bemutatta a „Börtönnapló” néhány részletét, s ez a mostani összeállítás újabb szemelvényekkel járult hozzá Ho Si Minh, a költő megismeréséhez.

Ahány vers, annyi tömör kis remekmű. Eszköztelen, póztalan, formai bravúroktól mentes költészet ez. Nem harsány, nem hivalkodó: egyenes folytatása az

ősi hagyományoknak és mégis modern, egyszerű és mégis jelentős.

A modern vietnami költészetbe adott betekintést a „Lótuszszedés” című irodalmi műsor. A vietnami költők ars poeticája: tükrözi a mind teljesebb valóságot, a kort és benne az embert, aki ezt a kort formálja, alakítja. Xuan Dieu-nak, a modern vietnami líra egyik élenjáró képviselőjének megfogalmazása szerint: „A költőnek a szó legszorosabb értelmében, egész emberi, művészi énjével benne kell élnie a mában. Nem társutasként, hanem munkás, alkotó részeseként a jelennek. A vietnami költők ma kimennek a harcoló egységekhez, a légelhárító ágyúkhoz, a katonák közé. Végigjárják a bombázásoktól sújtott vidékeket. Nemcsak néznek, de látnak is, és a meglátott, megismert valóságot művekké alakítják. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Vietnamban csak politikai költészet van. A költő élményvilága változatos, sokirányú. Egyre nagyon kell ügyelnie: a költőktől az olvasó nem rideg másolást, nem rimekbe szedett vezércikkeket vár, hanem verset. Verset — költői képekkel, költői megfogalmazásban”. Ehhez — a műsor bevezetőjében elhangzott — megállapításhoz hadd idézzek még egyet — szintén a bevezetőből —: Nguyen Xuan Sanh szavait: „Ha nem szeretjük az embereket, verseink soha nem lesznek őszinték. Szeretni az embert: ez a költészet legszilárdabb alapja. És őriznünk kell ezt a szeretetet, amíg csak élünk”. A műsorban több költő verse is szerepelt, de Hoang Trung Thong — a Vietnami Írószövetség lapjának főszerkesztője —, To Huu — a legnagyobb élő vietnami lírikus —, An Tho — a kitűnő költő —, Te Hanh — a déli származású, finomhangú költő, a Vietnami Írószövetség vezetőségi tagja —, és Luu Tron Lu — az új költői irány egyik erőteljes képviselője — valamennyien művészetük egészével

(és a műsorban bemutatott verseikkel is) erről az életben-élésről és mérhetetlen emberszeretetről tesznek tanúságot.

Mind a valóságot éneklük meg: a vietnami táj változatos, sokszínű szépségét, a vietnami emberek jellegzetes, derűs mosolyát, nyílt tekintetét és tártszívűségét — ugyanakkor valamennyiük közös, gyötrelmes „élményét”: a haza kettészakíttatását, a háborút. A Vietnami emberek minden fájdalom és szenvedésen fölüllemelkedő szívósságát, élni akarását, minden akadályt legyőző erejét szimbolizálta „A vietnami kultúra hete”-nek valamennyi műsorszám: az ősi, költőien szép ballada a mandarinlány és a csúnya révész szerelméről, amelynek lírai rádió-változatát „Dal a folyó felett” címmel mutatta be a Rádió; és a Hamupipőke-téma vietnami megszólalása: a „Kicsi Lao legyezője” című mesejáték. Hiába akarja megölni a gonosz mostoha a kicsi Laot, az mindig életre kel a halálból, s végül is az élet győzedelmeskedik.

Néhány nappal később, szeptember 9-én egy másik ázsiai ország a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság ünnepelte megalakulásának 21. évfordulóját. Cso Gi Cson, Korea modern költészetének legnagyobb alakja versciklusban állított maradandó emléket a koreai háború hőseinek, nem is sejtve még, hogy *allg egy*

esztendővel a versciklus megírása után maga is az áldozatok közé kerül: egy Phenjan elleni légítámadáskor otthonát bombatalálat érte, s a költő a romok alatt lelte halálát. És mennyire szimbolikus, hogy nem maradt meg belőle más, csak a töltőtolla. A költészet túléli a halált, az esztelen rombolást. Cso Gi Cson életműve, s az egész, őt követő modern koreai költészet — amelyből az ünnepi évfordulón „A hegyek éneke” címmel mutatott be szemelvényeket a Kossuth Rádió — tartalmilag híven tükrözi a történelmi, társadalmi, gazdasági fejlődést. A mostani műsorban Tyen Da Szan, a tudós és lírikus, Korea modern költészetének nagy előfutára mellett Cso Gi Cson versciklusából hallhattunk részleteket, valamint két ma is élő és alkotó modern költő, Tong Sz Te és Kim Szán O műveiből.

A televízió „A Gyémánt-hegyek országa” című koreai tévéfilmet vetítette az évforduló alkalmából. A nézők előtt művészi felvételek sorozatában tárult föl a koreai föld szépsége, gazdagsága, s Korea büszkesége: a sokezer csúcsot számláló Gyémánt-hegység. A táj, ahol — a költő szavaival élve — „fűszer- és virág-illat árad”, s amely oly szép, „mint hűgünk” — a koreai leányok — „sugárzó mosolya”.

BALÁSSY LÁSZLO

DOKUMENTUM

NÉPMŰVELÉS MA - ÉS HOLNAP

Immár hatodik éve bocsátja szárnyra népművelés-könyvtár szakos hallgatóit a szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézet. A végzetek zöme vidékre kerül, művelődési otthonok, könyvtárak dolgozója lesz; szervezője nagy és kis közösségek kulturális megmozdulásainak. Egyúttal azonban felelőse is a műveltségi színvonal állandó emelésének s az emberi tartalmak kibontakoztatásának.

A népművelés nem látványos munka, mégis egy fajtája az alkotói tevékenységnek. Nincsenek mértékegységei, nem lehet megításmérni sikereit vagy kudarcát. Nem lehet kézzelfogható módon lemérni, kimutatni vagy ellenőrizni a hatását, hiszen e munka tárgya az emberi gondolkodás. Legtöbbször csak évek múltán hoz eredményt, mert ez az agyokban lejátszódó folyamat a nézetek, ítéletek reformja, mely az értelem ela-

vult normáinak átalakításával jár. Célja elsősorban az, hogy a jelenkor tudata mindenki számára átélhető és felfogható legyen. A népművelés tehát korszerű tudatformálás, az emberek cselekvő részvételével. Eredménye pedig az egész ember szemléleti gazdagodása, belehelyezése a század történelmi és társadalmi viszonyaiba, amelyek magatartását befolyásolják és az ismeretek szüntelen bővítésével a pozitív értékek megtartására ösztönzik.

De egyetértenek-e mindezzel maguk a népművelők? Hogyan látják munkájuk jelenét és távlatait? Mit szeretnének megvalósítani ott, ahol erre lehetőségek nyílnak?

Ezekről a kérdésekről beszélgetünk pályakezdő népművelőkkel a Romkertpresszóban, a szombathelyi fiatalok kedvelt találkozóhelyén. Öten ülnek körül az asztalt. Idén végeztek, ősszel már va-

lamennyien betöltik a felkínált állásokat. Ketten (a továbbiakban A és B) falura mennek népművelőnek — az egyik Zala-, a másik Baranya megyébe —, a társaság harmadik tagja (C) egy pestkörnyéki művelődési ház előadója, a negyedik (D) a Művelődésügyi Minisztérium dolgozója lesz, a beszélgetés ötödik résztvevője (E) pedig az egyik Vas-megyei technikum nevelőtanára.

Első kérdésünk:

— *Egyetértenek-e az előbb elmondottakkal, a népművelés meghatározását helyesnek tartják-e?*

C: — Lényegében: igen.

A: — Kis kiegészítéssel. Tudnunk kell ugyanis, hogy ez a fogalom az eltelt huszonöt évben gyakori változásnak volt kitéve. Sokakban még mindig teljes a bizonytalanság. Ma is találkozunk olyanokkal, akik a népművelőket egyszerű agitátoroknak nézik. Igaz, sokféle munkát bízta rájuk. A felszabadulást követően fő feladatukat az analfabétizmus felszámolása, a legalapvetőbb természet-tudományi és történelmi ismeretek megértetése jelentette. Később a termelőszövetkezetek szervezésében vettek részt. Ma már sok országos hírű, magas munkaegységet fizető tsz köszönheti létét fáradozásaiknak. A nagy átalakulások, társadalmi mozgások idején, gazdasági célok vagy a közérdek megvalósításakor a nép öntudatosodásának, emberi tisztánlátásának eszközei voltak. Napjainkban, amikor az iskolázottság állandóan növekedőben van és a lakosság műveltségi szintje emelkedett, a közvetlen célok is mások. Mindenekelőtt a látókör szélesítése, az értelmi és érzelmi világ gazdagítása, az ízléskultúra fejlesztése, etikai normák kialakítása és elfogadtatása.

D: — De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a népművelés kötelessége volt és marad a továbbiakban is a népművészet kincseinek feltárása és elterjesztése, műemlékeink és műértékeink felkutatása és védelme.

B: — A népművelő a falu érverése. Rajta keresztül kitapintható minden problémája, gondja. A parasztság igényei, törekvései egyre inkább hasonlítanak az ipari munkásokéhoz, viszont az újonnan munkássá váló falusiak magatartása ma még inkább a parasztsággal mutat azonosságot, mint a munkásságéval. Mindez átgondolt és differenciált munkát kíván. Másképpen kell szólni a maga paraszti közegét megör-

ző, de kultúrájában előbbre jutó, és másképpen a formailag munkássá váló, de egyelőre paraszti környezetétől szabadulni nem tudó emberhez. A munkásság felemelkedése a kispolgárság életnívójára ugyancsak megköveteli, hogy tevékenységünk árnyaltabb és hatékonyabb legyen.

E: — Világosan látnunk kell, hogy az ember általános műveltségének színvonalja meghatározza a másik emberrel kiépülő kapcsolatát, helytállását a mindennapi életben, eligazodását lelkiismereti kérdésekben és a világ arculatának változásaiban. Hozzásegíti ahhoz, hogy helyesen válasszon jó és rossz, valódi és hamis, szép és rút, tiszta és szennyezett között. Ezért a népművelő félig-meddig pedagógus is, s az emberi lélekhez mérnöki módon közelített. Ismeri koordinátáit, tud hatni rá és tisztában van a várható eredménnyel.

— *Felvetődött az etikai normák gyakorlati megvalósításának kérdése is. Mit értenek ezen?*

A: — Itt azokra az erkölcsi törvényekre gondolunk, amiket az emberiség mind ez ideig megőrzött és ma is kamatoztatni tud. Nem titok, hogy e tekintetben legnagyobb etikai forrásunk a kereszténység antropocentrizmusa. A katolicizmusból mindaz, ami valóban egyetemes az ember földi kötöttségeire vonatkozóan, számunkra is érvényes. Az aztán más kérdés, hogy felhasználása, megformálása már a mai társadalmi rend törvényeihez, a kor emberének világnévéhez igazodik.

E: — Az etikai normák — legyenek azok bármilyen gyökerűek vagy eredetűek is — elvesztése antiszociális személyiségeket hoz létre. Az erőteljes erkölcsi fék nélkül élő emberek száma pedig meglehetősen nagy. Egy mai nyelven megfogalmazott, a modern élet felől közelítő erkölcsi kódex megjelentetése komoly segítséget nyújthatna a felvilágosító és nevelői munkában. Ez számbevehetné az etikai hagyományokat — többek között a kereszténységet is — és azokat korunk létfeltételei között vizsgálva kimutatná, mi a hasznosítható belőlük; továbbá felmérhetné és megszabhatná a közösségi és a magánélet morális kívánalmait.

A: — Mindezt úgy kéne megírni, hogy mindenki értse. A hívó éppúgy, mint a nem hívó, városon és falun egyaránt.

— *Hogyan tudják ezt a szép és gazdag programot megvalósítani? Kikre akarnak támaszkodni ebben? Mit jelent mindez a gyakorlatban?*

D: — A művelődés, a tömegtanulás nálunk társadalmi ügy, ezért a népművelési munka sikere érdekében a leg szélesebb társadalmi alapokra kell támaszkodnunk.

E: — Feladatunk az, hogy az összes társadalmi réteget — kellő mérlegeléssel és okos előrelátással — bevonjuk a köz művelődés gyakorlatába, nem sértve meg az egyes ember érzelmi vagy világnézeti beállítottságát.

B: — A népművelő folytonosan kísérletezik, töpreng, a helyes utat keresi, amin a legbiztosabban jut el az egyes emberhez és rajta keresztül közösségek értelméhez.

A: — Társadalmunk fejlődésének útja a nemzeti egység gyakorlata. A tapasztalható szövetségi politika, aminek a népművelés alá van rendelve. A népművelő így napról-napra találkozik azokkal a tényekkel, szembenéz azokkal a helyi viszonyokkal, amelyek ezt elősegítik vagy még akadályozzák.

B.: — Volt idő, amikor az emberek nem tudták mivel magyarázni, hogy a Népfront összefüvetelein, ünnepségeken a plébános is ott ül az emelvényen az elnökség tagjaként, és azt is rossz néven vették a népművelőtől, ha a magánéletben kapcsolatot tartott vele...

C: — Népművelő körökben máig is emlegetik azt az esetet, amikor egy kollégánkat azért mentették fel állásából, mert vasárnaponként fehér aszalnál a helyi plébánossal beszélgetett kártyázás közben. Pedig nyilvánvaló, hogy nem lehetett itt ideológiai azonosságról beszélni, de úgy érzem, lehet és kell is emberi közelségről, kölcsönös segítségnyújtásról.

A: — A legtöbb helyen a plébánia őrzi a község múltját, népművészetének számos emlékét. A „historia domus”-ok történelem-kutatásunk bő forrásai; krónikák, helytörténetek megírásához az adatok özönét szolgáltatják. Nyári gyakorlatainkon, gyűjtőutunkon lépten-nyomon meggyőződhetünk arról, mennyire fontos, hogy emberi kapcsolatokat építsünk ki minden jóakarátú emberrel és szimpátiát keltsünk munkánk iránt.

E: — Hazánkban több mint négyezer templom áll, s csaknem valamennyi rejteget magában értékes kincseket. Nem egyszer előfordult, hogy kis falvak templomaiban, elhagyott kápolnák fa-

lai között sokszázéves kelyhekre, fargott szobrokra, értékes freskókra bukkanunk. Tevékenységünk során, a gyánakvás leküzdésével közel kerülhetünk a falu minden rétegéhez, a vallásos emberekhez is, akik segítséget nyújtanak abban, hogy templomokban, plébániákon és magánházaknál a magyar művészet és népművészet még kallódó régi remekeit felfedezhessük.

D: — Olvastam a lapokban, hogy már az UNESCO is érdeklődött egyházi műtárgyállományunk és állami-egyházi, közös kezelésű múzeumaink iránt. Ez csak a felelősségünket növeli, mert ami most elpusztul, azzal a nemzet vagyona szegényedik.

— *Az imént arról volt szó, hogy a népművelés ma tulajdonképpen a nemzeti egység gondolatának szolgálatá. Történik-e változás ennek teljesítése során a múlthoz viszonyítva?*

C: — Igen. Az egység gondolatát mindenütt kézdik komolyan venni. Ahhoz, hogy előbbre jussan az ország, s ezen belül minden kis falu és minden ember, valamennyi hazáját szerető társadalmi réteg összefogása szükséges. Ez a program mindenkire számít és mindenkivel számol, függetlenül attól, hisz-e Istenben vagy sem. Ennek gyakorlatához, különösen a mi munkaterületünkön, nincsenek sablonok, bevált receptek. Magunknak kell azt megteremteni közvetlen emberi kapcsolatokon keresztül.

B: — Az előző években végzett társaink szerint a kapott segítség mértéke nem egyforma. Van olyan község, ahol a munkánk kimerül a rendezvények szervezésében; másutt azonban a vezető szervek bizalommal támaszkodnak a népművelőre a véleményformálásban, a falu apraja-nagyja kívánságainak és panaszainak vizsgálatánál.

A: — Jártunkban-keltünkben mindennütt azt tapasztaltuk, hogy a hívő emberek sehol sem zárkoznak el közös gondolaink elől, jól értelmezett meggyőződéssel támogatják a köz művelődés ügyét.

B: — Persze, kivételek is akadnak. Ennek az az oka, hogy az emberek ragaszkodnak megrogzított szokásaikhoz, korábbi beidegzettségük rabjai, és nehezen alkalmazkodnak az újhoz. De az egyik vonzza a másikat és az a többit. Az érdeklődés felkeltésének, a megértő beleegezésnek és végül a közreműködésnek láncreakciója ez.

A: — Többlépcsős rakéta az emberi tudatban...

E: — A tapasztalat azt mutatja, hogy bár az idősebbeknél eredmények nehezebben születnek, mégis, azok tartósabban megmaradnak, mint a fiataloknál, és ami ennél is fontosabb, a továbbiak során is építeni lehet rájuk.

— *Ugy véljük, nem kerülhetünk meg egy lényeges kérdést anélkül, hogy el-
lentmondásba ne keverednénk. Ez pedig
a dialógus...*

E: — Nem szeretnénk e tekintetben túlságosan előre szaladni. Meg kell mondanunk, hogy a dialógust is előbb csak értelmezni lehet, mintsem gyakorolni, mert ehhez a feltételek még nem érettek.

D: — Én nem így látom. A dialógus, anélkül, hogy erről olyan sokat elmélkedtünk volna, eleven gyakorlat. Azért, mert nem jelentem be, hogy most dialogizálok, egyáltalán nem zárja ki azt. Emberi kötődéseket eddig sem lehetett megszüntetni, ezután sem. A dialógus pedig valójában az ilyen kapcsolatok nyilvános megvallása.

E: — A dialógus a népművelési munka holnapja. Korai lenne erről beszélni.

A: — Inkább azt mondanám, a párbeszédet meg kell tanulni. Szótárra van szükségünk ahhoz, hogy megértsük egymást, hiszen nem azonosak a fogalmaink. Egyeztetni kellene, ki mit ért ezen vagy azon.

B: — Szerintem a népművelési munka következő állomása: párbeszéd a hívőkkel az egyetemes emberi kultúra nyelvén.

A: — Az egész emberi kultúra általános megismertetése és birtokbavétele — a cél, a párbeszéd ehhez a legmegfelelőbb eszköz.

D: — A Képzőben nagyon sokat vitatkoztunk azon, mit és mennyit lehet a dialógusból felhasználni a népművelőnek? Arra a megállapításra jutottunk, hogy a párbeszéd lényege: gondolkodni és gondolkodni hagyni, de közösen cselekedni!

A: — A faluközösség harmonikus egyetértésével és aktív közreműködésével. Nem megy másként.

— *Milyen problémákkal találják magukat szemben az őszi pályakezdek-*
kor?

B: — Sokkal sürgetőbb problémáink vannak ma falun, mint a vallás és a vallásosság. Az élet diktálja a programot: a cigányság elkülönülésének és elkülönítésének felszámolása. az öregek foglalkoztatása, a fiatalok elvándorlásának gátat vetni, megteremteni a kultúrált szórakozás lehetőségeit és minden házba elvinni a természettudományos szemléletet.

D: — Munkánkban a dinamikus ketősség kell, hogy érvényesüljön. Egyfelől nem mondhatunk le arról, hogy a materialista világnézettel megismertessük az embereket, másrészt azonban nem mondhatunk le arról sem, hogy minden emberrel — függetlenül attól, hívő-e vagy sem — megtaláljuk az emberi hangot és a gyakorlat síkján egyesítsük erőnket vele.

E: — Együttműködés, elvi fenntartásokkal...

A: — Ez a hétköznapi gyakorlat is, például két ember viszonyában, akik eltérő nézeteket vallanak. Vitakoznak, ellentmondanak egymásnak, de ugyanakkor ha az egyik elesik az utcán, segít neki a másik. Ha a másik pénzt kér kölcsön, az egyik szívesen ad. Ha az egyiknek építkeznie kell és dolgozni hívja a másikat, az örömmel vállalja a munkát. Dialektikus kölcsönösségről van szó.

C: — Elvégre az is célunk, hogy megtanítsuk az embereket együttélni. tudomásul venni a többféle véleményt, megértéssel közeledni egymáshoz.

E: — Korszerű hazafiasságról nem lehetne másképpen beszélni. A korszerű hazafiasság feltételezi a megértést egyéni szinten, ember és ember között, de az ország dolgaiban is.

B: — E téren még sok a pótolni való. Mert el kell jutnunk odáig, hogy az emberek ne csak napi viszonylatokban gondolkozzanak, hanem előre, távlatokban is...

Ezzel a gondolattal búcsúzunk el egymástól. Megköszönjük a beszélgetést és fizetünk. A presszó üvegtábláin át Szombathely esti fényei tekintenek be. Barátságosan.

HEGYI BÉLA

A misztikum az, amit én keresek, a misztikum a művészetben, a misztikum az életben, a misztikum a természetben, és ezt én a nagy zenei szimfóniákban, a szentséges fájdalomban és a tenger mélységeiben meg is fogom találni.

Oscar Wilde

Revue mensuelle — Rédacteur en chef: György Rónay — Rédaction et administration:
Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

S O M M A I R E

Endre Szigeti: La langue et le style — *Lajos Bittei*: Poèmes — *György Jurányi*: La révolution sans violence de Gandhi — *Lanza del Vasto*: A l'école de Gandhi — *Richard Horváth*: Le „Dieu toujours plus grand” — *Dénes Szedő*: Poèmes — *György Rónay*: Le parent du Roi Soleil — *Lajos Harsányi*: Autoportrait — *Gyula Papp*: Poèmes

L'ÉGLISE DANS LE MONDE: Un an après la parution d' *Humanae Vitae* (*Károly Doromby*)

LE PETIT SENTIER: Magnificat (*Pelbárt Szalóczi*)

JOURNAL: Karl Rahner sur la liberté de recherche théologique (*Tamás Nyíri*) — Lénárt Goffine 1648-1719 (*Ottó Fényi*) — Journal du lecteur (*László Rónay*) — Chronique théâtrale (*András Pályi*) — Beaux-arts (I. D.) — Rubrique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Près de la radio — devant la télévision (*László Balássy*)

DOCUMENT: Éducation populaire aujourd'hui — et demain (*Béla Hegyi*)

INFORMATIONS

A l'assemblée générale de la Société Szent István de cette année Mgr. József Ijjas, archevêque de Kalocsa a annoncé que notre corps épiscopal a l'intention de préparer la fête du millénaire de la chrétienté hongroise pour 1972. Dans une conférence qui résumait le résultat de recherches historiques approfondies, Mgr. l'archevêque de Kalocsa a informé les participants à l'assemblée générale du choix de la date de 1972. L'annonce de la cérémonie commémorative d'un anniversaire si rare et si remarquable a soulevé un intérêt général dans notre communauté catholique. La rencontre des Hongrois et du christianisme n'a pas de début exactement déterminable. Dans son étude intitulée *Studia Byzantina* (1967, 245-259.) Gyula Moravcsik a souligné que dès l'époque de la migration des peuples avait surgi un „episcopos tón oungrón” (ou ounnón) envoyé par Byzance. Ce fait par lui-même nous fait savoir qu'il est inutile de chercher une date indiquant un tournant décisif clairement reconnaissable au point de vue historique. Le processus de christianisation des Hongrois se renforça davantage sous le règne de Géza, et rencontra les aspirations d'autocratie du grand monarque. Il a fallu plusieurs dizaines d'années pour qu'István pose les bases de l'organisation ecclésiastique existant déjà en partie, alors que l'achèvement total de son oeuvre au bout de deux générations — ne put avoir lieu qu'à l'époque du règne de Szent László. Le souvenir des „apôtres anonymes” de rites grec et latin, comme les appela Gyula Pauler (*Histoire de la nation hongroise*, I. 1899, 18) qui exerçaient leur ministère avant István et plutôt avant Géza n'a non plus été gardé l'histoire, mais „par la langue”. Depuis l'histoire de notre langue a complètement justifié la conception de Pauler. Melich, puis István Kniezsa (*Les mots slaves introduits dans la langue hongroise* I 1954, 285) ont démontré que la terminologie du service des sacrements est slave byzantine, alors que le vocabulaire de l'organisation (archevêque, évêque, abbé, prévôt, archiprêtre, etc.) est d'origine slovène et croate occidentale. Notre vocabulaire ecclésiastique de l'époque est, pour ainsi dire, totalement dépourvu de mots d'origine allemande, mais aussi de souches moravo-slaves (tchèques). Par contre, d'autres de nos institutions suivent l'exemple de l'Eglise de l'empire d'occident. Il s'ensuit que le transfert linguistique des notions du christianisme a déjà eu lieu en grande partie

lorsque Szent István et ses premiers successeurs, prenant pour modèle les institutions de la „Reichskirche” ont hiérarchiquement organisé l'anonymat de longue durée — aux yeux de l'histoire. Il découle aussi de ce qui précède que la date du millénaire ne peut être que symbolique. Mais c'est précisément par sa qualité symbolique qu'elle est aussi, à la lumière des recherches historiques, propre à attirer l'attention sur ces apôtres anonymes sans lesquels ceux qui portent de grands noms n'auraient pu enseigner qu'un terrain aride et mal préparé. Nous pouvons mentionner trois événements importants ayant amené un tournant dans la vie des chrétiens hongrois: 1. le baptême du grand prince Géza et de sa famille, 2. la naissance de Szent István, 3. L'extension des activités de la mission bavaroise à toute la nation hongroise.

Szent István est né entre 969 et 975. La souveraineté de Géza a commencé au début des années 970, et c'est alors qu'a eu lieu son baptême, et que, par la volonté du prince, la propagation générale du christianisme en Hongrie a été effectuée. Avec la prise en considération de tout ce qui précède, nous pouvons donc accepter n'importe quelle année entre 970 et 975, comme date symbolique du millénaire. Les chercheurs scientifiques interrogés à cet égard proposent 972. Cette décision du corps épiscopal est appuyée également par le fait que 1967 sera le sept centième anniversaire de la mort de Szent Margit de la Maison d'Árpád. Margit n'était pas seulement attachée à István par les liens du sang, mais par trois siècles écoulés de christianisme hongrois et par la sainteté commune de leur vie. La proximité des deux jubilé nous fait penser aux apôtres anonymes du christianisme en Hongrie et aux grands et saints noms de la rencontre des Hongrois et du christianisme: Szent István et Szent Margit.

L'étude du professeur Imre Timkó a été publiée dans le n° 3 de la présente année de la revue *Theologisch-praktische Quartalschrift*, éditée à Linz. L'étude intitulée „Unierte Ostchristen in Ungarn” qui a soulevé un intérêt mondial, détaille l'histoire du catholicisme de rite grec en Hongrie de son début jusqu'à nos jours et esquisse la situation et les problèmes des catholiques de rite grec de Hongrie.

Le 20 août, les catholiques hongrois ont célébré la mémoire de Szent István. En présence de la Sainte Dextre, organisées par la Présidence Nationale de l'Actio Catholica deux messes solennelles — destinées à exprimer la dévotion des catholiques hongrois envers le saint roi — ont été célébrées par des prélats. La messe du matin a été célébrée par Mgr. József Brezanóczy, archevêque d'Eger, celle du soir par Mgr. József Ijjas, archevêque de Kalocsa, assistés de nombreux prêtres, en présence du clergé de Budapest, des autorités ecclésiastiques et civiles, des représentants des institutions catholiques et d'une foule de fidèles dont la Basilique était comble. L'archimandrite Gorazd, chef du bureau de presse du Saint Synode de Sofia assistait à la messe qui a été célébrée le soir. A la fin de la messe, il s'est approché de Mgr. l'archevêque József Ijjas pour lui remettre un cadeau. Les deux prélats se sont quittés après s'être donné le baiser de paix. Après le départ de l'archevêque, Mgr. l'évêque Imre Szabó, gardien de la Sainte Dextre qui était présent a conduit le visiteur à la relique. L'archimandrite Gorazd a pieusement et respectueusement baisé la relique de notre premier roi saint.

A Jászberény, la Sous-commission des Monuments historiques fonctionnant dans le cadre du Conseil Municipal a entrepris et appuyé la reconstruction de la tour de l'église paroissiale de style baroque classée monument historique, incendiée en 1956 qui avait été provisoirement couverte d'un toit de bûche. La tour, munie à présent d'une charpente de fer a été recouverte de plaques de cuivre rouge pesant plus de 30 quintaux, tout comme elle l'était il y a 167 ans.

Le 18 août, au cimetière de Farkasrét, une nombreuse assistance endeuillée a accompagné dans son dernier voyage l'écrivain János Kodolányi, décédé à l'âge de soixante-dix ans. C'est l'abbé Gellért Belon qui a célébré l'office des morts précédant l'inhumation. Devant le catafalque élevé près de la salle mortuaire, ce fut d'abord Péter Veres qui salua la dépouille du défunt au nom de ses contemporains, puis Sándor Tatay, qui représentait l'Association des Ecrivains. Devant la tombe, le peintre Miklós Göllner prononça un discours d'adieu au nom des amis de l'écrivain disparu.

Le 21 août, en compagnie de Mgr. József Ijjas, archevêque de Kalocsa, l'archimandrite Gorazd, chef du bureau de presse du Saint Synode de Sofia, s'est rendu chez le Dr. József Prantner, président de l'Office National des Affaires du

Culte. Le prélat bulgare, accompagné du chanoine Lőrinc Bartl, recteur du séminaire, a visité les fouilles d'Esztergom et le Trésor, puis le bibliothécaire Vince Árva l'a guidé dans la Bibliothèque. L'archimandrite Gorazd a également été reçu à Esztergom par Mgr. l'évêque Imre Szabó, administrateur apostolique d'Esztergom.

La nouvelle adaptation musicale des parties continues de la messe en langue hongroise intitulée Pécsi Mise a été éditée par la Société Szent István. Miklós Her-genröder, chef d'orchestre ecclésiastique de Pécs dont l'oeuvre intitulée Messe funèbre de Pécs, vient d'être éditée pour la première fois, en est l'auteur.

Invitées par M. János Hantos, vice-président de la commission du Conseil municipal de la Capitale, plusieurs personnalités ecclésiastiques éminentes se sont rendues au Musée d'Histoire de Budapest. Le Secrétaire d'Etat, József Prantner, président de l'Office National des Affaires du Culte était aussi présent. Les visiteurs ont parcouru l'exposition intitulée „Mille ans de notre Capitale” et ont pu voir beaucoup d'autres documents. Mgr. József Bánk, évêque diocésain de Vác, Mgr. l'évêque Imre Szabó administrateur apostolique de Székesfehérvár, le prévôt Miklós Beresztóczy, Richard Horváth, directeur d'église, l'évêque protestant Zoltán Káldy, l'évêque réformé István Szamosközi, le grand rabbin Imre Benoschofsky, M. Géza Szeifert, président de la M. I. O. K., ainsi que d'autres personnalités éminentes de Budapest et des Eglises hongroises ont pris part à la visite, ainsi qu'à la réception qui l'a suivie.

En août, le premier musée d'orgues du pays (très rare, même à l'échelle mondiale) s'est ouvert à Pannonhalma. Le recueil des orgues est dû à Kilian Szigeti O. S. B. Nos orgues datant d'avant le 18e siècle ont été détruits pour ainsi dire sans laisser de traces. Les plus tardifs ne nous en sont que plus précieux, ceux qui représentent une époque de style déjà close, s'étendant environ jusqu'au tournant du siècle et qui, par conséquent, sont considérés comme monuments historiques. Par principe, ils ne doivent pas être transformés, et doivent rester autant que possible à leur place originale, a déclaré Kilián Szigeti.

Les prélats et chefs des Eglises de Hongrie ont fait une visite de condoléances à l'Ambassade de la République Démocratique du Vietnam de Budapest. A l'occasion du décès du président Ho-Si-Minh, Mgr. József Ijjas, archevêque de Kalocsa, président du corps épiscopal catholique, Dr. Tibor Bartha, évêque réformé, le docteur Zoltán Kády, évêque protestant, Mgr. Pál Brezanóczy, archevêque d'Eger, le docteur Géza Seifert, président du Bureau National des Israélites hongrois, le dr. Feriz Berki, chef de l'administration des orthodoxes hongrois, le dr. Imre Filep, substitut épiscopal de l'Eglise unitarienne, le dr. Miklós Pálffy, secrétaire général du Conseil Oecuménique des Eglises de Hongrie, le dr. Béla Mag, directeur administratif d'Opus Pacis, M. János Lackovsky, président de l'Eglise baptiste, le dr. Géza Hetényi, chef de la mission bouddhiste et le dr. Géza Rácz, secrétaire de la mission bouddhiste ont exprimé les condoléances de leurs églises respectives à l'ambassadeur Hoang Luong.

COMPTE-RENDUS ET CRITIQUES

La rubrique des beaux-arts publie un compte-rendu de l'exposition „l'Ecole de Paris aujourd'hui, organisée au Múcsarnok (Hall d'exposition) de Budapest, où figuraient les oeuvres de Bazaine, Manessier, Soulages, Mathieu, Vasarely, Hantai, André Masson, Hartung et d'autres peintres français éminents. L'auteur de l'article considère en premier lieu comme remarquables les oeuvres d'Auguste Herbin, de Maria Helen Vieira da Silva, de Nicolas de Staël, de Michel Seuphor et d'Alberto Giacometti — mais l'ensemble de l'exposition tout-entière est variée et de très haut niveau.

Új kiadóhivatali helyiséget nyitott a Vigilia és az Új Ember. A földszintes üzlethelyiség címe: Budapest, V. kerület Cukor utca 4. Ide költözött a két lap nagybudapesti ügyintézése és itt áll minden nagybudapesti ügyben az előfizetők, olvasók, terjesztők, hirdetők rendelkezésére. Az Új Emberbe csak itt lehet a jövőben hirdetést feladni. Az új nagybudapesti kiadóhivatal telefonszáma: 189-306. A vidéki előfizetési ügyeket továbbra is a Kossuth Lajos utca 1. szám alatti kiadóhivatal intézi.

A *Szent István Társulat* ezidei közgyűlésén *Ijjas József*, kalocsai érsek jelentette be, hogy püspöki karunk 1972-re szándékszik előkészíteni a magyarországi kereszténység millenniumának megünneplését. Az 1972-es dátum melletti döntésről a kalocsai érsek egy beható történeti vizsgálódást összefoglaló előadásban tájékoztatta a közgyűlés részvevőit. A ritka és nevezetes évfordulóra emlékeztető ünnepség bejelentése katolikus közösségünkben általános érdeklődést keltett. A magyarság kereszténységgel való találkozásának nincs pontosabban megjelölhető kezdete, sem befejező pillanata. *Moravcsik Gyula* *Studia Byzantina* című tanulmányában (1967, 245—259) rámutatott, hogy már a vándorlások idején felbukkant egy „episzkoposz tón oungron” (vagy ounnón), akit Bizánc küldött. Ez a tény már magában is arra figyelmeztet, hogy történetileg világosan felismerhető, éles fordulatot jelölő évszámot hiába keresünk. A magyarság krisztianizálódásának folyamata erőteljesebben Géza idején tört felszínre, és találkozott a nagy fejedelem egyeduralgó törekvéseivel. Évtizedek kellettek ismét ahhoz, hogy *István* a részben már meglevő egyházi szervezet alapjait lerakja, míg művének teljes befejezése — megint csak közel két emberöltő múlva — *Szent László* idejében történhetett. Az *István*, még inkább *Géza* előtt működött görög és latin rítusú „névtelen apostolok” — mint őket már *Pauler Gyula* (*A magyar nemzet története... I. 1899, 18*) neveze — emlékét sem a történetírás, hanem „a nyelv tartotta fenn”. Nyelvtörténetünk azóta teljesen igazolta *Pauler* felfogását. *Melich*, majd *Knieszsa István* (*A magyar nyelv szláv jövevényszavai I. 1954, 285*) kimutatta, hogy a szentségek kiszolgáltatásának terminológiája bizánci szláv, míg a szervezeti szókincs (érsek, püspök, apát, prépost, esperes stb.) szlovén és nyugat-horvát eredetű. Korabeli egyházi szóanyagunk szinte teljesen nélkülözi a német eredetű, de a morva-szláv (cseh) eredetű szavakat is. Másrészt viszont káptalani szervezetünk, más intézményeink a nyugati birodalmi egyház példáját mutatják. Ebből az következik, hogy a kereszténység fogalmainak nyelvi átvétele jórészt végbement már akkor, amikor *Szent István* és első utódai a „Rechskirche” intézményeit mintául véve, e hosszú ideig tartó anonimitást — már a történelem szeme előtt — hierarchikusan megszervezték. Az elmondottakból az is kitűnik, hogy a millenniumi dátum csak jelképes lehet. De éppen jelképes voltánál fogva alkalmas arra is, hogy a történeti kutatás fényénél a figyelmet ráirányítsa ama névtelen apostolokra, akik nélkül a nagy nevek viselői kellően elő nem készített talajon végezték volna a magvetést. A magyar kereszténység életében fordulatot hozó három jelentős eseményt említhetünk: 1. Géza nagyfejedelem és családjának megkeresztelkedését, 2. *Szent István* születését és 3. a bajor misszió tevékenységének kiterjesztését most már az egész magyarságra. *Szent István* 969—975 között született; Géza fejedelemsége a 970-es évek elején kezdődött, és ekkor történt megkeresztelkedése is; ekkor indult meg fejedelmi akaratból a kereszténység általános terjesztése a magyarság között. Mindezek figyelembevételével jelképes dátumként 1970-75 között akármelyik évet elfogadhatjuk a millennium évének. A megkérdozett tudományos kutatók 1972-t ajánlják. A püsköki kar emellett döntését erősíti az a körülmény is, hogy 1971-ben lesz Árpád-házi *Szent Margit* halálának hétszázadik évfordulója. *Margitot* *Istvánnal* nemcsak vérrokonság, hanem az akkor már három évszázados magyar kereszténység és élet-szentségük közössége is összefűzte. A két jubileum időbeli közelsége emlékeztet a magyar kereszténység névtelen apostolaira és a kereszténységgel való találkozás nagy és szent nevei közül *Szent Istvánra* és *Szent Margitra* is.

Timkó Imre professzor tanulmányát közli a Linzben megjelenő *Theologische Quartalschrift* ezévi 3. száma. A világszerte figyelmet keltett „*Unierte Ostchristen in Ungarn*” című tanulmány a magyar görögkatolikusság történetét taglalja a kez-

dettől napjainkig, és felvázolja a magyarországi görögkatolikusok helyzetét és problémáit.

Szent Istvánra emlékezett a magyar katolikus társadalom augusztus 20-án. A Szent Jobb jelenlétében az Actio Catholica Országos Elnöksége rendezésében két főpapi szentmisével fejezte ki tiszteletét a szent király emléke előtt a magyar katolicizmus. A délelőtti szentmisét *Brezanóczy* Pál egri érsek, az esti főpapi szentmisét pedig *Ijjas* József kalocsai érsek mutatta be nagyszámú papi segédlettel, a budapesti papság, az egyházi és világi hatóságok, a katolikus intézmények képviselői és a Bazilikát zsúfolásig megtöltő tömeg jelenlétében. Az esti szentmisén résztvett *Gorazd* archimandrita, a szófiai Szent Szinódus sajtóosztályának vezetője is. A mise végén odalépett *Ijjas* József érsekhez, ajándékot adott át neki. A két főpap békecsókkal köszönt el egymástól. Az érsek távozása után *Szabó* Imre püspök, a Szent Jobb jelenlevő öre az ereklyéhez vezette a vendégeket. *Gorazd* archimandrita tisztelettel és áhitattal csókolta meg első szent királyunk relikviáját.

Gyászoló lélekkel kísérte a nagyszámú jelenlevő utolsó útjára augusztus 18-án a Farkasréti temetőben a hetven esztendősen korában elhunyt *Kodolányi* János író. A temetést megelőző gyászszertartást *Belon* Gellért apát végezte. *Kodolányi* Jánost és munkásságát a ravatalozó előtti téren felállított koporsónál először a kortársak nevében *Veres Péter* méltatta, majd az Írószövetség képviseletében *Tatay* Sándor búcsúzott az elhunytól. A sírnál az író baráti köre nevében *Göllner* Miklós festőművész mondott búcsúbeszédet.

Gorazd archimandrita, a szófiai Szent Szinódus sajtóosztályának vezetője augusztus 21-én *Ijjas* József kalocsai érsek társaságában látogatást tett *Prantner* Józsefnél, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökénél. A bolgár főpap Esztergomban *Bartl* Lőrinc kanonok, szemintáriumi rektor vezetésével megtekintette a várásatásokat és a kincstárt, *Árva* Vince könyvtáros kalauzolásával pedig a Bibliotheca könyvtárát. *Gorazd* archimandritát fogadta Esztergomban *Szabó* Imre püspök, esztergomi apostoli kormányzó is.

A magyar nyelvű szentmise állandó részeinek újabb zenei feldolgozása jelent meg a Szent István Társulat kiadásában *Pécsi Mise* címmel. Alkotója *Hergenröder* Miklós pécsi egyházkarnagy, akinek *Pécsi gyázmise* című műve is ezúttal jelent meg először nyomtatásban.

Több egyházi vezető személyiség látogatott el a Budapesti Történeti Múzeumba *Hantos* Jánosnak, a Fővárosi Tanács vb. elnökhelyettesének meghívására. Jelen volt *Prantner* József államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke is. A vendégek megtekintették a „Fővárosunk ezer éve” című kiállítást és több más emléket. A látogatáson és az azt követő fogadáson részt vett *Bánk* József váci megyéspüspök; *Szabó* Imre püspök, esztergomi apostoli kormányzó, *Kisberk* Imre püspök, székesfehérvári apostoli kormányzó *Beresztóczy* Miklós c. prépost, *Horváth* Richárd templomigazgató. *Káldy* Zoltán evangélikus püspök, *Szamosközi* István református püspök. *Benoschofsky* Imre országos vezető főrabbi, *Seifert* Géza, a MIOK elnöke és a magyar egyházak más budapesti vezető személyiségei.

Részvétlátogatást tettek a Vietnami Demokratikus Köztársaság budapesti nagykövetségén a magyarországi egyházak és vallásfelekezetek vezető főpapjai. *Ho Si Minh* elnök elhunytá alkalmából egyháza nevében részvétét fejezte ki *Hoang* Luong nagykövetnek dr. *Ijjas* József kalocsai érsek, a katolikus püspöki kar elnöke, dr. *Bartha* Tibor református püspök, dr. *Káldy* Zoltán evangélikus püspök, dr. *Brezanóczy* Pál egri érsek, dr. *Seifert* Géza, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtanácsának elnöke, dr. *Berki* Feriz, a magyar orthodox adminisztratúra vezetője, dr. *Filep* Imre, az unitárius egyház püspöki helynöke, dr. *Pálffy* Miklós, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa főtitkára, dr. *Mag* Béla, az Opus Pacis ügyvezető igazgatója, *Lackovszky* János, a baptista egyház elnöke, dr. *Hetényi* Géza, a buddhista misszió vezetője és dr. *Rácz* Géza, a buddhista misszió titkára.